

40 HADİS 40 KİTAP-I

ARŞIN GÖLGESİNDE YEDİ ZÜMRE

Doç. Dr. Muhittin Akgül

Arsın Gölgesinde Yedi Zümre

DOÇ. DR. MUHİTTİN AKGÜL

Arsın Gölgesinde Yedi Zümre

DOÇ. DR. MUHİTTİN AKGÜL

ARŞIN GÖLGESİNDE YEDİ ZÜMRE

Copyright © Rehber Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Ömer ÇETİNKAYA

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5677-07-7

Yayın Numarası
92

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gazimur/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Nisan 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşaklı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
ALLAH RESÛLÜ'NÜN SÖZLERİ	11
Herkesin Tek Başına Kaldığı Gün: Mahşer	16
1. ADALETLİ LİDER VE DEVLET BAŞKANI	25
a. Kur'ân'ın İndiriliş Gayesi, İnsanlar Arasında Adaletle Hükmedilmesidir	27
b. Allah Adaleti Emretmektedir	30
c. Allah Resûlü de Adaletle Hükmetmek İçin Gönderilmiştir	31
d. Mü'minlerin Temel Özelliği Adaleti Sağlamaktır	32
e. İnsanlar Arasında Adaletle Hükmetme Emredilmektedir	33
f. İnsanların Arasını Adaletle Bulma İlahi Bir Emirdir	35
g. Kendi Aleyhine Bile Olsa Adaletten Ayrılmama Emredilmiştir..	35
2. İBADETLE İÇLİ-DIŞLI BÜYÜYEN GENÇ	39
3. KALBİ MESCİDLERE BAĞLI MÜ'MİN	59
4. ALLAH İÇİN BİRBİRLERİNİ SEVEN, BU SEVGİYLE BİR ARAYA GELİP, DAĞILANLAR	77
Sevginin Tezahürleri	80
1. Seven İlgilenir	81
2. Seven Affeder	83
3. Seven Düşmanlık Etmez	84
4. Seven Küsmez	85

Sevginin Kazandırdıkları	87
1. Sevgi, Güçlü Bir Millet Oluşturur	87
2. Sevgi, Kıyamet Gününde Özel Muameleye Layık Olur	88
3. Sevgi, İmandan Lezzet Almaya Sebeptir	90
4. Sevgi, Allah Teâlâ'nın Sevgisini Celbeder	91
5. HARAMA DAVET KARŞISINDA HAYIR DİYEBİLEN KİŞİ	99
6. SADAKASINI SON DERECE GİZLİ VEREN.....	111
7. YAPAYALNIZKEN ALLAH'I ANIP DA GÖZLERİ YAŞLARLA DOLAN MÜ'MİN	131
SONUÇ.....	145
İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR.....	149

ÖNSÖZ

Yüce Yaratıcı'nın her dönemde insanlara göndermiş olduğu rehberler olan Peygamberler, insanlığa sundukları eşsiz mesajlarla, gerçek anlamda insan olmanın ufkunu göstermişlerdir. Peygamberliğin son halkası olan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de, gerek davranışları, gerek bazı konular karşısındaki takrirleri ve gerekse sözleriyle (hadis), kıyamete kadar gelecek olan ümmetine ve bütün insanlara, hayatın her alanıyla ilgili mesajlar vermiştir. Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi ve sellem) söz, fiil ve takrîr olarak meydana gelen şeylere "sünnet" denir. Yani sünnet Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) sözleri, davranışları ve ahabında görüp engellemediği veya sükûtle onayladığı hareketlerdir.

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti, müminin hayatı için, her zaman geçerli olacak mesajlarla dolu olup, vahiyle desteklenmiştir. Bundandır ki Hz. Peygamber (sallallahu

aleyhi ve sellem), kendisinden sonra gelecek olanlara iki şeyi emanet bırakmıştır. Bunlardan biri, Yüce Yaraticımız'ın ezeli ve ebedî kelâmı olan ve her asırda eskimeyip hep yepyeni kalan, dinî, hukukî ve ahlâkî prensipleriyle çağları aydınlatan Kur'ân-ı Kerîm, diğeri de, bu eşsiz mesajın en net, en doğru ve en yetkili açıklayıcısı olan Sünnettir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) her bir sözü, aynı zamanda Kur'ân'ı tefsirden ibarettir. Bu açıdan hadislere, herhangi bir dönemde söylenmiş bir söz olarak değil, geçerliliğini hiçbir zaman yitirmeyecek birer prensip olarak bakmalıyız. Bu prensipler hayata taşındıkça, insan huzura kavuşacak, insanın huzura kavuşmasıyla da toplum aradığı güzellikleri yakalamış olacaktır.

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) her sözü, aslında ayrı bir araştırmanın ve incelemenin konusudur. Muallimi Kur'ân olan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Yüce Beyan'daki eşsiz beyan üslubunu kendisine örnek almış, böylece sözde gereksiz fazlalıklardan uzak kalmış, her şeyi son derece yerinde bir üslupla açıklamıştır. Dolayısıyla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bir sözü, bazen bir ya da birkaç ciltlik bir kitabı ihtiva edecek niteliktedir. Zira ondaki özelliklerden birisi de, kendisine “cevâmiu'l-kelim” denilen, az sözle pek çok manayı rahatlıkla ifade edebilme gücünün verilmiş olmasıdır. Bu çalışmada, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) son derece kıymetli olan söz incilerinden sadece biri ele alınarak incelenmiş olacaktır.

Ele alınan hadis, Buhârî-Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri bir hadis olup, aynı zamanda Tirmizî ve Nesâî'nin

Sünenlerinde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve İmam Mâlik'in de Muvatta'ında geçmektedir.

Hadisin bütün rivayetlerindeki ilk ravi Ebû Hureyre hazretleridir. Hadis, Buhârî'de dört defa geçerken diğer eserlerde bir defa zikredilmektedir.

Hadisin bazı rivayetlerinde çok küçük kelime farklılıkları söz konusudur. Ancak bu farklılıklar anlamı değiştirecek derecede olmayıp, bazen sayılan maddelerin takdim ve tehiri şeklinde, bazen çok küçük ilave kelimeler şeklinde, bazen kullanılan harfi cerlerin farklılığı şeklinde, bazen de kelimelerin tekil-çoğul olması şeklindedir.

Mesela Muvatta'da mescidlere kalbi bağlı olana ilave olarak *إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَغُودَ إِلَيْهِ* “mescidden çıkıp da tekrar oraya dönünceye kadar” ilavesi vardır. Bazı rivayetlerde harama davet eden kadının sıfatı *ذَاتُ حَسَبٍ وَجَمَالٍ* “makam, mansıb sahibi ve güzel bir kadın” şeklinde geçmektedir.

Buhârî'nin bir rivayetinde *طَلَبَتْهُ* şeklinde geçmekte, bir rivayette de *إِلَى نَفْسِهَا* kadının kendi nefsine çağırması şeklinde geçmektedir.

Yine bazı rivayetlerde “sağ elinin verdiği sol elinin bilmemesi” *مَا صَنَعَتْ يَمِينُهُ* “sağ elinin yaptığı” şeklinde geçmektedir. Bazı rivayetlerde *وَرَجُلٌ مُعَلَّقٌ بِالْمَسْجِدِ* şeklinde tekil ve “be” harfi cerriyle geçerken, genelde *وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ* şeklinde geçmektedir.

Hadis işlenirken, şerhlerden istifade edilmiş olup, konuyla ilgili âyetler, diğer hadisler ve tefsir kitaplarındaki yorumlar da dikkate alınmıştır. Genellikle alıntı yapılan yerlerin

kaynakları da belirtilmiştir. Çalışmanın Yüce Mevlâ'nın rızasına muvafık olmasını temenni eder, Resûlü'nün şefaatine vesile olmasını Cenâb-ı Hakk'tan dilerim.

Doç.Dr.Muhittin AKGÜL

www.muhittinakgul.com

muhittinakgul@hotmail.com

makgul@sakarya.edu.tr

ALLAH RESÛLÜ'NÜN SÖZLERİ

Yüce Yaratıcı her dönemde insanlara, kendi içlerinden seçtiği elçiler göndermiştir. Bu elçiler, insanlara bir taraftan inançla ilgili temel konuları öğretirken, diğer taraftan da ahlâk ve toplumu ayakta tutacak temel kuralları talim etmişlerdir. Zira imanın tam ve sürekli olabilmesi için mutlaka ahlâka, ahlâkın devamı için de bazı davranışlara ihtiyaç vardır. Bu davranışlar, kimi zaman ibadetler olabileceği gibi kimi zaman da insan hayatında meydana gelen birtakım davranışlardır. İşte bu davranışların, insanın ahlâkı üzerinde müspet-menfi büyük tesirleri olduğu gibi, neticede şekillenen ahlâkın da insanın imanı üzerinde aynı şekilde büyük tesirleri vardır.

İnsanlığın son elçisi Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), gerek inanç esaslarını, gerek ahlâk esaslarını ve gerekse muamelata ait hususları, Kur'ân-ı Kerîm'in, her zaman için yeniliğini ve orijinalliğini koruyan mucizevi âyetleriyle açıklamış, uygulamasını hususiyle yaşayarak göstermiş ve bu

doğrultuda mükemmel bir topluluk inşa etmiştir. Bu topluluk, öyle mükemmel ve eşsiz bir topluluktur ki, bu dönemin adına, son derece yerinde olarak, kötülüklerin olmadığı, şeytanın elinin kolunun bağlandığı, insanların melekleri gıpta ettirecek bir hâl aldıkları anlamlarına gelen “Asr-ı Saadet” denmiştir.

Allah Teâlâ’nın Kutlu Elçisi’nin insanları eğitmede kullandığı şüphesiz iki temel kaynak vardır. Bunlardan birisi lafız ve manasıyla bizzat âlemlerin Rabbi’na ait olan eşsiz mucize Kur’ân, bir diğeri de Kur’ân’ın nebevî tefsiri ve açıklaması olan, vahy-i gayr-i metluv dediğimiz sünnetidir. İşte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bu iki temel kaynaktan meydana gelen eşsiz eğitici ilkelerle biraz önce belirttiğimiz saadet çağını meydana getirmiştir.

İnsanlığın Övünç Kaynağı olan Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğ ettiği Kur’ân, bir söz mu’cizesi olduğu gibi, bu kitabın yeryüzündeki birinci derecedeki muhatabının da, bir söz sultanı olması gayet tabiidir. Kur’ân, diğer eşsizliklerinin yanında, özellikle bir beyan mucizesi olmasıyla insanları etkilemiş, hatta inanmadıkları hâlde müşrikleri bile secdeye vardırmıştır. Dersini ondan alan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de her şeyden önce sözleriyle insanları Allah’a davet etmiş, etkilemiş ve onları ashabı yapmıştır. Şüphesiz Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) söz konusundaki ustası Kur’ân-ı Kerîm’dir. Temsilleriyle, teşbihleriyle, anlattığı kıssalarla, eşsiz üslubuyla Kur’ân, insanlara nasıl seslenmişse, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da, Kur’ân’ın bu üslubunu kendi beyanlarına yansıtmış, davetinde ve insanlarla ilişkilerinde zaman

zaman temsiller kullanmış, teşbihler yapmış, geçmişten örnekler sunmuş, tasvirlerle meseleyi müşahhaslaştırmış ve bazı müjdelerle önemli ilkeleri aktarmaya özen göstermiştir.

Söz, adeta bir sihirdir. Yüce Mevlâ'nın elçilerine ve özellikle de son Nebiye verdiği bu istidat, düşmanlarının adeta korkulu bir rüyası olmuştur. Zira herhangi bir konuyla ilgili olarak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) söylediği bir beyan, düşmanları üzerinde kılıçtan daha keskin, mızraklardan daha delici bir etki bırakıyordu.

Allah Resûlün'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) sözleri, o kadar tatlı, ifâdeleri o kadar büyüleyiciydi ki, konuşurken dinleyenlerin adeta başları döner, bakışları değişir, kalplerinde ona karşı müspete doğru bir yöneliş belirir, mücadelelerinde mağlup olduklarını açıkça anlamış olurlardı. Kendisine inanan ve bu iman kulağıyla dinleyenlerse, dinledikleriyle coşar, imanlarında bir şahlanış yaşar ve söylenen bu eşsiz beyanların anlamını hemen hayatlarına taşırlardı.

H. Şuayb (aleyhisselâm), “hatibu'l-enbiya” olarak bilinir. Aslında bu isim ondan ziyade Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) ait bir vasf olmalıdır. Zira O (sallallahu aleyhi ve sellem), tevazuun zirvesinde olduğu hâlde, Yüce Mevlâ'nın kendisine verdiği beyan nimetini, tahdis-i nimet kabilinden belirtmiş ve: “Ben nebiyyi ümmî olan Muhammed'im. Ben'den sonra nebî yok! Ben sözün ilkiyle, sonuyla ve “cevâmiu'l-kelem”le şereflendirildim.”¹ buyurarak bu hususa dikkatle rimizi çekmiştir.

¹ Buhârî, *Tâbir* 11; Müslim, *Mesâcid* 5.

Cevamîu'l-kelim, bir sözle pek çok mânâlar ifade etme kabiliyetidir ki Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün insanları Cehennem çukurlarından Cennet bahçelerine çekmek gibi evrensel bir görevle vazifelendirildiği için adeta insanları etkileyen tatlı sesli bir bülbül gibi insanlara seslenmiş, büyüleyici nağmelerle taştan daha sert ve katı kalpleri yumuşatmış, muhtaç gönüllere şeker şerbet nağmeler sunmuştur.

İşte elinizdeki bu mütevazı çalışmanın konusu, insanlığa gönderilen Son Elçi'nin, cevamîu'l-kelim özelliği taşıyan sözlerinden sadece birisi olacaktır. Yedi maddeden ibaret olan bu kıymetli beyandaki her bir madde, insanlık çapında müspet açılımları meydana getirecek, toplumun her katmanına önemli mesajlar verecek ve mükemmel bir toplumun inşasında önemli bir rol oynayacak bir güce sahiptir.

Hadiste belirtilen her bir maddeyi, gerek Kur'ân, gerek sünnet ve gerekse diğer İslâmî kaynaklardan ilgili yerlere de müracaat etmek suretiyle açmış olacak, böylece Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) açıklamağa çalıştığı bu önemli düsturları yakından anlamağa çalışacağız.

İnceleyeceğimiz hadis, *Arş'ın Gölgesindeki Yedi Grubu* haber veren hadistir.

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: الْإِمَامُ الْعَادِلُ، وَشَابٌّ نَشَأَ
بِعِبَادَةِ اللَّهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا
عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ
اللَّهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ،
وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ

“Allah yedi kimseyi, kendi zıllından (gölgesinden) başka sığınak olmayan (kıyamet) gününde, zılli altında himaye buyuracaktır:

1. Âdil imam
2. Ömrünü ibadet neşvesi içinde geçiren genç
3. Mescitlere dilbeste olan kimse
4. Allah için birbirlerini sevip, Allah için bir araya gelen ve Allah için birbirinden ayrılan iki insandan her biri
5. Makam ve cemal sahibi bir kadının talep ağında (nefsine başkaldırıp) “Ben Allah’tan korkarım!” diyen adam
6. Solundakine infak ettiği şeyden, sağındaki bir şey hissetmeyecek şekilde sadakasını gizli eda eden
7. Yapayalnızken Allah’ı anıp da gözleri yaşlarla dolan.”²

Aslında hadiste belirtilen hususlar, insanın yapması çok da kolay olmayan ve babayiğitlik isteyen işlerdir. Bu yedi özellik, bir yönüyle ideal bir toplumu da tasvir etmektedir. Bu özelliklerden bir veya ikisinin olmadığı ya da zayıf olduğu toplumlar, her zaman için yıkılışa maruz kalmış ve toplum olma özelliğini yitirmiş yığınlardır.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu veciz sözünü, bir yönüyle ümmetine ideali göstermiş ve kıyamete kadar gelecek insanlığa, gerçek insanlığın yaşayacağı prensipleri belirtmiştir. Bunu yaparken de, terğib prensibini kullanarak, sayılan özelliklerin, ebedî hayatta insana kazandırdıklarına vurgu yaparak meseleyi ortaya koymuştur. Zira en kalıcı ve yaptırım gücü yüksek olan sözler, özellikle de mü'minler

² Buhârî, Ezan 36; Müslim, Zekât 91; Tirmizî, Buyû' 65, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/73.

için, ebedî hayatlarında karşılarında çıkacak olan gerçeklerle ilgili olanlardır. İşte hadiste bahsedilen gerçek, bir gün kopması ve gelmesi mutlak olan kıyamet gününün vukuu ve insanların orada göreceği muameledir.

Herkesin Tek Başına Kaldığı Gün: Mahşer

Bir topluluğu bulunduğu yerden zor kullanarak çıkarıp bir meydanda toplamağa “haşır”; toplanma yerine ise “mahşer” denir. Hadiste belirtilen ve hiçbir gölgenin bulunmadığı yönüne vurgu yapılan zaman dilimi, mahşer günüdür. Bu günün, gerek Kur’ân, gerekse Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) beyanlarındaki değişik özelliklerine baktığımızda, insanlar açısından son derece sıkıntılı bir zaman dilimi olduğunu görmekteyiz. Mahşer günüyle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm, şu tasvirleri yapmaktadır:

“Gün gelir, dağları yürütürüz, yerin dümdüz hâle geldiğini görürsün. İşte bütün insanları mahşer meydanına topladık, eksik bıraktığımız bir tek kişi bile kalmadı. Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna arzolundular. Ve şöyle nida edildi onlara: “İlkin sizi nasıl yarattıksa, aynen o şekilde Bize döndünüz. Siz ise, size böyle bir buluşma belirlemediğimizi iddia ederdiniz değil mi?” İşte herkesin hesap defteri önüne konuldu. Mücrimlerin defterdeki kayıtlardan korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün: “Eyvah bize! Bu deftere de ne oluyor? Ne küçük komuş, ne büyük, yazılmadık şey bırakmamış!” Böylece yaptıkları her şeyi yanlarında buldular. Şu kesin ki Rabbin kimseye zulmetmez.” (Kehf, 18/47-49)

“Kim ona sırtını çevirirse, muhakkak ki o, kıyamet günü büyük bir vebal yüklenecektir. O yükün altında daimî olarak kalacaklardır. Kıyamet günü bu yük, onlar için ne ağır bir yük olacak! Sûra üfleneceği gün, Biz suçlu kâfirleri, gözleri (korku ve heyecandan) gömgök vaziyette haşredip toplayacağız. Kendi aralarında sessizce konuşurken: “Dün-yada, olsa olsa on gün kadar bir şey kaldınız.” derler. Aralarında konuştukları konuyu Biz pek iyi biliriz. Onların en mûtedil ve en makul olanı, o zaman “Siz bir günden daha fazla kalmadınız.” diyecek.” (Tâhâ, 20/100-104)

“Yerin yarılıp kendilerinin büyük bir hızla mahşer meydanına koşacakları gün, mutlaka gelecektir. Bu diriltip mahşerde toplama Bize göre çok kolaydır.” (Kaf, 50/44)

“Kıyamet günü o kâfirler can kaygısına düştükleri zaman bir görsen! Artık kaçacak hiçbir yerleri yoktur ve Cehennem’e yakın bir yerde yakalanmışlardır.” (Sebe, 34/51)

“Gün gelir, yer başka bir yere, gökler de başka göklere çevrilir. Bütün insanlar kabirlerinden kalkıp tek hâkim olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.” (İbrahim, 14/48)

Bir gün mutlaka meydana gelecek olan mahşer gününde, kimsenin kimseye fayda veremeyeceği (Sebe 34/42), kâfirlerin yüzlerinin siyah ve kederli, gözlerinin kör, kulaklarının sağır, dillerinin konuşamaz olacağı (Yunus, 10/28) ve mü’minlerin yüzlerinin parlak ve sevinçli olacağı (Âl-i İmran 3/106) haber verilmiştir.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de değişik hadislerinde mahşer gününün farklı yönlerini tasvir etmiş, böylece

ümmetini bu konuda uyarmıştır. Mesela İbn Mesud'un (radiyallahu anh) rivayetine göre bugün şöyle tasvir edilir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bize nasihat etmek üzere ayağa kalktı ve dedi ki: "Ey insanlar! Sizler (kıyamet günü) Allah'ın yanında yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaksınız. Biz ilkin yaratmaya nasıl başladıysak diriltmeyi de Biz gerçekleştireceğiz. Bu, üzerimize aldığımız bir vaddir. Bunu gerçekleştirecek olan da Biziz. Haberinizi olsun! Kıyamet günü mahlûkâtta ilk giydirecek İbrahim aleyhisselam'dır. Haberinizi olsun, o gün ümmetinden bazı kimseler getirilir ve sol tarafa alınırlar. Bunun üzerine ben: "Ey Rabbim! Bunlar ashabımdır!" derim. Bana: "Sen bilmiyorsun, bunlar senden sonra neler yaptılar" denilir. Ben: "Salih kul (İsa)'nın dediği gibi diyeceğim:

"Ya Rabbî! Ben aralarında olduğum müddetçe onları kolladım. Fakat vakta ki Sen beni aralarından tutup aldın, onları görüp denetleyen yalnız Sen kaldın. Sen gerçekten her zaman, her şeye hakkıyla şahitsin. Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Sen'in kullarıdır. Onları affedersen, aziz-u hakîm (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi) ancak Sen'sin!"

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) devamla dedi ki: "Bunun üzerine bana: "Onlar, sen aralarından ayrıldığın günden beri, dinden yüz çevirmeye hiç ara vermediler!" denilecek.³

Başka bir hadislerinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) mahşer gününde insanların toplanacakları yerin, beyaz,

³ Buhârî, Rikak 45; Enbiya 8, 44; Müslim, Cennet 57.

bembeyaz, has unun çöreği gibi bir yer olacağını ve orada hiç kimsenin ev bark gibi herhangi bir işaretinin olmayacağını⁴ bildirmiştir.

Mahşer meydanı, buradaki herhangi bir toplantı yeri değildir. Orası, insanların büyük bir endişe içerisinde, hem de Güneş'in harareti altında ter-kan içerisinde bekleyecekleri, sıkıntısını tasvirin mümkün olmadığı bir yerdir. Ebû Hureyre'nin (radıyallahu anh) rivayetine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) konuyla ilgili olarak: “İnsanlar Kıyamet günü öylesine ter akıtır ki, bu terler yerin içinde yetmiş zirâ'lık derinliğe kadar iner ve bu ter (yer üstünde de birikerek insanları konuşamaz hâle getirmek üzere ağızlarına) gem vurur ve kulaklarına kadar ulaşır.”⁵ buyurmuştur.

Başka bir rivayette bu konu biraz daha detaylı anlatılır. Şöyle ki; Kıyamet günü Güneş insanlara bir mil kadar yakın olur. (Ravi bu milden kasdedilenin uzunluk ölçüsü olan mil mi, yoksa göze sürme çekilen mil mi olduğunu bilmediğini belirtmektedir.) Bundan dolayı insanlar terlerler. Kiminin teri tabanına kadar, kiminin ki ayağının yarısına, kimininki dizine, kiminin uyluğuna, böğrüne, omzuna, hatta kiminin ağzına kadar yükselir. Böylece adeta sahibine gem vurmuş olur. Bazılarını da tamamen ter boğar.⁶ Hatta bazı rivayetlerde belirtildiği üzere bu durum o kadar sıkıntılıdır ki, insanlar şöyle feryad ederler: “Ey Rabbimiz, Cehennem'e giderek de olsa bizi bu durumdan kurtar!”⁷

⁴ Buhârî, *Rikak* 44; Müslim, *Münafikun* 28.

⁵ Buhârî, *Rikak* 47, Müslim, *Cennet* 61.

⁶ Müslim, *Cennet* 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10/166.

⁷ Taberani, *Mu'cemu'l-Kebir*, 8/437.

Bir başka hadiste, insanların kıyâmet günündeki hâlleri şöyle anlatılır: “Allah Teâlâ, kıyâmet gününde insanları bir araya toplar. Bir kurtuluş arayışına girmelerini onların kalbine ilham eder ve onlar:

– Rabbimizden şefaât dilesek de bizi şu bulunduğumuz sıkıntılı yerden rahat bir yere çıkarsa, derler. Hz. Âdem’e (aleyhisselâm) gelip;

– Bizim için Rabbinden şefaât dile! derler. Hz. Âdem:

– Ben buna liyakatli değilim. Siz İbrahim’e (aleyhisselâm) gidin. Çünkü o Rahman’ın halîli’dir (dostudur) der. İnsanlar İbrahim’e (aleyhisselâm) giderler. O da:

– Ben buna liyakatli değilim. Siz Musa’ya (aleyhisselâm) varın. O, Allah’ın kendisiyle konuştuğu Kelîmullah’tır, der. Musa’nın (aleyhisselâm) yanına varacaklar. O da Hz. İbrahim gibi:

– Ben buna liyakatli değilim. Siz İsa’ya (aleyhisselâm) gidin. Çünkü o Ruhullah’tır (Allah tarafından gelen bir ruhtur) der. Bu sefer Hz. İsa’ya giderler. O da:

– Ben buna liyakatli değilim. Lâkin siz Muhammed’e (sallallahu aleyhi ve sellem) gidin, diyecek. Neticede bana gelecekler ve ben:

– Bu (büyük şefaât) bana verilmiştir, diyeceğim. Rabbimden izin isteyeceğim bana izin verilecek. Allah, bana şimdi hatırlayamadığım bazı hamdler öğretecek onlarla Allah’a medh u senâda bulunacak ve secdeye kapanacağım. Bana,

– Ey Muhammed! Başını kaldır. Söyle, sözün dinlenecek;

iste, sana verilecek; şefa'at et, şefaatin kabul edilecek, denilir. Ben:

– Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim! derim. Bana:

– Git! Kalbinde buğday tanesi kadar iman olanı oradan çıkar, denilir. Ben de gider ve denileni yaparım. Sonra tekrar döner ve önceki hamd u senâlarla Rabbime hamd eder, secdeye kapanırım. Bana:

– Ey Muhammed! Başını kaldır. Söyle, sözün dinlenecek; iste, sana verilecek; şefa'at et, şefaatin kabul edilecek, denilir. Ben:

– Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim! derim. Bana:

– Var, kalbinde zerre ya da hardal tanesi kadar iman olanı oradan çıkar, denilir. Ben de gider ve denileni yaparım. Sonra tekrar döner ve önceki hamd u senâlarla Rabbime hamd eder, secdeye kapanırım. Bana:

– Başını kaldır, denilecek. Ben de kaldırıp,

– Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim! derim.

– Var, kalbinde hardal tanesinden daha daha daha az iman olanları da Cehennem'den çıkar, denilir. Ben gider bunu da yaparım. Sonra ben dördüncü defa Rabbime döner, aynı hamdlerle hamd u senâda bulunur, sonra secdeye kapanırım.

– Ey Muhammed! Başını kaldır. Söyle, sözün dinlenecek; iste, sana verilecek; şefa'at et, şefaatin kabul edilecek, denilir. Ben:

– Ey Rabbim! Bana 'Lâ ilâhe illallah' diyenler için izin ver! derim. Cenâb-ı Hak:

– İzzetim, celâlim, kibriyâm ve azametim hakkı için ‘Lâ ilâhe illallah’ diyenleri de ateşten çıkaracağım, buyurur.⁸

Evet, güneşin bulutların yerini alıp her yanı kavurduğu, beyinlerin kaynayıp terlerin gırtlığa ulaştığı ve sebeplerin bütün bütün iflas edip her şeyin insanın aleyhine döndüğü o gün, Cenâb-ı Hakk’ın himaye ve inayetinden başka gölge olmayacaktır. Bu müthiş günde, kimse kimseye asla destek olamayacak, himaye ve iltimaslar hiçbir işe yaramayacaktır. Sesler kesilecek, canlar gırtlaklara gelecek, başlar dönecek ve bakışlar da bulanacaktır.. İşte böyle dehşetli bir günde tek sığınak vardır; o da Allah’ın himayesinin gölgesidir ve bu gölgeden yararlanacak olanlar da işte yukarıdaki hadiste belirtilen yedi sınıf kimsedir. Bu yedi sınıfın kimler olduğunu yeniden hatırlatacak olursak:

1. Dünyada sorumluluğunun şuurunda olan ve uhdesine aldığı emanetlere riayetle hak, adalet ve istikameti temsil eden lider ve devlet reisi.

2. Nefsanîliğin en azgın olduğu dönemlerde, bedenî ve cismanî arzularına rağmen, kendini Hakk’a kulluğa adanmış delikanlı.

3. Kulluk arzusu ve neşvesi, cismanî isteklerinin önünde ve kalbi sürekli mescitlerde atan ibadet eri.

4. Birbirlerini Allah için seven; bir araya geldiklerinde Allah için bir araya gelen, ayrılırken de Allah için ayrılan, Hak rızasını, Hak sevgisini mihrap edinmiş muhabbet fedailer.

⁸ Buhârî, *Tevhid* 36, 19; *Rikak* 51; Müslim, *İman* 322. Hadisin başka bir rivayetinde her peygamber zellesini hatırlatıp şefaet edemeyeceğini söyler ve özü beyan eder. Bkz. Buhârî, *Enbiya* 3, 8; Müslim, *İman* 327.

5. Hayatını hep korku-ümit kuşağında sürdürebilen, if-fet ve ismetini muhafazada fevkalâde hassas, şehevanî isteklerine karşı alabildiğine kararlı ve nefsin fena tekliflerini, “Ben Allah’tan korkarım!” düşünce ve çılgınlıklarıyla savabilen babayiğit.

6. Allah’a karşı sadakat ve vefasının remzi olarak, dişinden, tırnağından artırıp Hak rızası için infak ettiği malını, kıskançlığa varan bir ruh hâletiyle, Allah’tan başka kimse-nin bilmesini arzu etmeyen.. hem öyle etmeyen ki, sağına infak ettiğini solundakinden saklamaya çalışan ihlâs ve ci-vanmertlik kahramanı.

7. Yalnızlık anlarını tefekkür ve murâkabe ile derinleştiren, yer yer gönlünde bestelediği duygularını gözyaşlarıyla seslendiren, her zaman irade gücünü Allah’tan alan ve bir dalgakıran mahiyetindeki o müthiş iradesiyle günah arzu-larını kırıp darmadağın eden his ve gönül erleridir.⁹

Hadiste belirtilen yedi rakamı, hasr için olmayıp, adet içindir. Yani Cenâb-ı Hakk’ın gölgelendireceği kimseler sadece bu yedi sınıftan ibaret değildir. Bu hadiste, Arşın gölgesinde gölgelendirilecek kimselerden sadece yedi sınıf sayılmıştır. Başka rivayetlerden anladığımız kadarıyla, burada sayılanların dışında da aynı muameleye tâbi olacak kimseler vardır. Nitekim başka hadislerde bu kimseler açıkça belirtilmiştir. Bunlardan birinde arşın gölgesinde gölgelendirilecek kimselerin, zorda kalan borçlunun, ödeme süresini uzatan veya alacağından tamamen vazgeçen kimseler olduğu,¹⁰ belirtilmiş, başka bir rivayette mücahide

⁹ Meal için bkz: Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nûr*, 1/354.

¹⁰ Tirmizî, *Buyu*, 65, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/73

yardım eden kimseyle, mükâtep yani sahibiyle hürriyet sözleşmesi yapan bir köleyi kölelikten kurtaran kimseler olduğu vurgulanmış,¹¹ başka bir rivayette de Allah'ın kıyamet gününde en önce gölgelendireceği kimselerin, haklarına kanaat eden, kendilerinden istendiğinde sahip oldukları imkânlardan harcayan ve başka kimseler için verdikleri kararları kendileri için veriyormuş gibi veren kimseler olduğu belirtilmiştir.¹²

Bundan sonraki kısımda, her biri bir kitap çapında olan bu yedi maddeyi konuyla ilgili diğer âyet ve hadislerle de müracaat ederek ele almaya çalışacağız.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, 3/487

¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/67,69

1. ADALETLİ LİDER VE DEVLET BAŞKANI

*Zâlimin zulmü varsa mazlumun da Allah'ı var
Bugün halka cevretmek kolay, yarın Hakk'ın divanı var.*

Hadisin birinci şıkında belirtilen ve hiçbir gölgenin bulunmadığı mahşer gününde Yüce Mevlâ'nın hususi gölgesinde gölgelenmeyi hak eden kimse, dünyada sorumluluğunun şuurunda olan ve üzerine aldığı emanetlere riayet ederek, hak, adalet ve istikameti temsil eden lider ve devlet başkanıdır.

Adalet; dengeli olma, aşırılığa düşmeme, herkesin ve her şeyin hakkına riâyet etme, zulme girmeme, emanetlerin yerine verilmesi, zulmün terk edilmesi, insaflı hareket etmek ve hakkı sahiplerine vermek gibi anlamlara gelmektedir. Adalet, İslâm dininde hem ahlâkî ve hem de hukukî yönleriyle üzerinde genişçe ve önemle durulan çok önemli bir esastır. Gerek Kur'ân ve gerekse Sünnet, bu önemli prensip üzerinde çok farklı açılardan durmuş, mü'minleri adaletli davranmaya

davet etmiş ve onun Allah’a yaklaşmada önemli bir yol olduğunu sık sık vurgulamıştır. Mülkün temelini adalet meydana getirir. Bir devletin ve milletin üzerine oturduğu ana blokaj, o devletteki adalet mekanizmasıdır. Adaletin olmadığı bir devlet ve bu devleti idare eden reis, zulüm gibi son derece tehlikeli bir bombanın üzerinde oturuyor demektir. Adalet, sadece kendi devlet sınırları içerisinde değil, aynı zamanda evrensel barışın da en sağlam köprüsüdür.

Devletlerin ve milletlerin uzun ömürlü olmaları, ancak adaletleri ölçüsündedir. Adaletin bittiği yerde ne devlet ne de millet kalır. Adaletin en küçük uygulama merkezi ise toplumu meydana getiren ailedir. Ailedeki reis evde adaletli olur, mahalledeki muhtar mahallesinde adaletli olur, ilçedeki âmir yerinde adaletten ayrılmaz ve devletin en üst birimindeki idareci adaleti kendisine ayrılmaz bir ölçü alırsa, adaletin hüküm sürdüğü bir toplum mevcut demektir.

Aslında her bir fert, kendi konumu açısından meseleye baktığında, bir imam, bir önder, reis ve bir sorumluluk konumundadır. Zira konuyla ilgili olarak Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Her birerleriniz râî (çoban) ve hepiniz elinizin altındaki sorumlusunuz: Devlet reisi bir râî ve elinin altındakilerden sorumludur. Her fert, ailesinin râîsidir ve raiyetinden mesuldür. Kadın, beyinin hanesinin râîsi ve gözetiminde olan şeylerden sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malının râîsi ve elinin altındakilerden mesuldür. Her birerleriniz râî ve her birerleriniz raiyetinden sorumludur.”¹³

¹³ Buhârî, Cum’a 11; Müslim, İmâre 20.

Râî, herhangi bir şeyi görüp-gözeten, koruyup-kollayan anlamına gelir. Çobana bu ismin verilmesi, kendisine koruması ve sahip çıkması için koyunların teslim edilmesindendir. Devlet başkanıyla, devletin fertleri arasında da sanki çobanla koyunları arasındakine benzer bir ilişki vardır. Gerek devletin en tepesindeki başbakan, cumhurbaşkanı, gerekse konumuna göre değişik dairelerdeki onların temsilcileri, devleti meydana getiren vatandaşlara karşı, adaletli davranmak, onları görüp gözetmek, elem ve lezzetlerini paylaşmak, onlara mutlu gelecekler hazırlamak ve onların sıkıntılarını göğüslemekle sorumludur. Devleti meydana getiren her bir birimin başındaki idareci de, aynı sorumluluk altında hareket etmeli, adaleti icra noktasında en küçük bir eksikliğe meydan vermemelidir.

a. Kur'ân'ın İndiriliş Gayesi, İnsanlar Arasında Adaletle Hükmedilmesidir

Adalet, Kur'ân-ı Kerîm açısından o kadar önemlidir ki onun hem en temel konularından hem de indiriliş gayelerinden birini oluşturmaktadır. Nitekim bir âyet-i kerimede Yüce Allah, adaletin yeryüzündeki en büyük temsilcisi olan Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle seslenmektedir: *“İnsanlar arasında Allah'ın sana bildirdiği şekilde hükmetmen için Biz sana kitabı gerçeğin ta kendisi olarak indirdik. Artık hainlerin müdafaacısı (avukatı) olma. Allah'tan af dile. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir (affı ve merhameti boldur).”* (Nisâ, 4/105-106)

Yani Biz sana kendisinde hiçbir şüphe olmayan bu en mükemmel kitap olan Kur'ân'ı, Hak Teâlâ'nın insanlar

üzerinde, insanların ferdî veya toplum olarak birbirleri arasındaki hukukun temelini içeren, hakkı açıklayan, baktıldan ve eğrilikten uzak ve sırf hak yolu, adaleti ve doğruyu gösteren bir hidayet düsturu olarak indirdik ki, bütün insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği doğru bilgi ve mutlak vahiyle hükmedesin. İnsanlar arasında inanç veya davranış bakımından her türlü anlaşmazlıkların halledilmesinde, Allah'ın kitabını, düstur edinesin, hakkıyla hükmedesin ve ayırım yapmaksızın herkese kazandığı hakkı veresin diye indirdik.

Demek ki hâkimin görevi ne kendinin, ne de şunun bunun görüş ve arzusunu değil, ancak doğruyu takip etmesi ve kesin olarak bildiği bir gerçeğin zıddına asla hükmetmemesidir. Burada Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem): "Sen Allah'ın gösterdiği vahiyle hükmet, hainlerin iyiliğine, yararına savunucu olma, yani kim olursa olsun, ister ümmetinden, isterse başka dinden olsun, hainleri savunmak için masum olanlara düşmanlık etme; daha açıkçası hainler adına müdafaa vekili olma, avukatlık etme." uyarısı yapılmaktadır.¹⁴

Bu âyetlerin Übeyrik Oğulları'nda meydana gelen bir olay hakkında indiği rivayet edilmektedir. Şöyle ki Zafer Oğulları'ndan Tu'me b. Übeyrik adında birisi, komşusu Katade b. Nu'man'dan geceleyin un dağarcığı içinde bir zırh çalmış. Dağarcığın yırtığından un dökülerek götürüp, Zeyd b. Semin adında bir Yahudi'nin yanına bırakmış. Tu'me aranmış, ancak zırh bulunamamış; almadığına ve bilmediğine yemin edince bırakmışlar. Un izini takip

¹⁴ Bkz: Elmalî; *Hak Dini Kur'ân Dili*, Nisa 4/105-106. âyetlerin tefsirinde.

ederek, Yahudi'nin evine varmışlar ve zırhı orada bulmuşlar. Yahudi bunu kendisine Tu'me'nin getirip bıraktığını söylemiş ve buna Yahudilerden şahitlik edenler de olmuş. Zafer Oğulları Hz. Peygamber'e gitmişler. Tu'me'nin masum olduğuna ve Yahudi'nin hırsızlığına şahitlik etmişler ve Tu'me'yi müdafaa edip Müslümanlık adına Yahudilerle mücadele etmesini rica etmişler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da görünüşte Müslüman olan Tu'me'nin yeminine ve bunların şahitliklerine dayanarak öyle yapmak istemiş, bunun üzerine Allah tarafından bu âyetler inmiş ve hain ile masumu doğrudan doğruya bildirerek Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) ikaz etmiş ve herhangi bir yanlışlığa düşmesinden korumuştur. Buna karşı Tu'me teslim olup tevbe edeceği yerde, Mekke'ye kaçmış ve dinden dönmüştür.¹⁵

Kur'ân-ı Kerîm, Cenâb-ı Hakk'ın insanlara her noktada rehber olsunlar diye gönderdiği peygamberlerin en başta gelen görevlerinden birisinin de adaleti te'sis etme olduğunu vurgulamakla, adaletin ne derece vazgeçilmez bir mesele olduğunu göstermektedir. Mealini vereceğimiz şu âyetler peygamberlerin bu yönlerine dikkatleri çekmektedir:

“Şüphesiz her ümmete bir peygamber gelmiştir. Peygamberleri geldiğinde, aralarında mutlak bir adâletle hükmlunur. Onlara asla zulmedilmez.” (Yûnus, 10/47),

“Muhakkak ki Biz, peygamberlerimizi apaçık mucizelerle gönderdik. İnsanlar, aralarında adâleti hâkim kılsınlar diye, o peygamberlere, kitap ve ölçü indirdik.” (Hadid, 57/25)

¹⁵ Taberi, Câmiu'l-Beyân, Nisa 4/105-106. âyetlerin tefsirinde.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir peygamber ve devlet başkanı olarak hayatı boyunca adaletten asla taviz vermemiş, söz ve davranışlarıyla bunu en yüksek seviyede temsil etmiştir. Bir defasında henüz imanın içinde yerleşmediği veya münafıklardan biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek:

– Ey Muhammed! Adâletli ol! demiş, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de ona şu karşılığı vermiştir:

– Yazık sana! Eğer ben de âdil olmazsam, başka kim âdil olabilir ki?¹⁶

Bu sözyle Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), adaletsizliğin bir peygamberde asla bulunamayacağını göstermiş, aynı zamanda ümmetinden idarecilere de adaletten ayrıl-mamaları noktasında önemli bir mesaj vermiştir.

b. Allah Adaleti Emretmektedir

Her Cuma mü'minlerin hutbede dinledikleri: “Allah başkalarına adaleti, hatta adaletten de fazla olarak ihsanı, en güzel davranışı ve muhtaç oldukları şeyleri yakınlarına vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve teca-vüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.” (Nahl, 16/90) âyeti, adaletin önemine vurgu yapmakta, vurgunun da ötesinde herkese ve özellikle de idarecilere, devlet baş-kanlarına adaleti emretmektedir.

İbn Mesud (radiyallahu anh) “Kur’ânda iyilik ve kötülüğü en cami bir şekilde toplayan âyet budur.” demiştir. Ashabın ile-ri gelenlerinden Osman b. Maz’ûn’dan da şöyle bir rivayet

¹⁶ Buhârî, Edeb 95; Menâkıb 25; Müslim, Zekât 142; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/56.

vardır: “Ben başta sadece Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi ve sellem) utandığım için Müslüman olmuşum. İslâm henüz kalbimde yerleşmemişti. Bir gün Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna vardım. Benimle konuşuyordu. Konuşurken gördüm ki gözünü göğe dikti, sonra da sağından aşağı indirdi. Sonra bunu bir daha tekrar etti. Sebebini sordum, O buyurdu ki: “Seninle konuşurken birden bire Cibrail sağımdan indi ve “Ey Muhammed! Allah Teâlâ, adalet ve ihsanı emrediyor.” dedi. Bunun üzerine Osman b. Maz’ûn (radiyallahu anh) dedi ki: “Bunu duyunca kalbime iman yerleşti. Ebû Talib’e giderek durumu haber verdim. O da şöyle dedi: “Ey Kureys topluluğu! Yeğenime tâbi olunuz, doğru yolu bulacaksınız. Şüphesiz o, size güzel ahlâktan başka bir şey emretmiyor.”¹⁷

Osman b. Maz’ûn’un Müslüman olma hadisesi de göstermektedir ki, Müslüman bir idarecide başkalarını etkileyen, idareciyle idare edilen arasındaki sıcaklık ve yakınlığı temin eden en önemli şeylerden birisi adalettir.

c. Allah Resûlü de Adaletle Hükmetmek İçin Gönderilmiştir

Her konuda bizlere örnek olan Allah Resûlü de (sallallahu aleyhi ve sellem), adaleti yerleştirme ve insanlara adil bir idareci olmayı öğretmek için gönderilmiştir. Nitekim bu hususu Kur’ân-ı Kerîm: “Onun için sen durma, hakka dâvet et ve sana emredildiği tarzda dosdoğru ol, sakın onların keyiflerine uyma ve şöyle de: “Allah hangi kitabı indirmişse ben ona inandım. Hem bana, aranızda adaletle hükmetmem

¹⁷ Bkz: İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Nahl 90. âyetin tefsirinde.

emri verildi. Allah bizim de, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlerimizin sorumluluğu bize, sizinkilerin ki ise size aittir. Bizimle sizin aranızda bir tartışma sebebi yoktur. Allah hepimizi bir araya toplayacaktır. Hepimiz de O'nun huzuruna götürüleceğiz.” (Şûrâ, 42/15) haber vererek, insanların arasını bulurken adaletten ayrılmamak gerektiğini ve idarecilik konumunda bulunan kimselerin bu büyük sorumluluğu çekkinmeden yerine getirmelerini istemiştir.

d. Mü'minlerin Temel Özelliği Adaleti Sağlamaktır

Kur'ân, mü'minleri, idarecileri, özellikle de adalet tevzi eden konumunda bulunanları, adaletli davranmaya, adaleti uygulama noktasında bütün milletlere örnek olmaya, herhangi bir topluluk ya da ferde karşı, başka konulardan dolayı beslenen düşmanlıklardan dolayı, adaletten ayrılmamaya davet ediyor:

“Ey iman edenler! Haktan yana olup vargücünüzle ve bütün işlerinizde adaleti gerçekleştirin ve adalet nümunesi şahitler olun! Bir topluluğa karşı, içinizde beslediğiniz kin ve öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil davranın, takvâya en uygun hareket budur. Allah'a karşı gelmekten sakının! Çünkü Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.” (Maide, 5/8)

Ayrıca mü'minlerden, hep adalet ve hakkaniyet şahitleri olmaları, hakkı yerine getirmeleri, adaleti yerine getirmede örnek insan olmaları, bir topluluğa karşı olan kinin veya onların kin ve düşmanlığının mü'minleri adaletsizliğe sevketmemesi istenmiştir.

e. İnsanlar Arasında Adaletle Hükmetme Emredilmektedir

“Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hüküm vermenizi emreder. Allah bununla, size ne de güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah semî ve basîrdür (sözlerinizi de, hükümlerinizi de hakkıyla işitir, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görür).” (Nisâ, 4/58) âyetinin özellikle idareciler hakkında nâzil olduğu rivayet edilmektedir. Nitekim Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi ve sellem) konuyla ilgili bir rivayette, hâkimin, hükümleminde adaletle davrandığı müddetçe Cenâb-ı Hakk’ın onun yanında olacağı, ancak haksızlık yapıp zulmettiğinde ise kendi nefsiyle baş başa bırakılacağı¹⁸ haber verilmiş, idareciler uyarılmıştır. Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi ve sellem) gelen bir eserde de, adaletle geçen bir günün, ibadetle geçirilen kırk yıla bedel olduğu söylenmiştir. Adaletle hükmeden hâkimin ötede nurdan minberler üzerine kurulup Hakk’ın ard arda gelen iltifatlarına mazhar olduğu,¹⁹ kıyamet gününde Cenâb-ı Hakk’ın en çok sevdiği kimselerin ve kendisine en yakın olacak meclislerin, dünyada iken adaletten ayrılmayan hâkimlerin olduğu, en buğzedilen ve uzak olanların ise adaletten ayrılıp zulme sapanların olduğu²⁰ ve adaleti zulmüne galip gelenlerin Cennet’e, zulmü adaletine galip gelenlerin ise Cehennem’e gideceği²¹ bildirilmiştir.

Adaletin zıddı zulümdür. Adaletin hükmünü icra etmediği

¹⁸ Tirmizî, *Ahkam* 4; İbn Mace, *Ahkam* 2.

¹⁹ Müslim, *İmâre* 18; Nesâî, *Âdâbü’l-kudât* 1.

²⁰ Tirmizî, *Ahkam* 4; İbn Mace, *İkame* 78.

²¹ Ebû Dâvûd, *Ekdiye* 2.

bir yerde zulüm vardır. Zulmün olduğu yerde kargaşa vardır. Adaletten ayrılıp da zulme sapan kimseler, yaptıkları zulmün karşılığını kıyamet gününde üst üste karanlıklar hâlinde bulacaklardır.²² Adaletsizliğe uğrayan fertlerin bu durumları Yüce Mevlâ katında, makbul bir şefaathane durumuna dönüşür, duaları reddedilmez ve adaletten sapan kişi aleyhine hemen kabul edilir. Bundan dolayıdır ki Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) mazlûmun duasından sakınılmasını, zira mazlûmun duasının hemen kabul edileceğini haber vermiştir.²³ Adaletsizlik Cenâb-ı Hak katında oldukça sevimsiz ve büyük bir günah olmasından dolayı da her sabah ve akşam: “Allah’ım, zulmetmekten, zulme uğramaktan, birinin hukukunu çiğnemekten, biri tarafından hukukumun çiğnenmesinden Sana sığınırım.”²⁴ şeklinde dualarıyla ümmetine önemli bir gerçeği hatırlatmıştır. Aynı zamanda Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), şefaathane gibi kıyamet gününde çok önemli bir nimetten adaletsizlik yaparak zulme sapanların asla faydalanamayacağını haber vermekle de²⁵ konunun önemine işaret etmişlerdir.

Hem bir peygamber, hem bir devlet başkanı ve hem de bir ev reisi olan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), insanlar arasındaki muamelelerinde adaleti zirve noktada yaşadığı gibi, eşleriyle olan münasebetlerinde de adaletten ayrılmaz, buna oldukça önem verir, adalette herhangi bir eksiklik olur da Yüce Mevlâ katında sorumlu olurum endişesiyle: “Ey Allah’ım! Bu taksim benim iktidarında

²² Buhârî, *Mezâlim*, 8; Müslim, *Birr*, 56-57.

²³ Buhârî, *Zekât*, 63; Müslim, *İman*, 29.

²⁴ Ebû Dâvûd, *Salât*, 367; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/191.

²⁵ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 8/281, 20/214.

olanla yaptığım bir taksimdir. Senin muktedir olup benim muktedir olamadığım (kalpten geçen) şeyden dolayı beni levmetme!”²⁶ şeklinde Cenâb-ı Hakk’a dua ederdi.

f. İnsanların Arasını Adaletle Bulma İlahi Bir Emirdir

Mü'minler, yeryüzünün denge unsurudurlar. Bu den-
genin olması da ancak onların adaletli bir şekilde davran-
malarına bağlıdır. Kendi ferdi ve ailevi hayatlarında adaleti
vazgeçilmez bir düstur edinenler, aynı zamanda hem Müs-
lûmanların kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklar ve hem
de diğer milletler arasında baş gösteren anlaşmazlıklar kar-
şısında duyarsız olamazlar. Adaletle davranmak Cenâb-ı
Hakk'ın ümmet-i Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve onla-
rın idarecilerine verdiği önemli bir yükümlülüktür. Bu yü-
kümlülüğü Yüce Beyan şöyle bildirmektedir:

“Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever.” (Hucurât, 49/9)

g. Kendi Aleyhine Bile Olsa Adaletten Ayrılmama Emredilmiştir

Adalete, herkes, her zaman muhtaçtır. Bunun için ada-
letin sağlanması ve toplumun onun gölgesinde yaşaması

²⁶ Ebû Dâvûd, Nikâh 39; Tirmizî, Nikâh 42; Nesâî, İşretü'n-Nisa 2.

büyük bir fazilettir. Adaleti gerçekleştirecek kimselerin aleyhine bile olsa adaletten kaçınılmaması, akrabalığın, adaletsizliğe bir engel teşkil etmemesi, yeryüzünde bir ismi de Âdil olan Allah Teâlâ'nın adaleti gerçekleştiren şahitleri olma hususiyetleri insanlara şeref kazandıran sıfatlardır. Kur'ân-ı Kerîm, hem fert planında hem de toplum hayatının sağlam bir şekilde devamında yetkileri olan idarecilere şöyle seslenmektedir:

“Ey iman edenler! Haktan yana olup vargücünüzle ve bütün işlerinizde adaleti gerçekleştirin. Allah için şahitlik eden insanlar olun. Bu hükmünüz ve şahitliğiniz isterse bizzat kendiniz, anneniz, babanız ve yakın akrabalarınız aleyhinde olsun. İsterse onlar zengin veya fakir bulunsun; çünkü Allah her ikisine de sizden daha yakındır. Onun için, sakın nefsinizin arzusuna uyarak adaletten ayrılmayın! Eğer dilinizi eğip bükerek gerçeği olduğu gibi söylemekten çekinir veya büsbütün şahitlikten kaçarsanız, iyi bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisâ, 4/135)

İslâm'ın eşsiz tarihi, adalet örnekleriyle doludur. İdareciler devletlerinin uzun ömürlülüğünü, adalet sayesinde elde etmişlerdir. Başta Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) olmak üzere, O'nun mümtaz halifeleri adaletleriyle müsellemler olan kimselerdir. Özellikle Hz. Ömer (radiyallahu anhu) denince aklımıza adalet; adalet denince de Hz. Ömer gelir. Daha sonra gelen İslâm'ın temsilcileri de her devirde adaleti kendilerine şiar edinmiş, devletlerinin uzun ömürlü olmasını bu sayede sağlamış ve kendilerinden sonraki nesil ve evlatlarına hep adaleti tavsiye etmişlerdir.

Şanlı Ecdadımızın Manevi Mimarı Şeyh Edebali, Osman Gazi'ye şu vasiyeti yapmıştır:

“Ey oğul, artık Bey'sin! Bundan sonra öfke bize, uysallık sana. Gücenmek bize gönül almak sana. Suçlamak bize, katlanmak sana. Âcizlik bize hoş görmek sana, anlaşmazlıklar bize, adalet sana, haksızlık bize, bağışlamak sana. Ey oğul, sabretmesini bil, vaktinden önce çiçek açmaz. Şunu da unutma ve insanı yaşat ki devlet yaşasın. Ey oğul, işin ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı. Allah yardımcın olsun.”

Osmanlı uzun asırlar dünyaya hükmetmişse, şüphesiz bu, onların her gittikleri yere adaleti götürmeleriyle olmuştur. Zira her Osmanlı Padişahı işin başına geçer geçmez, ceddinden kendisine bırakılan önemli bir vasiyeti kendisine düstur edinir ve adaletle memleketini bu istikamette idare ederdi. Edebali'den ders alan Osman Gazi, aldığı bu mükemmel vasiyetin benzerini oğlu Orhan Gazi'ye şu cümlelerle bırakır:

“Allah'ın (celle celâluhû) hakkını ve kulların hukukunu gözet! Senden sonrakilere böyle nasihat etmekten geri durma. Adalet ve insafa riayet ederek zulmü kaldırmaya devam et ve her bir işe teşebbüste Allah'ın yardımına güven... Halkını düşman istilasından ve zulme uğratılmaktan koru! Haksız yere hiçbir ferde layık olmayan muamelede bulunma!

2. İBADETLE İÇLİ-DIŞLI BÜYÜYEN GENÇ

Hadiste hiçbir gölgenin bulunmadığı Mahşer Günü'nde ilahi rahmete mazhar olacak ikinci sınıf, ibadetle içli-dışlı büyüyen gençlerdir. Gençlik dönemi, genel kabule göre, ergenlik döneminden başlayıp 20-25 yaşlarına kadar devam eden devreyi içine alır. Bu yaş dilimindeki her bir insan, hayatının en hızlı ve güçlü dönemini yaşar. Bu dönem, hem fiziki hem de ruhi yönden pek çok değişikliğin meydana geldiği bir dönemdir. Hatta bu dönem, insan hayatının şekil almaya en müsait olan yaşlarıdır.

Bu yaşlar, bedenın arzu ve isteklerinin en azgın olduğu dönemlerdir. Bu dönemde derin bir ibadet şuurıyla hayatını geçiren genç, cismanî arzularına rağmen, kendini Hakk'a kulluğa adanmış, ibadet ruhuyla gelişmiş, kulluğu tabiatının bir derinliğı hâline getirmiş ve nereden bakılırsa bakılsın simasında kulluk emareleri görülen bir hâl almıştır. Kanının galeyanda olduğu ve beşerî dürtülerin onu farklı günahlara sevk ettiğı bir dönemde, genç bütün

cismanî ve şehevî arzulara başkaldırması, günahlara karşı isyan bayrağı açmıştır. İster kadın ister erkek olsun, bir genç için bu dönemi iffetine toz kondurmadan ve günaha boyun eğmeden geçirmek çok zordur. Bir taraftan Allah'ın emirlerine itaat etme ve O'na kul olma; diğer yandan da, Cenâb-ı Hakk'ın sevmediği şeylere başkaldırma ve başka şeylere kulluğu reddetme iradenin davasını ortaya koymaya bağlıdır ve bu alkışlanacak bir isyan ahlâkıdır.²⁷

Kur'ân-ı Kerîm, gerek menfi gerekse müspet örneklerle bu önemli devreye dikkatlerimizi çekmiş, bu devreyi sağlam bir iman ve ibadetle geçirenlerin insanlık çapında faydalı işler yaptığını, aksine geçirenlerinse, yüz karası birer varlık olduklarını bildirmiştir.

Bu anlamda, yeryüzünde ilk defa kan dökerek bu kötü çıkırı başlatan Hz. Âdem'in oğlu Kâbil, bir genç olduğu gibi, ona karşı af ve müsamahayla yaklaşan, imanı tam, Allah'a yakınlığı ve ibadeti, davranışlarına yansıyan Hâbil de bir gençtir. Himmeti, milleti olduğundan dolayı tek başına bir ümmet kabul edilen ve tevhid gerçeğinin büyük temsilcisi olan Hz. İbrahim de bir gençtir. Kur'ân, Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) gençlik yıllarındaki hayatının değişik kesitleriyle aynı zamanda ideal gençlere de yol gösterir. Gösterdiği eşsiz iffet ve haramlar karşısındaki babayiğitçe tavrıyla Hz. Yusuf da yine Kur'ân'ın örnek olarak verdiği gençlerdendir. Zulüm ve istibdadıyla malum Firavun'a karşı İsrailoğullarının önüne düşüp onları esaretten kurtaran Hz. Musa ve yaşadıkları dönemde şirke karşı

²⁷ Gülen, Fethullah, *İkinci Yağmurları*, s.141.

mağaraya kapanarak Allah'a kulluktan ayrılmayan birkaç babayığitten müteşekkil Ashab-ı Kehf de yine örnek alınacak gençlerdendir. Doğduğu andan itibaren mu'cizelerle desteklenen, inhiraf içinde bulunan ve maddeye dalmış, onun esiri hâline gelmiş İsrailoğullarını yeniden tevhid yö-rüngesine oturtmak ve âhırzaman peygamberini müjdelemek için gönderilen Ulu'l-Azim peygamberlerden olan Hz. İsa bir genç olduğu gibi, iffet âbidesi olan ve her türlü iftira karşısında metanet göstererek Rabbine tevekkül eden Hz. Meryem de bir gençtir.

Gençlik damarı, akıldan ziyade hissiyatı dinler. His ve heves ise kördür, sonucu göremez. Çok az olan lezzeti, gelecekteki tonlarca lezzete tercih eder. Alacağı bir dakikalık intikam lezzetiyle, birini katleder, ancak senelerce sürecek olan hapis elemelerini çeker. Ve bir saat sefahet keyfiyle, bir namus meselesinde, binlerce gün hem hapsin, hem düşmanın endişesinden sıkıntılarla ömrünün saadeti mahvolur. Aslında gençlerin önüne kurulmuş pek çok tuzak vardır ki, onlar bu tuzaklardan birine düşmekle, hayatlarının en tatlı zamanlarını, en acı ve acınacak bir hayata çevirirler. Böylece hem dünya istikballerini ve mutlu hayatlarını, hem de âhiretteki kesintisiz saadetlerini, azap ve elemelere çevirerek mahvederler. Bu gençler, gençliklerini kötü yollarda harcadıklarından, hem sağlık-larından mahrum olup hastahanelere ve hem de yaptıkları taşkınlıklardan dolayı hâpishanelere düşerler. Gençliklerini güzel bir şekilde geçirmediüklerinden, ihtiyarlıklarında bir sürü eyvahlar ve pişmanlıklarla ağlayıp sızlarlar.

Şayet hayatlarını Kur'ân'ın gölgesinde geçirmiş olsalar, tam bir kahraman genç, mükemmel bir insan, bahtiyar bir Müslüman ve diğer varlıklara bir yönüyle sultan olarak hayatını geçirir.²⁸

İbadetten mahrum olarak hayatlarını geçirdiklerinden, pek çok kötülüğün ağına düşen gençlerin, yeniden hayata dönmeleri, hatalarının farkına varmaları ve hapishanelerden çıkarken hayata yepyeni temiz bir yüzle çıkmaları da yine ibadetleriyle mümkündür. Konuyu Bediüzzaman Hazretleri şu cümleleriyle ortaya koymuştur: Evet, bir genç hapiste, yirmi dört saat her günkü ömründen tek bir saatini beş farz namazına harcasa ve o musibete sebebiyet veren hatasından tevbe edip diğer zararlı, elemli günahlardan çekilse, hem hayatına, hem geleceğine, hem vatanına, hem milletine, hem akrabasına büyük faydası olacağı gibi, 10-15 senelik fâni gençlikle ebedî, parlak, bâki bir gençliği kazanmış olur. Evet bir genç, o şirin güzel gençlik nimetine, hayatı güzel bir çizgide yaşamakla ve Allah'a kullukla geçirerek şükretse, hem gençliğin bereketini görür, hem geçici olan gençliğini bâkileştirmiş olur, hem de gençliğinden zevk alır. Aksine gençlik başına dert olur, elemeler, gam ve kederlerle kâbusa dönüşür. Hem akrabasına, hem vatanına, hem milletine zararlı bir serse-ri konumuna düşer.

Aslında bir genç gençliğine şöyle baksa: “Gençlik nasıl olsa gidecek. Sefahette gitmişse, hem dünyada, hem âhirette binler belâ ve elemeler netice verecektir.” Zaten

²⁸ Nursî, *Şualar*, 14. Şua, s.1073.

böyle gençler ekseriyetle gençliklerini kötü yolda tüketmekle, son derece tehlikeli hastalıklara maruz kalarak hastahanelere, taşkınlıklarıyla hapishanelere veya sefa-lethanelere, mânevî elemelerden gelen sıkıntılarla meyha-nelere düşecekler. Hastahaneler, hapishaneler ve kabristanlar yüzlerce bu türlü örneklerle doludur. Hastahaneler, büyük bir çoğunluğu itibariyle, gençlikte hayatlarını kötü yollarda geçirdiklerinden, başlarına gelen hastalıklar sebebiyle ağlayan sızlayan eyvahlar çekenlerle doludur. Hapishaneler, genellikle gençliğini taşkınlık sebebiyle gayr-ı meşru yollarda tüketmiş kimselerin pişmanlıklarıyla inlemektedir.²⁹

Günümüz dünyasına baktığımızda, ibadetten mahrum bir şekilde yetişen gençlerin büyük bir çoğunluğunun hayatlarının karanlık, geleceklerinin bataklık içerisinde olduğunu görmekteyiz. Sadece ülkemiz değil, bütün dünya ülkelerine, oradaki gençlerin medyaya yansıyan haberlerine göz gezdirdiğimizde, maddî yönden her türlü imkâna sahip olmalarına rağmen, rûhlarının ibadetle doyurulmamasından dolayı, çareyi uyuşturucuda bulduklarını, sapık birtakım akımlara kapıldıklarını, tatmin için yanlış yolları seçtiklerini müşahade etmekteyiz. Zira gerçek anlamda muhtaç olduğu gıda verilmeyen rûh, doyumu yanlış yerlerde aramakta, bu arayışa giren genç de sonu hüsrarla biten denemelere baş vurmaktadır.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), hayatı ibadetle içli-dışlı geçen genci böyle bir müjdeyle taltif etmekle, gençlerin

²⁹ Nursi, *Sözler*, 13. Söz, s. 57.

hem bu türlü bataklıklardan uzaklaşmalarına teşvikte bulunmakta, hem de gencin gerçek saadetinin ibadetten geçtiğine dikkatlerimizi çekmektedir. Demek ki ibadetin gencin hayatında hem kötülüklerden koruyan koruyucu yönü, hem de onun gerçek anlamda huzur bulmasına, karakterinin sağlam bir şekilde oluşmasına, sorumluluk bilincine ulaşmasına ve dürüst olarak yaşamasına sebep olan bir yönü vardır.

Kur'ân-ı Kerîm, ibadetlerin özü olan namaza ve oruca dikkatlerimizi çekerken, onun önleyici ve koruyucu yönlerine vurgu yapmaktadır. Zaten ibadetler, insan hayatına müspet anlamda tesir eder. İnsan namaz ibadetinde: “Yalnızca sana kullukta bulunurum!” demekle, kâinatta ben Allah'tan başkasına hürriyetimi veremem ve ancak O'na ve O'nun emrine boyun eğirim, itaat etmeyi sever, isyandan nefret ederim, iyiliğe koşar, kötülükten sakınırım, iyiliğin başını da hakta bilirim. Allah'ın emrine uymayan, Allah Teâlâ hesabına yapılmayan hiçbir şeye ölürüm de baş eğmem. Çünkü ben yoktum O beni var etti ve terbiye edip bana hürriyet verdi. Bu can, bu vicdan ve bu hürriyet bende O'nun bir emanetidir. Bunu yapan isterse sonsuz defalar daha yapabilir. Bundan dolayı O'nun yolunda her şeyi feda ederim. Dilediği zaman alacağı canımı da feda ederim. İsteddiği zaman yıkıp, istediği zaman yapabileceği dünyaları da feda ederim. Bu uğurda acılara katlanır, iyilik ve haksızlıklara göğüs gererim. Katlanamaz, geremezsem ölürüm. Onun emri; zaten öleceğim. Ölürsem de böyle bir imanla, böyle bir dostlukla ölürüm. Başlangıcım toprak,

sonum toprak olur. Allah'tan gelir Allah'a giderim. İşte ben Allah'ın böyle bir kuluyum. Kendime kalırsam bir hiçim, O'na bağlanmakla her şeyim demektedir.³⁰

Bütün mahlûkâtın ibadetlerini kendisinde toplayan namaz ibadeti, genci adeta bir sera gibi koruması altına alır. Çünkü Rabbimiz onu emrederken, özellikle değişik hikmetlerinin yanında bu sera vazifesi görmesine dikkatlerimizi çekmiş ve: “*Sana vahyedilen kitabı okuyup tebliğ et, namazı hakkıyla ifa et! Muhakkak ki namaz, insanı, ahlâk dışı davranışlardan, meşrû olmayan işlerden uzak tutar. Allah'ı namazla anmak, elbette en büyük fazilettir. Allah bütün işlediklerinizi bilir.*” (Ankebût, 29/45) buyurmuştur.

Bir genç, ideal anlamda namaz ibadetini yerine getirdiğinde, iğrenç işlerden ve kötülüklerden uzaklaşır. Çünkü namaz, kulun kendisini yaratan, her zaman görüp gözetten ve bütün varlığın sahibi olan Allah'la irtibata geçmedir. Bu irtibatla genç, namazla birlikte büyük günah işlemekten, kötülüklerle bulaşmaktan utanır, bu günahkâr hâliyle Allah Teâlâ'nın karşısına çıkmaktan haya eder. Namaz bir arınmadır, kötülüklerle araya mesafe koymadır. Zaten kötülüklerle arasına mesafe koymayan kişinin namazı da Yüce Mevlâ katında bir anlam ifade etmez. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) “Kim bir namaz kılar da kendisini açık ve gizli kötülüklerden alıkoymazsa, o namazla Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir şey artırmış olmaz.”³¹ buyurarak, gerçek namazın fonksiyonuna işaret etmiştir.

³⁰ Elmalılı, Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Fatiha Sûresi'nin Tefsirinde.

³¹ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, 6/221.

Namaz kılmak, Allah'ı anmak demektir. Allah'ı anmak ise Yüce Allah katında en büyük ve en önemli bir iştir. Allah'ı insana hatırlatan namaz ibadeti, insanı akla hayale gelen her türlü çirkin davranıştan uzaklaştırmaya götürür. Zira anmak, anılmayı gerektirir. Yani bir varlık olarak insanın, Cenâb-ı Hakk'ı anması, kendisinin anılması sonucunu doğurur. Kendisini anan ise, her şeyin sahibi olan Allah'tır. Böyle bir ruh hâletiyle günün beş ayrı vaktinde Rabb'inin huzurunda duran genç, hiçbir zaman Mevlâ'sı katında kötü bir hâl ile anılmak istemez. Böyle bir şuur hâli, gencin bütün bir benliğini sararak, onu hem kötülüklerden korur, hem de genç hiç bir zaman yalnız olmadığını, şefkatli bir el tarafından hatırlandığını, duyulduğunu ve hissedildiğini bilir. Bu bilinçle hayatın ve gençliğin bütün iniş-çıkışlarını büyük bir kolaylıkla aşmış olur.

Nefsin dizginlerini elde tutmak, insanlar için mühim bir vazifedir. Zira nefsin istek ve alışkanlıkları, insan için öldürücü birer zehir ve insanı aşağılara çeken ağırlıklar gibidir. Nefis daima insana kötülüğü emreder. Nefis, verdikçe büyüyen, büyüdükçe isteyen bir özelliğe sahiptir. Nefsi kontrol altına almanın en müessir yolu ise oruçtur. Bunun içindir ki Müslümanın yılda bir ay tuttuğu oruç, İslâm'ın beş temel esasından biri olmuş, günahlardan korunarak nefsin esaretinden kurtulma olarak da ifade edeceğimiz takvaya ulaştıran yollardan biri sayılmıştır. Nitekim Yüce Allah (celle celâluhû) orucun farz kılındığını beyan buyurduğu yerde, aynı amanda bu önemli hikmetine de dikkatlerimizi çekmiştir: *“Ey insanlar Oruç, sizden öncekilere farz*

kılındığı gibi (günahlardan) korunmanız için size de farz kılındı.” (Bakara, 2/183)

Nefsin gemlenmesi, frenlenmesi bakımından oruç, oldukça önemli bir fonksiyona sahiptir. Bundan dolayıdır ki, maneviyat dünyası büyüklerinin hayatlarına baktığımızda, az yeme, az uyuma ve az konuşma anlamına gelen riyâzetle ruhlarının formlarını koruduklarını görürüz ki, aslında bu üç unsuru da oruç kendi bünyesinde barındırmaktadır.

Oruç ibadeti, aynı zamanda nefsin azgınlığına ve aşırı isteklerine karşı da bir koruyucudur. Bu hususa işaret sadedinde hadis olarak rivayet edilen bir eserde şöyle buyrulmuştur: “Cenâb-ı Hak, nefsi terbiye için ona çeşitli cezalar verdi. Önce ateşle yaktı. Sordu: Sen kimsin ben kimim? Nefis: Sen sensin, ben benim dedi. Bunun üzerine Cenâb Hak onu açlıkla terbiye etti. Neticede Ben kimim sen kimsin sorusuna nefsin cevabı: “Sen âlemlerin Rabbisin ben ise senin hakir bir kulunum dedi.”³²

Oruç, gencin nefsin Cenâb-ı Hak karşısında serkeşlik yapmaktan kurtarmış olur ve onu itaat eden bir kul hâline getirir. Oruç ibadetiyle hayatını bereketlendiren genç, oruçlu olmadığı günlere nispeten, daha bir melekleştiğini vicdanında hisseder.

Oruç ibadeti, bütün günahlara açık olan genci, kendisi için bir iç çöküntü, fıtratıyla zıtlaşması anlamına gelen günahlara karşı da korur. Gencin geçtiği, gezip dolaştığı yollarda, binbir türlü günah vardır. Bunlardan her biri,

³² Osman b. Hasan el-Havbevi, *Dürretü'l-Vaizin*, s. 25.

en tehlikeli yırtıcılardan daha sinsi ve tehlikeli olarak her köşe başında özellikle gençleri beklemektedir. Kanı kıpır kıpır olan genç, bu tehlikeli kapanların birinden kurtulsa bile, diğerlerine takılıp kalması sıradandır. Bu yolları takılıp kalmadan aşmaya, çok ciddi bir irade gerekir. İşte bu tehlikeye karşı oruç, bir kefil ve teminattır. Hatta o gencin üzerine giydiği bir zırhtır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) önlerine çıkacak bu türlü tuzaklara karşı gençlere şu tavsiyeyi yapmaktadır:

“Ey gençler! Sizden her kim evlenmeye güç yetirebiliyorsa evlensin. Zira evlilik, gözü haramlardan daha koruyucu, namusu daha çok muhafaza edicidir. Kim de evlenmeye muktedir değilse, o zaman oruç tutsun. Zira oruç, onun için bir kalkandır.”³³

Oruç, gencin adeta bir sığınağı gibidir. O, gençte var olan ve onu sürekli günah işlemeye kışkırtan bedeni arzuları gemler. Genç, oruçlu olduğu günlerde her türlü negatif istek ve meyillere karşı sağlam durur ve kazandığı dirençle oruçlu olmadığı günlerde de bu tür istek ve meyillere engel olmaya güç yetirebilir. Böylece o, helal dairesinde bir hayat yaşar. Midesine oruç tutturduğu gibi, gözüne, kulağına, düşüncelerine hatta hayallerine de oruç tutturmakla adeta melekleşen bir hâl almış olur.

İbadetten mahrum yetişen gençler, hem toplumun başına dert, hem de kendi içlerinde kendileriyle barışık olmayan kimselerdir. Özellikle batı toplumu günümüzde bu sıkıntıları çok ağır bir şekilde yaşamaktadır. Yapılan

³³ Buhârî, *Saum* 10; Ebû Dâvûd, *Nikâh* 1.

araştırmalar da göstermektedir ki, ibadetten yoksun yetişen gençler, toplumun başına dert olmuş ve psikolojik olarak da bunalım içinde geçen bir hayat sürmektedirler. Nitekim Dr. Henry Link, “Dine Dönüş” kitabında, ABD’de Psikoloji Araştırma Dairesi Şefi olarak 15.321 kadın ve erkek üzerinde yaptığı incelemede 73.226 psikoloji testinin tatbik neticesini şöyle değerlendirmektedir: “Bir dine inanan ve mabedlere devam eden kimselerde şahsiyet ve karakter, dine karşı lâkayd olan ve mabede gitmeyenlerden daha sağlam ve üstündür.”

Yine meşhur psikiyatristlerden olan Dr. Carl Jung, “Modern Man in Search of Soul” isimli kitabında şu tespitleri yazmaktadır: “Son otuz sene içinde dünyanın her tarafından hastalar bana müracaat ettiler. Yüzlercesini tedavi ettim. Otuz beş yaşını geçmiş olanlarının hasta olmalarının asıl sebebi, dinî inançlarını kaybetmeleri idi. Bunlar hayata din açısından bakmıyorlar, dindar arkadaşları gibi davranmıyorlardı. Dîni inançlarına yeniden kavuşmadan da tamamen iyileşmiyorlardı.”³⁴

Yaratılışı gereği insanın pek çok şeye ihtiyacı vardır. Onları gidermeden veya gidereceğine inanmadan doyum noktasına ulaşamaz. Binaenaleyh onların düşünceleri sonsuz, istekleri sınırsız, arzuları sayısızdır. İnsanların bütün isteklerine bu dünyada ulaşmaları imkânsızdır. Zenginlikte, makamda, yaşam tarzında üst limit yoktur, ulaşılan her üst seviyede bir müddet sonra sıkılan insan, ondan daha üstününü ister ve bu istek de hiç bitmez. Yani ulaştığı hiçbir

³⁴ Saffet Senih, *İbadetin Getirdikleri*, Nil Yayınları, İzmir 1995, s. 21-22.

makam ve yaşam tarzı onu tatmin etmez. Çünkü onun duyguları, düşünceleri ve arzuları bu kısa ömürlü dünyada doymayacak kadar geniştir. Her ulaştığı seviyede aradığını bulamayan insan, bu defa tatmini başka şeylerde aramaya başlar, bunun için de her yolu mubah sayar.

Günümüz gençliğine baktığımızda bu durum açıkça kendisini göstermektedir. Son zamanlarda özellikle kendilerine göre sanatın zirvesine ulaşmış olmalarına rağmen uyuşturucunun pençesine düşenlerin bu acı durumu ibret vericidir. Zirvede olmalarına rağmen bir türlü tatmin olamayan bu kimseler, çareyi kendilerini uyuşturucunun kucağına atmada aramaktadırlar. Hâlbuki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzura erer, ruhî problemler şifa bulur, sükûna kavuşur ve yatıştır. Çünkü her şeyin başlangıcı ve sonu Allah'a bağlıdır. Bütünüyle sebepler zinciri Allah'tan başlar ve yine dönüp dolaşır O'nda son bulur. Allah deyince düşünceler hareket hedefinin son noktasına erişmiş, mantıklar durmuş, bütün duygular, bütün korkular ve ümitler son durağına dayanmış bulunur. Gönüller O'nun dışında hangi dünya nimetine meylederse etsin, hangi isteğe ulaşırsa ulaşsın, onların hepsinin daha iyisi ve daha üstünü, daha ötesi bulunduğundan, hiçbirinde karar kılamaz. Hiçbiri rûhun özlemini gideremez, heyecanını doyum noktasına ulaştıramaz. Haz ve lezzette daha yükseğine ulaşmak ister. Fakat kalp İlâhî marifetten, Allah'ı zikirden zevk almaya başlayınca, bütün maksatların ve bütün işlerin Allah'a yönelmiş olduğunu anlar ve artık O'ndan yüksek bir makam ve merciye, O'nun dışında bir

maksuda geçmek mümkün olmaz. Bundan dolayıdır ki marifetullaha yükselemeyen ve Allah'ı hatırlamayan kâfir ve gâfil kalpler, hiçbir zaman ıstıraptan kurtulamaz, kalp huzuru, gönül huzuru tadamaz. Huzur bulamaz, çırpınır da çırpınır durur.³⁵ “..İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”³⁶ gerçeği de bunu göstermektedir.

Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadislerinde özellikle gençleri zikretmesi manidardır. Zira hadisin diğer maddesinde, “kalbi mescidlere bağlı olan kimseler” buyurmasına rağmen, ibadetle yetişen gençleri ayrıca zikretmiştir. Bu da ibadetin bir genç için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili bir hadislerinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem): “Allah, gençliğini Hakk'a itaat yoluna bağlayan ve gayr-i meşrû şehvet peşinde olmayan genci pek beğenir.” buyurmuş ve bahtiyar bir gence bütün dünyevîlikleri unutturacak şu müjdeyi vermiştir: “Allah, kendini ibadete hasreden bir genci meleklerine gösterir; Kendisine has münezzehiyet ve mukaddesiyetiyle onunla iftihar eder ve ona şöyle der: Ey şehvetini Benim için bırakan genç! Ey gençliğini Bana adayan yiğit! Sen Benim nezdimde meleklerimin bazıları gibisin.”

Başka bir hadislerinde de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem):

“En hayırlı genç odur ki; ihtiyar gibi ölümü düşünüp âhiretine çalışarak, gençlik hevesatına esir olmayıp gaflette boğulmayandır. Ve ihtiyarlarınızın en kötüsü odur ki; gaflette ve hevesatta gençlere benzemek ister; çocukçasına

³⁵ Elmalılı, Ra'd Sûresi 28. âyetin tefsirinde.

³⁶ Bkz. Ra'd Sûresi, 13/28.

hevesat-ı nefسانيyeye tâbi olur.”³⁷ buyurarak, gençlikteki ibadetin önemime vurgu yapmıştır.

İman ve imanın gereği yapılan ibadetler, her türlü kötülüğe açık olan gençleri, kısa sürede değiştiren hatta önceki kötü hayatlarından hiçbir eser bırakmayan bir özelliğe sahiptir. Konumuzla ilgili Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında yaşanmış şu örnek de bu hususu teyid etmektedir. 15-16 yaşlarındayken henüz İslâm ahlâkını bilmediğinden çevredeki kadınları rahatsız eden Cüleybib adında bir genç sahabi vardır. Peygamber Efendimiz’le (sallallahu aleyhi ve sellem) tanışıp, ibadetle hayatını farklı bir mecraya taşıyınca ve iffetini koruma konusunda Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi ve sellem) dua alınca, artık Medine’nin en hayâlî gençlerindenden biri hâline gelir. Çok geçmeden Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onu evlenecek kızları olan bir aileye gönderir, bu konuda vesile olur ve onu evlendirir. Ancak üç-beş hafta sonra Cüleybib’in cihada çıkması gerekir. Cüleybib (radiyallahu anh) orada şehadet şerbeti içer. Savaş sona erince herkes cesedini mücahede meydanında bırakıp ruhuyla ötelere kanatlanan şehitlerini arar, bulur ve onların techîz ve tekfîn işiyle uğraşır. O hengâmede Şefkat Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem) yüksek sesle sorar:

“Aranızda kaybı olan, herhangi bir yakını bulamayan var mı?” Sahabe efendilerimiz “Hayır, ya Resûlallah, aradığımız herkesi bulduk.” derler. İşte o zaman Mahzun Nebi, gözleri yaşlı, “Ama benim bir kaybım var.” der. “Ben Cüleybib’imi kaybettim.” diye ekler ve evladını yitirmiş,

³⁷ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 22/83.

yüreği yaralı bir baba gibi yitiğini, yiğidini arar. Uzun arayışlar sonunda onu bulur, başını mübarek dizine koyarak şöyle buyurur: “Allah’ım, bu bendendir, ben de ondanım.”³⁸

Allah Resûlü’yle (sallallahu aleyhi ve sellem) tanışan, O’ndan hayata dair altın prensipleri alıp uygulayan Cüleybib, eski hayatından tamamen uzaklaşarak, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) gönlündeki yerini alır. İşte Cüleybib’in (radiyallahu anh) hayatındaki bu hızlı değişimin altında, İslâm’la tanıştıktan sonra günün değişik vakitlerinde insanı meleklerle kol kola gezdirecek güce sahip ibadetleri yatmaktadır.

Ömrünü ibadetin ruhânî dünyasında geçiren genç, oradan aldığı güç ve kuvvetle, önüne çıkan tehlikeleri aşip yoluna devam edebilir. İbadetten yoksun olan, namazla tanışmayıp, yol azığını almayan, orucun bereketli ikliminden nasiplenmeyen genç de, en sığ sular da bile boğulup kalmaya mahkumdur. Hz. Ömer (radiyallahu anh) devrinde, devamlı mescide gelip giden, ibadetinde derin mi derin, başını yere koyunca güller açan ve seccadesini gözyaşlarıyla ıslatmadan mescitten ayrılmayan bir genç vardır. Bu gencin, birdenbire mescitten ayağının kesildiğini fark eden Hz. Ömer (radiyallahu anh), gencin nerede olduğunu sorunca, onun vefat ettiğini söylerler. Evine gelip giderken bu gence nasılsa kötü duygulu bir kadın musallat olmuştur; kadın genci ağına çekmek ister. Genç, bu kadının tuzağına tam düşmek üzereyken, birden diline: “*Sineleri her zaman Allah’a karşı saygıyla çarpan müttakîler, şeytandan bir tayf, bir vesvese dokunduğu zaman hemen Allah’ı anarlar ve*

³⁸ Müslim, *Fedâilü’s-sahabe* 131; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/422.

derken gözleri açılır.” (A’raf, 7/201) âyetinin takıldığını fark eder. Bu duygunun vermiş olduğu heyecan, utanma ve ar duygusu içinde kalbi durur ve oraya yıkılır. Hz. Ömer (radiyallahu anh), gencin ölüm sebebini anlayınca hemen defnedildiği yere gider ve kabrinin başında ona şu âyetle seslenir: “*Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki Cennet vardır.*” (Rahman, 55/46) Şimdi sen istediğine girebilirsin.” Hz. Ömer (radiyallahu anh) sözlerini bitirdikten sonra herkesin duyacağı şekilde mezardan şöyle bir ses yükselir: “Yâ Emire’l-Mü’minîn! Allah bana onun iki katını verdi.”³⁹

Gençliğini ibadetle geçiren, böylece nefsin ve şeytanın bütün kötü arzularına karşı kendisini frenleyebilen gençlerden birisi de Mecmau’l-Enhür sahibi Muhammed b. Süleyman’dır. “Damat Efendi” lakabıyla meşhur olmuştur. Çünkü bu zat iffet âbidesi, talebelik döneminde bir gece yarısı, mum ışığı altında ders çalışmaktadır. İlmî mütâlaalara daldığı bir esnada kapısı çalınır. O vakitte birinin gelmesinin hâsıl ettiği hayret ve misafirin kimliği hakkındaki merakla hemen kapıyı açar. Karşısında genç ve güzel bir kızcağız durmaktadır. Misafir, yolunu kaybettiğini ve etrafta başka bir ışık göremediği için onun kapısını çalmaya mecbur kaldığını söyler.

Genç talebe, misafirini geri çeviremez, onu gece karanlığına ve sokağın soğuğuna terk edemez, çaresizce kızı içeri alır. Ona oturup dinlenebileceği bir köşe gösterdikten sonra da sabaha kadar dersine çalışmaya devam eder. Utangaç ve gizli-saklı nazarlarla onu seyreden kızcağız, bu iffetli

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsir*, A’raf Sûresi 201. âyetin tefsirinde.

talebenin bir hâline hayret eder; genç, arada bir parmağını önünde yanan mumun alevine tutmakta ve bir müddet öylece bekledikten sonra geri çekmektedir. Bir defa ile de yetinmemekte ve bunu ara ara sürekli tekrarlamaktadır. Bu hâl üzere sabah olur.

Gün ışıdıktan sonra genç kız oradan ayrılıp evine döner. Halkın yardımıyla yolunu bularak ulaştığı ev, Osmanlı vezirlerinden birinin sarayıdır; bu genç kız da, o vezirin kerimesidir. Saray halkı, ona geceyi nerede ve nasıl geçirdiğini merakla sorarlar; zira, bütün gece onu aramış ama bir türlü bulamamışlardır. Genç kız başından geçenleri, gördüklerini ve hususiyle de kendisini misafir eden talebenin tuhaf hâlini bir bir anlatır. Vezir, kızına yardım eden o genci sarayına davet eder ve niçin sabaha kadar elini yanan mumun üzerinde tuttuğunu sorar. Yusuf yüzlü genç, “Yolunu kaybettiği için kapımı çalan bir misafiri dışarıda bırakamazdım; bu sebeple onu kulübeme aldım. Nefsimin desiselerine karşı koyabilmek için de, elimi ara sıra mumun bana Cehennem’i hatırlatan alevi üzerine koydum. Şeytan beni kandırmaya yeltendiğinde, parmağımı ateşe tutarak, nefsimi Cehennem azabını hatırlattım ve böylece yanlış bir şey yapmaktan kurtuldum.”⁴⁰

İbadetle gençlik çağını geçiren kimseler de bazen günah işleyebilir. Ancak böyle bir genç, kendisini zehirleyen bu günaha karşı hemen tepkisini koyar, seccadesine koşar, günaha yaşama hakkı bırakmaz, tevbeyle, namazla, oruçla, hac ve sadakayla bu kirlerden kendisini temizlemenin

⁴⁰ Gülen, Fethullah, *Ölümsüzlük İksiri*, s.46.

yollarını arar. Gençliğin geçtiği yıllar, Hak katında son derece önemlidir ki, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem): “Hesap gününde insan, gençliğini nerede tükettiği konusunda hesap vermeden oradan ayrılamaz.”⁴¹ buyurmuştur.

Gençliğin önemindendir ki, bütün ilim ve hâl erbabı insanlar, yaşadıkları dönemlerde hitap ettikleri kimselerin merkezine gençleri koymuş, onlara bu konuyla ilgili tavsiyelerde bulunmuşlardır. Mesela ikinci bin yılın müceddidi olarak kabul edilen İmam-ı Rabbani hazretleri Mektubat isimli eserinin 73. Mektubunda gençlere şu öğütleri verir:

Ey oğul!

İbadete yönelme vakti gençliktir. Akıllı olan bu vakti kaçırmaz, fırsatı ganimet bilir. Zira iş önemlidir. İnsan yaşlılık zamanına kalmayabilir. Kaldığını farz edelim, derlenip toparlanmak nasip olmaz. Böyle bir derlenip toparlanmanın mümkün olduğunu farz edelim, bir amel işlemeye güç yetiremez. Zira o zaman, zaafın ve aczin bastırdığı zamandır. Hâlbuki şu anda derlenip toparlanma durumu vardır, elde edilmesi kolaydır.

Hele anne-babanın hayatta olmaları Yüce Hakkın nimetlerinden biridir. Senin geçimini, onlar üzerine almıştır. İşte bu mevsim fırsat mevsimidir. Güç ve kuvvetinin yettiği mevsimdir. Bugünün işini yarına bırakmak için şu andaki durum nasıl bir özür olabilir? Ertelemeye ne gerek var? Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu manada şöyle buyurmuştur: “İşi erteleyen helak olur.”

⁴¹ Tirmizî, Kıyamet 1.

Evet, bugün ahirete ait işlerle bir meşguliyet varsa, bu düşük dünyanın işini yarına bırakmak cidden güzel olur, tam bunun aksi ise pek çirkin bir şey olur. Şu zaman gençlik zamanıdır. Nefsin, şeytanın ve din düşmanlarının istilası zamanıdır. Bu zamanda yapılan az amele biçilen itibar, bu vakitlerden başka zamanlarda yapılan amellere biçilmez.⁴²

Bediüzzaman hazretleri, gençleri bu konuda uyarmış, gerek eserlerinin değişik yerlerinde, gerekse konuyla ilgili müstakil olarak telif ettiği Gençlik Rehberi'nde bir hayli tahşidatta bulunmuş, gençleri ikna için akli mantıki deliller kullanmış ve gençliğin ibadetle geçirilmesi gereken bir çağ olduğunu belirtmiştir.

⁴² İmam Rabbani, *Mektûbat*.

3. KALBİ MESCİDLERE BAĞLI MÜ'MİN

*Gök nûra gark olur nice yüz bin minareden,
Şehbâl açınca rûh-u revân-ı Muhammedî;
Ervah cümleten görür “Allahu Ekber”i,
Aks eyleyince arşa lisân-ı Muhammedî.”*

Yahya Kemâl

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) hadiste müjdelediği üçüncü sınıf, kalbi sürekli mescidlerde atan ibadet eridir. Mescid, minaresinde günde beş vakit ezanın okunduğu ve içinde Müslümanların günde beş defa Yüce Yaratıcılarına ibadetle yaklaştıkları mukaddes mekânın adıdır. Müslüman bir toplumda mescid, merkezi bir konuma sahiptir. Bütün yeryüzü gerektiğinde Müslümanın mescidi sayılmakla beraber, Cenâb-ı Hakk'ın kendi evi olarak vasıflandırdığı mescidlerin mü'minin hayatında ayrı bir yeri vardır. İnsan hayatı açısından kalp ne kadar önemliyse, toplumun hayatı için de mescid o denli önemlidir. İşte bu önemden dolayıdır ki Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) mescidle içli-dışlı olan, ondan kopmayan kimseleri böyle güzel bir müjdeyle oralara teşvik etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, mescidin ne denli kıymetli bir yer olduğunu ve onu bina eden kimselerdeki özellikleri hatırlatırken, aynı zamanda mescidin inşacısı olup oraya devam eden kimseleri de, hidayeti bulmuş kimseler olarak vasıflandırmıştır.

“Allah’ın mescitlerini ancak Allah’ı ve âhireti tasdik eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başka kimseden çekinmeyen müminler bina edip şenlendirir. İşte onlar Cennet’e ve diğer ümitlerine kavuşmayı umabilirler.” (Tevbe, 9/18)

Mescidin, bir toplum için ne kadar önemli olduğunu, yeryüzündeki ilk binanın, bir mescid olmasından da anlıyoruz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm’de: *“Yeryüzünde yapılan ilk bina Mekkedeki Kâbe olup, pek feyizlidir, insanlar için hidâyet rehberidir.”* (Âl-i İmrân, 3/96) buyrularak, onun ilklîği ve büyüklüğü hatırlatılmıştır.

Her dinde mescid hükmünde bir bina vardır. Her inanç sahibi, inandığı mabuduna burada ibadet eder. Yahudi havrada, Hristiyan kilisede haftada bir bu görevi yerine getirirken, Müslüman da günün beş ayrı vaktinde mescide giderek, hem ibadetini ifa etmiş olur, hem günün getirdiği değişik streslerden arınma fırsatı bulmuş olur.

Mescidler, Ka’be’nin yeryüzündeki şubeleri hükmündedir. Gönlü mescide bağlı olan her mü’min, içinde Rabb’ine secde ettiği her mescidde, Ka’be’ye dönmekle, onun merkezîyet konumunu hatırlar, merkezle irtibata geçmiş olur.

Mescidlere asıl fonksiyonunu kazandıran İnsanlığın İftihar Tablosu, putlarla dopdolu olan Ka’be’den ayrılmak zorunda kalıp Kutlu Şehir Medine’ye hicret etmiştir. Şehre

girmeden önce bir süre Kuba'da kalmış ve orada ilk yaptığı icraat, mescid bina etmek olmuştur. Medine'deki mescidin inşasında da Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bizzat çalışmıştır. Hem ilk iş olarak mescid teşebbüsü hem de bizzat kendisinin bir işçi gibi çalışması, mescidin, Müslümanların hayatındaki yerini göstermesi açısından oldukça önemli bir mesajdır. Bu nebevî sünnettendir ki, her dönemdeki mü'minler, gittikleri yerlere, herkesi toplayıcı birer mescid inşa etmişler, böylece Yüce Mevlâ'yla insanların irtibatını sağlamada önemli bir vesileyi hep diri tutmuşlardır.

Mescid, adeta bir okuldur. Zira Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) mescitte mü'minleri eğitime tâbi tutuyor, çevreye göndereceği müşhidleri yetiştiriyor, gelenleri ağırlayıp, İslâm'ın hakikatleriyle tanıştırıyor, Yüce Mevlâ'dan gelen vahiyleri ashabına bildiriyor, yazdırıyor ve bütün düzenlemeleri oradan yapıyordu. Bu kutlu okulun gündüzlü müdavimleri olduğu gibi, günün 24 saatini orada geçiren ashab-ı suffe dediğimiz sürekli kalıcıları da vardı.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde mescid, bu fonksiyonu icra ettiği gibi, ona yakın dönemde de dünyanın değişik yerlerindeki mescidler benzer fonksiyonu icra ettiler. Zaten her dönemdeki mescid de, ilk dönem mescidleriyle bu konularda ne kadar benzeşirse, o kadar bereketli ve yapılış gayesine uygun değerlendirilmiş olur.

Söz konusu hadiste: “Kalpleri mescidlere bağlı mü'min” ifadesi kullanılmaktadır ki, bu hem mescide devamı, hem de mescidde ifa edilen namazı hatırlatmaktadır. Namazın en makbul olduğu yer mescidlerdir. Mü'minin kalbinin

mescidde kılınan namaza bağlı olması, bir namazı eda ettikten sonra, diğer bir namazın vaktini adeta iple çekmesi demektir. Böylece mü'min, günün her bir saatini namaz şuuruyla geçirmiş, Yüce Mevlâsı'yla irtibatını hiç kesmemiş olmaktadır. Aslında böyle bir duygu insana, Cibril Hadisi diye de meşhur olan rivayette anlatılan ve insanın Rabb'ini görüyormuş gibi hareket etmesi anlamına gelen "ihşan şuurunu" kazandırmış olur. İhşan şuurunu kazanan insan, bütün bir hayatına dikkat eden, hatalardan uzak kalan, insani ilişkilerde her türlü haksızlıktan kaçınan, hem kulluk hem de insanlara ait sorumluluklarında bilinçli ve içten hareket eden bir konumu elde etmiş olur. Böylece Yüce Rabbimiz'in:

"Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir Cennetime!" (Fecr, 89/27-30) şeklinde taltif ettiği kullar arasına girmiş olur.

Mescid, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) nazarında o kadar önemlidir ki, mescide devam etmeyi, mü'minliğin alâmetlerinden saymıştır. Bir hadislerinde: "Bir kimseyi mescitlere devam ediyor gördünüz mü, onun mü'min olduğuna şahitlik ediniz." Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "*Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inananlar imar ederler.*"⁴³ (Tevbe, 18) buyurarak, bunun ne derece önemli bir davranış olduğuna açıkça vurgu yapmıştır.

Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem), mescid inşasına verdiği önemdendir ki, içerisinde Allah'ın adının anılması için bir mescid bina edene, Allah Teâlâ'nın da kendisi-

⁴³ Tirmizî, *Tefsir-i Sûre* (2).

ne Cennet'te bir ev bina edeceği⁴⁴ müjdesini vermiştir.

Mü'minin kıldığı namaz, ona mükâfat kazandırır. Kılınan namaz mescidde cemaatle birlikte eda edildiğinde tek başına kılınana oranla daha değerlidir. Hatta mescide giden kişinin sadece kıldığı namaz değil, yoldaki zamanı, attığı adımlar hepsi ibadet hükmünde kabul edilmiş ve bunların hasenat defterine işleneceği müjdelenmiştir. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) “Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde ve işyerinde kıldığı namazından yirmi beş kat daha sevaplıdır. Çünkü güzelce abdest alır, mescide gider. Bu gidişte gayesi sadece ve sadece namazdır. Her adım atışında bir derece yükseltilir, günahlarından da biri silinir. Namazını kılınca, namazgahında kıldığı müddetçe melekler ona mağfiret duasında bulunur ve: “Allah’ım ona mağfiret et, Allah’ım ona rahmet et, Allah’ım onun tevbesini kabul et.” derler. Bu kimse için bu durum, orada başkalarını rahatsız etmediği ve abdestli bulunduğu müddetçe böyle devam eder.”⁴⁵ Başka bir rivayette de bu derece farkının yirmi yedi⁴⁶ olduğu belirtilmiştir.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) mescide gelmenin ne kadar değerli olduğunu, Seleme Oğulları’na yaptığı tavsiyeden de anlayabiliriz. Seleme Oğulları’nın oturduğu mahalle Peygamber Efendimiz’in (sallallahu aleyhi ve sellem) mescidine uzak bir yerde bulunuyordu. Onlar her vakit mescide gelmek istiyorlar ancak uzak olduğundan zorlanıyorlardı. Bir defasında Resûlullah’a (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek mescide yakın

⁴⁴ Nesai, *Mesacid* 1.

⁴⁵ Buhârî, *Ezan* 30, *Salat* 87; Müslim, *Mesacid* 246.

⁴⁶ Buhârî, *Ezan* 30; Müslim, *Salat* 272.

bir yere taşınma konusunda izin isteyince Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara yerlerinde kalmalarını söyleyerek, her mescide gelişlerinde adım başı Cenâb-ı Hak tarafından sevap kazandıkları⁴⁷ müjdesini verdi. Onlar da bu müjde karşısında yerlerinde kaldılar, uzak olmasına rağmen mescide gelmeyi asla aksatmadılar.

Mescide bağlılık çerçevesinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) değişik yönlerden teşviklerde bulunuyor, böylece bütün mü'minleri, mescidle yakın bir alaka içerisinde olmaya teşvik ediyordu. Özellikle günün sonu ve başlangıcı olan ve zaman açısından mescide gelmeye farklı engellerin olduğu sabah ve yatsı namazlarına dikkatleri çekiyor, yatsıyı mescidde cemaatle kılanların, adeta gecenin yarısını ihya etmiş gibi olacaklarını, sabah namazını mescidde cemaatle kılanların da sanki gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olacaklarını⁴⁸ müjdeliyordu.

Konuyla ilgili başka bir hadislerinde de Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah'ın hataları silmeye ve dereceleri yükseltmeye vesile kıldığı şeyleri size söyleyeyim mi buyurunca Ahab: "Buyurun ey Allah'ın Resûlü, söyleyin!" dediler. O da şöyle buyurdu: (Şartların alabildiğine ağırlaştığı ve) abdestin zorlaştığı durumlarda, eksiksiz tastamam abdest almak, mescidle (ev arasında gelip) gidip çok yol yürümek ve bir namazdan sonra diğer bir namazı beklemeye koyulmak, işte (sınır boylarında nöbet tutma seviyesinde kendini Hakk'la) irtibatlandırma budur."⁴⁹ buyurdular.

⁴⁷ Buhârî, *Fezailu'l-Medine* 11, *Ezan* 33.

⁴⁸ Müslim, *Mesacid* 260; Muvatta, *Salatu'l-Cema'a* 7.

⁴⁹ Müslim, *Taharet* 41; Tirmizî, *Taharet* 39.

Namaz, ruhun istirahatı, vicdanın tenezzühüdür. Yukarıdaki nebevî müjdede üç ayrı şeye dikkatler çekilmiş olmakla beraber, aslında sayılan bu üç şeyin de namazla ilgili olduğunu görmekteyiz. Namaz önemli, zira o aynı zamanda insan hayatında, insanı miraca götüren bir merdiven konumundadır.

Aşığın vuslat bekler gibi, namaz vakitlerini beklemesi ve o mübarek vakitleri, tıpkı “vakit çizelgesi” gibi kullanarak, hayat ve faaliyetlerini ona göre tanzim etmesi, öyle tasavvurları aşan bir zaman anlayışıdır ki; insan o sayede, amellerin belli zaman dilimlerine dağılmasından meydana gelen boşlukları, ancak, böyle bir niyet buuduyla doldurabilir, namazdaki huzuru ve Hakk’a yakınlığı namaz dışına da taşıyabilir ve bütün dünyevî meşgalelerini Allah’la irtibatlandırıp hepsini ibadet hâline getirebilir. Bu itibarlardır ki, sınırlılığı içinde niyet sayesinde sınırsızlaşan pek çok ibadet gibi, intizar ruhuyla kılınan namaz da, aynen maddî-ma’nevî cihad gibi insanın Rabbi’yle münasebetinin ünvanı olmuştur.⁵⁰

Mü'minlerin, hayatın getirdiği yorucu meşgaleler ve boğucu atmosfer karşısında, yüce kudret sahibi Allah Teâlâ’yı unutmamaları ve O’nun kendilerine adeta birer daveti konumunda olan namaz vakitlerini iştiaqla bekliyor olmaları, Cenâb-ı Hakk’ın onları Cennet’e koymasının da garantisi gibidir. Zira kalbi mescide bağlı olan bir mü'min, her zaman Rabbiyle irtibatlı demektir. Bu irtibatı yakalayan kimse de, ebedî hayatta Cenâb-ı Hakk’ın kendisine bahşedeceği Cennet’e girecektir. Nitekim Söz Sultanı (sallallahu aleyhi

⁵⁰ Gülen, Fethullah, *Yeni Ümit Dergisi*, Peygamberimiz ve Söz 3.

ve sellem): “Üç kimse vardır ki, her birine Allah Teâlâ garanti vermiştir: Bunlar:

1. Allah uğrunda cihad etmek için yola çıkan kimse-
dir. Bu kimseye, savaşta öldüğü takdirde, Cennet’e girme
konusunda, ölmeyip de döndüğü takdirde de ganimet ve
mükâfatla dönme hususunda garanti verilmiştir.

2. Mescide giden kimsedir ki, öldüğü takdirde, Yüce Al-
lah onu Cennet’e koyma hususunda garanti vermiştir.

3. Diğer bir kişi de fitne zamanlarında fitneye bulaşma-
yıp evine çekilen kimsedir.”⁵¹

Zaten Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde mesci-
de gelme, insanların arasına katılma ve onlarla birlikte na-
mazları kılma o denli önemlidir ki, mescide gelmeyenler ya
münafık ya da zorunlu bir mazereti olanlardır. Hatta ağır
hasta olanlar bile, bu konunun ne denli önemli olduğunu
bildikleri için, bazen ancak iki kişinin arasında yürüyecek
kadar ağır hasta olmalarına rağmen yine de mescide gel-
meyi ihmal etmezlerdi.⁵²

Mü’minin aksatmadan kıldığı, kalbi bağlılık içinde de-
vam ettiği namaz, onun günahlarını silip süpüren, dolayı-
sıyla Rabb’inin katına günahsız olarak gitmesine vesile olan
önemli bir ibadettir. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem):

“Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu
nehirde her gün beş defa yıkansa, acaba üzerinde hiç kir
kalır mı, ne dersiniz?” buyurunca ashap: “Böyle bir durum
onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz.” dediler. Resûlullah

⁵¹ Ebû Dâvûd, *Cihad* 10.

⁵² Müslim, *Mesacid* 256; Ebû Dâvûd, *Mesacid* 47.

(sallallahu aleyhi ve sellem): “İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler.”⁵³ buyurdu.

Asr-ı Saadet'te cereyan eden şu olay da namazın bu konudaki yerine açıkça işaret etmektedir. Ebû Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor:

“Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve “Ey Allah'ın Resûlü, ben bir hadd (hata, günah) işledim, bana cezasını ver!” dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) adama cevap vermedi. Adam talebini tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm yine sükût buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini duymak istiyordum. Efendimiz adama “Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?” buyurdu. O “Evet ey Allah'ın Resûlü!” dedi. Efendimiz “Sonra da bizimle namaz kıldın mı?” diye sordu. Adam “Evet ey Allah'ın Resûlü!” deyince, Efendimiz “Öyleyse Allah Teâlâ haddini –veya günahını– affetti.”⁵⁴ buyurdu.”

Kur'ân-ı Kerîm'in değişik âyetlerinde de, mescide devam hususunda bazen açık bazen de işârî olarak pek çok teşvikin olduğunu görmekteyiz.

Bu anlamda bazen, “... O iman edenler namazlarını hakkıyla kılmaya devam ederler” (En'âm, 6/92) buyrulurken, namaza devam konusu vurgulanmış, bazen, “Ailene ve ümmetine namaz kılmalarını emret, kendin de namaza devam

⁵³ Buhârî, *Mevâkîf* 6; Müslim, *Mesâcid* 282.

⁵⁴ Buhârî, *Hudûd* 27, Müslim, *Tevebe* 44, 45.

et. Biz senden rızık istemiyoruz, bilakis senin rızkın Bize aittir. Güzel akıbet, takvadadır, yani Allah'ı sayıp haramlardan korunmaktadır.” (Tâhâ, 20/132) buyrularak, sorumluluk taşıyanlardan sorumlulukları altındakileri namaza devam ve kalplerinin mescidlere bağlı kalması konusunda teşvik etmeleri istenmiş, bazen, “*Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Zira böyle güzel işler insandan uzak olmayan günahları silip giderir. Bu, düşünen ve laftan anlayanlara bir nasihattir.*” (Hûd, 11/114) buyrularak, mescidlere devamla vakit namazlarına dikkatin insanlara kazandırdıkları hatırlatılmış, bazen “*Muhakkak ki müminler, mutluluk ve başarıya erdiler. Onlar namazlarında tam bir saygı ve tevazu içindedirler. Onlar boş şeylerden uzak dururlar. Onlar zekâtı ifa ederler. Onlar mahrem yerlerini günahlardan korurlar. Yalnız eşleri ve cariyesi ile ilişki kurarlar. Çünkü bunu yapanlar ayıplanamazlar. Ama bu sınırın ötesine geçmek peşinde olanlar işte onlardır haddi aşanlar. O müminler üzerlerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tam tamına tutarlar. (Ahidler: Gerek kendi aralarındaki akitler, gerekse Allah Teâlâ'ya karşı verdikleri ahidlerdir.) Onlar namazlarını vaktinde eda edip zayi etmekten korurlar. Namazlarını vakti vaktine huşû içinde devam ettirirler. İşte onlardır vâris olanlar. Onlardır ebedî kalacakları Firdevs Cenneti'ne vâris olanlar.*” (Mü'minûn, 23/1-11) buyrularak mü'minlerin temel özelliklerinin anlatıldığı bir bölümde, hem baş tarafta hem de sonunda namaza devam hususuna işaret edilmiş, bazen, “*Kendilerinden sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki namazı zâyi ettiler,*

şehvetlerinin peşine düştüler. İşte bunlar da azgınlıklarının cezasını bulacaklardır.” (Meryem, 19/59), “Onlar mutlaka Cennetlerde mücrimlerin hâllerini hatırlarını soracaklar: “Neydi bu Cehennem’e sizi sürükleyen?” Onlar şöyle cevap verecekler: Biz namaz kılanlardan değildik.” (Müddessir, 74/40-43), “Ve nice suratlar vardır o gün asılır. Belini kıran darbeyi yediğini hisseder. Hayır, hayır! Ne zamanki can boğaza gelir. Can çekişenin yanındakiler: “Bunu iyileştiren, kurtaran yok mu?” der. Artık ayrılık vakti geldiğini kendisi de anlar. Bacağı bacağına dolaşır, ölüm acısıyla kıvrır. O gün sevkîyat, doğru Rabb’inin divanına olur! Ne dini tasdik eder, ne namaz kılardı. Hep hakkı yalan sayıp ona sırtını dönerdi. Bir de yaptığından memnun olarak, çalılımlı çalılımlı kendi taraftarlarının yanına varırdı. Yazık sana yazık! Yazık ki sana ne yazık! İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kiyâmet, 75/24-36) gibi tehdit edalı beyanlarla, namazla düzenli bir şekilde alakası olmayan, vakitlerine dikkat etmeyen, dolayısıyla namazla arasında kalbî bir bağlantısı olmayan kimselerin başlarına gelecek kötü akıbet bildirilmiştir.

Yine Yüce Beyan, düzenli olarak kılınan namazın, insanlar ve toplumlardaki müspet neticelerine atıfta bulunarak, onun kötülükleri savmada, güzel ahlâkın yerleşmesinde, insanları eğitmesindeki müspet etkilerine vurgu yaparak, namazı, dolayısıyla namazın en ideal anlamda yerine getirildiği mescidi teşvik etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in daha ilk sûresinin baş tarafında: “Onlar gayba inanırlar.” beyanıyla, dinin iman kısmı özetlendikten sonra amel kısmı özetlenerek buyruluyor ki: “Ve

namazı ikâme ederler.” Yani belli olan namazı dosdoğru kılarlar ve devam ettirirler. Elbette, “Namazı ikame ederler.” demek, “Namazı kılarlar.” demekten fazla bir anlam vardır ki bu, “doğru dürüst” yani “namazın şartlarına uy-
mak, Allah’a boyun eğmek ve tevazu göstermek suretiyle güzelce kılmak ve kıldırmak mânâlarını ifade eder. Bunun için namazda ta’dil-i erkân (namazı erkânına uyarak kılmak) vacip olduğu gibi namaza çağırarak ve namazın gereklerini tamamlamak için gayret sarfetmek de dinin lüzumlu gördüğü hususlardandır. Ana-babanın çocuklarına namaz terbiyesi; din kardeşlerin birbirlerine tavsiye ve hatırlatması; âmirlerin engelleri ortadan kaldırma ve imkânları tamamlama suretiyle beğendirmesi ve teşvik etmesi; Cum’a namazına ve cemaatle namaz kılmaya dikkat ve devam etmesi de bu cümledendir.

(İkâme), “kıyam” veya “kıvamdan” “if’âl” bâbında kullanıldığında lügatte “kaldırıp dikmek, düzeltip doğrultmak, kıymetlendirmek, devam ettirmek veya dikkat ederek yapma” anlamlarına geldiğinden, namazla ilgisinde bu mânâların birinden veya ortak noktalarından belîğ bir istiâre yapılmış ve bunun için bir kelimelik “Namaz kılarlar.” yerine, iki kelimelik “Namazı ikame ederler.” ifadesi seçilmiştir. İlk önce “dikmek” veya “doğrultmak” mânâlarını düşünelim: Bu bize “Namaz dinin direğidir.” hadis-i şerifini hatırlatır. Bu hadiste din, yüksek bir binaya benzetiliyor ve namaz o binanın direği gibi gösteriliyor. Şüphesiz bu binanın temeli imandır. Böyle bir benzetmeye “istiâre-i mekniye” ve “istiâre bi’l-kinâye” (kinâye ile istiâre) denilir. Bu âyette de namaz cemaat ile kaldırılabilir büyük bir direğe benzetiliyor ve

onun güzelce dikilmesi veya doğrultulması suretiyle o yüksek binayı dinin inşa, koruma ve devam ettirilmesinin gereği anlatılıyor. Bir de bu binanın ilerde açıklanacak esasları, diğer kısımları, süsleme ve güzelliklerinin bulunduğu işaret buyruluyor. Bundan dolayı “Namaz kılarlar.” demekle, “Namazı ikame ederler.” demek arasında ne büyük fark vardır. Hakikatte din gayet büyük ve kudsi bir binadır. Bu binanın malzemeleri, şekli ve planı (yani din) bizzat Allah’ın yaptığı ve koyduğu bir bütündür. Ona uygun olarak inşası, kurulup meydana gelmesi ve içinde saadetle yaşanması da insanlara aittir. Bu binanın temeli kalplerin derinliklerinde atılacak ve ağızlardan taşacak, direği tek başına namazlarla hazırlanacak ve cemaat halinde meydana dikilecek sonra da diğer kısımları inşa edilecektir. Fakat şurası unutulmayacaktır ki, bu bina cansız değil canlıdır, aktiftir ve sürekli geliştirilmeye açıktır. Bina ve direk benzetmesi bize İslâm’ın sosyal durumu ile namazın kıymet ve önemini anlatıyor. Hakikaten cemaatle namaz, İslâm toplumunun direğidir, cemaatle namaz kılmak ve kıldırmak, o direği dikmektir. Tek başına kılınan sünnet namazları da bu direğin dikimine hazırlık sürecidir. Dosdoğru, içi-dışı temiz ve muntazam olarak namaz kılmak, imanın teoriden fiilî hayata yansımaları ve hayatın gidişatına muntazam ve doğru bir akış vermesidir. Bununla iç ve dış, mümkün olduğu kadar, temizlenir; kalp ve beden mümarese (alışma) ile kuvvetlendirilir. Herhangi bir kimsenin namazsız bulunduğu hâliyle namazına devam ettiği hâlini karşılaştırırsanız, namazlı bulunduğu zamandaki ahlâkını, herhalde yükselmiş bulursunuz. “*Muhakkak ki namaz kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirir.*” (Ankebût, 29/45) âyeti, bu gerçeği anlatır.

Namazını kılan kimsenin üçü ferdî biri de ictimaî olmak üzere en az dört kazancı vardır: Birincisi temizlik; ikincisi kalp kuvveti; üçüncüsü vakitlerin intizamı; dördüncüsü de toplumsal düzelmedir.

Bu faydalar, devam şartıyla, her namazda vardır. Namazın büyük faydalarını hesap etmek mümkün değildir. Bununla beraber en temel faydası bilfiil büyüklenmeyi kırmak, kardeşliğe hazırlanmak, Allah rızası için iş yapmaya alışmaktır. Binaenaleyh namaz için en güzel ve en temiz elbiseyi giymek ve gurura sevk edebilecek bu hâl içinde örtülecek nice ayıpların bulunduğunu düşünüp, yüzünü yere koyarak, kalbinde iman ettiği Allah huzurunda o kibir ve gururu kırarak defalarca secdeye kapanmak en mühim bir esastır. *“Her cami(ye gidişiniz) de güzel elbisenizi alın.”* (A'râf 7/31). Namazda özellikle secdenin bu mühim tesiri dolayısıyladır ki, kibirliler en çok namazın secdesine itiraz ederler. O süslü elbiseler içinde alınlarını Allah rızası için yere koyma zorunluluğu onların damarlarına pek fena dokunur. *“Şüphesiz bu, (Allah'a) saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir.”* (Bakara, 2/45). Düşünmezler ki o süsler, o alınlar hep Allah'ın vergisidirler. Zamanı gelince o yağlı alınlar toza, toprağa karışacaktır. Hem o topraklar, o yerler o kadar hakaret edilmeye, devamlı olarak çiğnenmeye layık değildir. Zaman olur ki onlar için kanlar dökülür. Beşer hayatı oradan fışkırır ve onu fışkırtan Allah Teâlâ'dır. Şu hâlde o topraklara, o yerlere, toprak ve yer oldukları için değil, yaratıcısı olan Allah Teâlâ'nın büyüklük ve ululuğu adına hakkıyla secdeye kapanıp, kibirden ve bencillikten sıyrılmak ve insanlar ile kardeşçe geçinmek için onların

topluluklarına karışmanın pek kudsî bir görev olduğunu unutmamak gerekir. Namaz o kibir ve gururu kırarken, aynı zamanda insanın ruhî hürriyetine öyle bir yükselme verir ki bu yükselme en görkemli kralların huzurundaki saygı duruşundan çok yüksektir. Bunun için namaz mü'minin bir mi'racıdır. Yani onu beşerî olmanın katılığından, tek olan Allah'a ait arşa çıkartan bir merdivendir. Namazda bütün bir beşer hayatının şekli ve dereceleri dürülmüştür. Allah'ın huzurunda bulunmak, hazırlanmak, düşünmek, istemek, defalarca kalkmak, bükülmek, düşmek, rahat edip oturmak nihayet selam ve selametle işini bitirmek, insanı, bütün hayatın kademelerinden geçirterek, varlığın sırlarını, dünya ve ahireti düşündürerek Cenâb-ı Allah'a kavuşturur ve büyük bir iman ve sevap ile yine âleme döndürür.⁵⁵

Namazla insan yıkanır, temizlenir, ayıplarını, ayıp yerlerini kapatır. Bunları yapmak için emek ve mal da sarfeder. Yüzünü kıbleye çevirerek yönünü tayin eder. Kalbini iyi niyetle doldurur. Gönül buhranlarını, şeytan vesveselerini atarak, ruhunun birlik duruluğunu incelemeye çalışır, bütün organlarıyla ve büyük bir saygı ile tekbirini alır ve ibadete koyulur. Dünyanın acılarını, tatlılarını şöyle bir tarafa atar, Hak Teâlâ'ya dua eder, onunla konuşur. Kur'ân'ını okur, dinler, onun huzurunda hayatın akışını, başlangıcını, sonucunu arz eder, Kitap okur; dikilip beklemek, eğilmek, defalarca kapanmak, yine kalkıp doğrulmak, nihayet oturup dinlenmek ve sonunda selam ve esenliğe ermek ve o anda gaybtan şehadet (görünürlüğü) geçerek, şehadet getirmek gibi ruhî, bedenî büyük bir nizam ve intizam ile bir mirac

⁵⁵ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Bakara Süresi 3. Âyetin Tefsirinde.

yapar. Hiç şüphesiz bu ulvî manzaralar içinde nefisler, zahir (dış) ve batın (iç)lerinde kaybetmek üzere bulundukları intizamı yeniden temin ederler. Sabırdaki acılıkları da unuttur veya hafifletirler ve bütün bunlar ilâhî yardımın celbine aracı olur. Darlıktan patlayacak dereceye gelen o fena nefisler kuvvetlerini, itimatlarını arttırlar, sıkıntı zamanlarının kolaylıkla geçmesi için imkân bulurlar ve fazla olarak ayrıca bir saadet zevki, bir bahtiyarlık duyarlar, bir ruh kazanırlar ve bu sayede yalan dolan, karıştırma, hakkı gizleme, aldatma, aldanmak, düşmanlık, tecavüz gibi zilletlerden, düşüklüklerden kendilerini kurtarırlar ve o yüzden gelecek çirkin menfaatlere tenezzül etmeksizin sonunda ilâhî yardımın büyük tecellilerine ererler. Çünkü bütün dünyadaki beşerî ızdırabın esası, genel ahlâkın düşmesinde ve hak yerine batılın itibar kazanmasındadır. Allah'ın gazabını celbeden de budur. Yoksa Allah'ın rahmeti âleme şamildir. Evet ama, bu sabır, bu namaz, böyle yardım dileme kolay mı? Şüphesiz bu da kolay değil, ağır ve büyük bir iştir ama ancak hâşîine (layıkıyla korkanlara), başını öne alıp düşünen saygılı kimselere ağır gelmez, hatta zevk verir, alışkanlık olur.⁵⁶

Gerek Kur'ân ve gerekse Sünnet'te mescid ve mü'minlerin buralara devam etmesine, kalplerinin buralara bağlı olmasına o kadar önem verilmiştir ki, daha sonraki dönemlerde Müslümanlar, nereye gitmişlerse, mutlaka mescidi, mabedi götürmüşlerdir. Bunun için aslında bizim medeniyetimizin en önemli boyutunu, mabed kültürümüz oluşturmuştur.

Mabedler, tamamen kendi ürünümüz olup, bulundukları yerlerde, günün beş vaktinde kendisine gelenlere

⁵⁶ Elmalılı, Bakara Sûresi 45 Âyetin Tefsirinde.

adeta ana kucağı vazifesi yapmışlardır. Bu sıcak şefkat kucağından en fazla istifade edenler de, kalpleri onlara bağlı olan müdavimler olmuştur. Şairler bile kutsal mabedlerin insanları kucaklayıcılığı karşısında ilhamlarla coşmuş, şiirlerinde bu göz kamaştırıcı manzaraları tasvir etmekten kendilerini alamamışlardır. İşte Yahya Kemal, Mimar Sinan'ın muhteşem eseri Süleymaniye'ye akın eden kalbi mescide bağlıları, şu mısralarla dile getirir:

*Bir gelişle ki; ne mübarek, ne garip âlem bul..
Hava boydan boya binlerce hayalle dolu.
Kimi gökten, kimi yerden uçuşup her kapıya,
Giriyor birbiri ardınca ilâhî yapıya.*

İslâm medeniyetinde mabedler/mescidler, tek başına inşa edilen yapılardan ibaret değillerdir. Etraflarındaki medrese, imarethane, misafirhane, şifahane, tekve, zaviye, hamam ve kervansaray gibi yapılarla bir bütünlük oluştururlar. Bu açıdan bu kutsal mekânlara uğrayanlar, sanki bütün organları mükemmel bir insanla karşılaşmış olurlar.

Mabedlerde, doğudan batıya doğru gidildikçe, zaman farkından dolayı günün her saatinde yerden semaya doğru Yüce Mevlâ'yı medheden en güzel kelimeler, cümleler yükselir. Büyük şair Yahya Kemal'in o güzel ifadesiyle:

*Gök nûra gark olur nice yüz bin minareden,
Şehbâl açınca rûh-u revân-ı Muhammedî;
Ervah cümleten görür "Allahu Ekber"i,
Aks eyleyince arşa lisân-ı Muhammedî.*

her tarafta güzel kelimeler, semalara doğru kanat çırpır.

Mescidler ve mabedler sadece namaz kılınan yerler değildir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi oralar aynı zamanda birer eğitim müesseseleridir. Öteleri gözetleme kuleleridir. Hak'ka yükselme rampalarıdır. Kendilerine kalpten bağlı olan samimi müdavimleri, mana âlemlerine yolculuğa çıkaran buraklardır. Birbirlerinin dertlerini paylaştıkları, çareler buldukları ve insanlık adına farklı alternatifler geliştirdikleri istişare meclisleridir. Gerçek anlamda eşitliğin uygulamalı olarak gösterildiği ve yaşandığı mekânlardır.

4. ALLAH İÇİN BİRBİRLERİNİ SEVEN, BU SEVGİYLE BİR ARAYA GELİP, DAĞILANLAR

Hadiste sayılan dördüncü grup, birbirlerini Allah için seven; bir araya geldiklerinde Allah için bir araya gelen, ayrılırken de Allah için ayrılan, Hak rızasını, Hak sevgisini kendilerine mihrap edinmiş sevgi erleridir.

İnsanlar farklı anne babalardan doğmuş olsalar ve farklı coğrafyalarda, farklı renklerde bulunsalar da bütün insanlığın anne-babası birdir. Dolayısıyla uzak da olsa insanlar birbirlerinin kardeşleri sayılırlar. Yüce Kitabımız Kur’ân-ı Kerîm, bu hususa dikkatlerimizi çekerek, insanlık soy ağacının başlangıcını hatırlatmakta, bu vesileyle de kavga değil, sevginin, ayrılık değil birliğin esas alınmasını istemektedir. Nitekim: *“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki Allah’ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda (Allah’ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır. Muhakkak ki Allah her*

şeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.”
(Hucurât, 49/13) âyeti insanlara özellikle de mü'minlere bu gerçeği hatırlatmaktadır.

İnsanların dillerinin ve renklerinin farklılığı, birbirlerinden uzaklaşmalarını değil, sevgiyi ve yakınlaşmayı sağlayan bir unsur olmalıdır. Bu farklılıklar, Cenâb-ı Hak katında birer âyet olarak isimlendirilmiştir ki, bu son derece önemlidir. Demek ki insanların farklı olması, –bu farklılık ister ırk, ister renk, ister coğrafya farkı olsun– Allah Teâlâ'nın birliğinin delillerindendir. Nitekim: *“O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette burada bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır.”* (Rûm, 30/22) buyrulmakta, farklılıklara birer âyet olarak bakmamız tembih edilmektedir.

Bütün insanlar öncelikle insanlık ortak paydasında pek çok bağla birbirleriyle irtibatlıdır. Mü'minlere gelince onlar daha özel ve kalıcı bir bağla birbirlerine bağlıdır ki, bu, iman kardeşliğidir. Böyle bir bağ, insanlar arasındaki sevgiye bağlıdır. Sevgi olmadan bu bağın kurulması, kurula da devam etmesi mümkün değildir.

Yüce Rabbimiz: *“Müminler sadece kardeşirler. O hâlde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız.”* (Hucurât, 49/10) buyurmakla, sevgiyi ihlal edecek söz ve davranışlardan kaçınılmasını, mü'minler arasında meydana gelen kırınglıkların hemen giderilmesini ve ortaya çıkan muhtemel kargaşaların hemen sona erdirilmesini emretmektedir.

Kardeşlik çok önemli bir bağıdır ve soy kardeşliği, süt kardeşliği, iman kardeşliği gibi değişik kardeşlik şekilleri vardır. Bütün kardeşlikler belli bir yerden sonra bitse de iman kardeşliği sonsuza kadar giden bir kardeşliktir. Hindistan'ın büyük şairi Merhum Muhammed İkbal, yaşadığı dönemde İslâm coğrafyasında gördüğü parçalanmışlık karşısında şu mısraları dillendirmiştir:

*Ne Afganlı, ne Türk ne Tatarız
Yeşillikler çocuğuyuz bir dalız.
Bizim için yasak koku, renk farkı,
Bir tek bahar beslenmiş biz varız.*

Mü'min, kardeşini sever. Zira bu sevgi, imanın gereğidir. Hadisteki bu madde, mü'minlerin bir araya gelip dağılışlarının, sevgi üzerine olması gerektiğini belirtmektedir. Bize sevgiyi öğreten Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), mü'min kardeşine sevgi olmadan imanın olamayacağını, iman olmadan da Cennet'e gidilemeyeceğini⁵⁷ hatırlatarak, sevginin Allah katındaki değerini göstermiştir.

Mü'minin sevgisi, dünyevî bir beklentiden, korkudan ya da çıkardan değildir. Onun sevgisi de buğzetmesi de sadece Allah'tan dolaydır. O asla egosunu tatmin için ya da şahsi çıkarı için buğzetmez, düşmanlıkta bulunmaz. Bir defasında muhtemelen savaş meydanında düşmanını yere yatırıp tam öldüreceği sırada, düşmanı Hz. Ali'nin yüzüne tükürür. Hz. Ali adamı hemen bırakır. Adam şaşırır ve neden bıraktığını sorunca, Hz. Ali "Seni Allah için öldürecektim. Ancak tükürünce nefsim devreye girdi. Onun için

⁵⁷ Müslim, İman 93; Ebû Dâvûd, Edeb 142.

bıraktım.” cevabını verir. Bunun üzerine adam “Ben bunu, beni çabucak öldüresin diye yapmıştım. Madem öyle bu din haktır.”⁵⁸ demiş ve Müslüman olmuştur.

Mü'min, sevginin gereği olarak, mü'min kardeşleriyle arasındaki küçük farklılıkları büyütmez, büyütme suretiyle de sevgiyi ihlal edici davranışlar içerisinde olmaz. Onlarla ortak temel paydalarda buluşur ve sevgiden uzaklaştırıcı her davranışı hayatından siler. Mü'min bilir ki Allah Teâlâ katında en kıymetli şeylerden biri, mü'min kardeşini sevmektir. Zira Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) “Amellerin en faziletlisi Allah için sevmektir.”⁵⁹ sözüyle ümmetini sevgiye teşvik etmiştir.

Ebû Zer Hazretlerinin anlattığına göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün ashabın yanına gelmiş ve onlara, hangi davranışın Allah’a daha sevimli olduğunu sormuş. Ashaptan bir kısmı namazı, bir kısmı orucu, bir kısmı da Allah yolunda cihadı söylemiş. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem): “Allah’a en fazla sevimli gelen davranış, Allah için sevmek, yine Allah için buğzetmektir.”⁶⁰ buyurmuştur.

Sevginin Tezahürleri

Sevginin birtakım tezahürleri vardır ki onlar olmadan sevgiden bahsetmek mümkün değildir. Bu tezahürler şunlardır:

⁵⁸ Sivasi, Şemsüddin, *Menâkıb-ı Çehar Yâr-ı Güzin*, (Osmanlıca), s.294.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, *Sünnet* 3.

⁶⁰ Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 1/268.

1. *Seven İlgilenir*

Sevgi, sadece sözden ibaret bir duygu değildir. Sevginin tezahürleri olur. Bu tezahürler varsa, sevgi de vardır. Aksi-ne sevgiden söz edildiği hâlde, bu sevginin pratiğe yansı-ması olmuyorsa, hadiste haber verilen müjdeyi netice ver-mesi de mümkün değildir. Sevginin belirtilerinden birisi, mü'minin kardeşiyle ilgilenmesidir. Çünkü sevenin sevdik-lerine ilgisiz kalması düşünülemez. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de sevgiye sebep olan davranışları nazara vermiş, mesela bir kişinin kardeşiyle karşılaşması esnasında, ilk ön-ce ismini, baba adını, kimlerden olduğunu sorması tavsi-yesinde bulunmuş, bunun da insanlar arasındaki sevgiyi artıracığını⁶¹ belirtmiştir.

Bu ilginin diğer bir göstergesi, mü'min kardeşi hastalan-dığında ya da herhangi bir sıkıntı içerisinde bulunduğunda, onu yalnız başına bırakmaması, ziyarette bulunması ve ge-rektiğinde teselli etmesidir. Mü'min, kardeşiyle ilgilenir, zira bilir ki, kendisi de mü'minler topluluğunun bir parçasıdır. Bu parçaya ait herhangi bir ferdin rahatsızlığı, onun da ra-hatsızlığıdır. Onun başına gelen, kendi başına gelmiş gibidir. Zaten Allah Resûlü de:

“Birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamette, birbirle-rine şefkatte mü'minlerin misali, bir bedenın misali gibidir. Ondandır bir organ rahatsız olsa, diğer organlar uykusuzluk ve yüksek ateşte ona katılırlar.”⁶² buyurmakla, bu ilişkiye dikkatlerimizi çekmiştir.

Mü'minlerin birbirlerini sevmelerine vesile olan bu ilgi,

⁶¹ Tirmizî, *Zühd* 54.

⁶² Buhârî, *Edeb* 27; Müslim, *Birr* 66.

Cenâb-ı Hak katında o kadar önemlidir ki, bu ilgiyi kardeşine göstermeyenler, mahşer gününde kötü bir sürprizle karşılaşacaklardır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu durumu şöyle haber vermiştir:

Aziz ve Celil olan Allah, kıyamet gününde şöyle buyurur: “Ey insanoğlu! Hasta oldum beni ziyaret etmedin.” Kul: “Ya Rabbi! Sen Rabbu’l-Âleminsin, seni nasıl ziyaret ederim?” der. Cenâb-ı Hak: “Bilmiyor musun falan kulum hasta oldu da sen onu ziyaret etmedin, eğer onu ziyaret etseydin, kesinlikle Beni hasta kulun yanında bulacaktın.”

Cenâb-ı Hak devamla: “Ey Âdemoğlu! Senden yiyecek istedim ama sen beni doyurmadın.” buyurur. Kul: “Ya Rabbi! Sen âlemlerin Rabisin, ben Seni nasıl doyurabilirim ki?” diye karşılık verir. Cenâb-ı Hak: “Falan kulum senden yiyecek istedi, vermedin. Onun karnını doyursaydın, karşılığını Benim nezd-i uluhiyetimde mutlaka bulacağını nasıl bilmezsin!

Cenâb-ı Hak tekrar: “Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, vermedin.” buyurur. Kul: “Ya Rabbi! Sen hiçbir şeye muhtaç olmayan âlemlerin Rabbisin, ben Sana nasıl su verebildirdim ki?” der. Allah Teâlâ “Falan kulum senden su istedi, esirgedin. Eğer onun su ihtiyacını karşılasaydın, yaptığın iyiliğin ecrini Benim nezd-i ulûhiyetimde mutlaka bulacaktın. Bunu nasıl bilmezsin!” buyurur.⁶³

Allah Resûlü’nün ahabı da, sevginin bir alâmeti olan ziyaret işine çok önem verir, mutlaka birbirlerinden haberdar olurlardı. Ashap bu ziyaret meselesini Efendiler Efendisi’nden

⁶³ Müslim, *Birr* 43.

öğrenmişti. Zira Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) gerek tek tek evlerine gitmek şeklinde, gerekse toplu hâlde ashabını ziyaret ederdi. Zaten Medine'ye teşrif buyurdukları ashâbı ikişerli olarak kardeş ilan etmişti. Kardeş ilan ettiği bu kimseler, bir gece bile olsa kardeşlerini göremediklerinde, bu süre onlara çok uzun gelirdi. Bunlar birbirlerini her zaman sevgi ve nezaketle karşılar, benden ayrıldıktan sonra neler yaptın diye sorup sual ederlerdi. Diğer ashâp da birbirlerinden üç günden fazla habersiz durmazlardı.⁶⁴

2. Seven Affeder

Sevginin diğer bir tezahürü, kardeşini affedebilme büyüklüğüdür. Zira seven, sevdiğinin kusurlarını görmez. Kusurlara göz diken, dost bulamaz. Dost bulamayan da zaten sevemez. Kur'ân-ı Kerîm, semavi beyanlarıyla, mü'minlere sevgi soluklamanın yolunu öğreterek, onları affetmeye teşvik etmektedir: "... *Bununla beraber müsamaha eder, kusurlarına bakmaz, onları affederseniz bu da sizin için bir fazilettir. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir (affı ve ihsanı boldur. Siz kusurları bağışlarsanız O da size öyle muamele eder).*" (Teğâbun, 64/14)

Mü'minler, birbirlerini sevdiklerinden dolayı affederler. Çünkü onlar bilirler ki, iman taşıyan her bir fert, güçlü ve mükemmel bir binayı meydana getiren tuğlalar gibidir. Tuğlalar nasıl birbirlerine yaslanarak, ancak ayakta durabiliyorlarsa, mü'minler de ancak birbirlerini severek ve kusurları bağışlayarak ayakta durabilir, güçlü bir toplum meydana getirebilirler. Mü'mindeki kötü bir davranış sebebiyle, diğer

⁶⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 8/318.

bütün güzel yönlerini görmemek adaletli bir davranış değildir. Zira bir kötülük, bütün güzelliklere perde olamaz.

3. Seven Düşmanlık Etmez

Mü'minin en büyük düşmanı, kendi nefsidir. Şayet düşmanlık edecekse kendi nefesine eder. Gerçekten seven biri, sevdiğine düşmanlık besleyemez, beslememelidir. Zira sevgiyle düşmanlığın aynı kalpte bulunması imkânsızdır. Mü'minlerin, buğz, haset, zulüm, kardeşini kendi başına bırakma ve küçük görme gibi sevgiyi ihlal eden davranışlardan kesinlikle kaçınmaları lazımdır ki, içlerindeki sevgi bitmesin, tükenmesin. Mü'min kardeşine kin beslemek Cenâb-ı Hak katında o kadar çirkindir ki, sadece yaşayanlara değil, ölüp gidenlere bile böyle bir duygu içerisinde olunmaması gerektiği tavsiye edilmiştir.

Nitekim “Onlardan sonra gelenler (başta muhacirler olarak, kıyamete kadar gelecek müminler): “Ey kerim Rabbi-miz, derler, bizi ve bizden önceki mümin kardeşlerimizi affeyle! İçimizde müminlere karşı hiçbir kin bırakma! Duamızı kabul buyur ya Rabbenâ, çünkü Sen raufsun, rahîmsin! (şefkat ve ihsanın son derece fazladır).” (Haşir, 59/10) yüce beyanı, içimizde mü'minlere karşı olması muhtemel, kin ve nefret duygularının giderilmesi, böylece sevgi yörüngeli bir alakanın olmasını Cenâb-ı Hakk'tan istememiz tavsiye edilmiştir. Ölüp gidenlere arkadan kötü duygular beslememek için dua etmemiz istendiğine göre, yaşayanlara karşı kötü duygu ve düşüncelerin olmaması çok daha önemlidir.

Mü'min, elbette ortaya çıkan kötülükler karşısında rahatsız olur, ancak bu rahatsızlık kardeşinin şahsına değil, o

kötü olan davranışına olmalıdır. Nitekim ashaptan Ebu'd-Derda hazretleri bir gün yoldan geçerken, insanların günah işlemiş olan birine sözlü hakarete bulunduklarını görünce, onları hemen uyardı ve şöyle dedi: “Şayet siz bu adamı, bir kuyuya düşüğünü görseydiniz, oradan çıkarmak için gayret göstermez miydiniz?” Onlar da: “Elbette gereken çabayı gösterirdik.” dediler. Bunun üzerine Ebu'd-Derda hazretleri şöyle dedi: “O hâlde din kardeşinize hakaret edeceğinize, sizi o gibi durumlara düşürmediği için Allah’a şükredin.” dedi. Bu defa onlar: “Yani sen şimdi o adama buğzetmiyor musun?” deyince: “Ben ona değil, onun işlediği günaha buğzediyorum. O adam işlediği kötülüğü terk ettiğinde, yine benim din kardeşimdir.” cevabını verdi.⁶⁵

4. Seven Küsmez

Küsmе, mü'minleri birbirlerinden uzaklaştıran önemli bir hatadır. Küsmek, var olan sevgiyi yok eder, hatta insanları birbirlerine daha da düşman hâline getirir. Mevcut arkadaşlıkları unutturur, küsmе arttıkça, sevgi azalır, yerini sevgisizlik, kin ve nefret doldurur. Şeytan, mü'min kardeşi hakkında olmadık şeyleri insanın hayaline fısıldar, bu fısıltılar zamanla fiziki dünyaya yansımaya başlar. Çok küçük bir meseleden dolayı küsen insanlar, çoğu defa nefislerine uyup küsmе süresini uzatınca, dönülemez bir yola da girmiş olurlar. Bunun içindir ki üç günden fazla küs kalma dinimizce haram kılınmıştır.

Her konuda mü'minlerin kendilerine rehber edinecekleri Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bir rivayette “Bir

⁶⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/125.

mü'minin diğer mü'mine üç günden fazla küsmesi helal değildir. Üzerinden üç gün geçince ona selam versin. Eğer selama karşılık verirse, sevapta ikisi de ortaktır. Mukabele etmezse, günah onda kalır.”, diğer bir rivayette de “Kim üç günden fazla küser de bu süre içerisinde ölürse, Cehennem’e girer.”⁶⁶ buyurarak, küsmenin ne kadar büyük bir vebal olduğunu vurgulamıştır.

Küsüp darılma, Müslümanlar arasında sevgiyi yok edip, büyük fitnelere ve kargaşalara sebebiyet vereceğinden, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) herhangi bir kimsenin ya da kabilenin başkasıyla arasında böyle bir küsme hadisesi meydana geldiğini duyunca, hiç zaman kaybetmeden gider onları barıştırdı. Bir defasında Kubâ halkının arasında bazı sevimsiz olaylar meydana gelmişti. Durumdan haberdar olan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) hemen ashaptan bazı kimseleri yanına alarak onların aralarını buldu.⁶⁷

Zaten Yüce Beyan da: *“Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah’ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever. Müminler sadece kardeşirler. O hâlde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki O’nun merhametine nail olasınız.”* (Hucurât, 49/9-10) hitabıyla, bu konuya dikkatlerimizi çekmiştir.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 55.

⁶⁷ Buhârî, Sulh 3.

Mü'minlerin küsmeleri Cenâb-ı Hak katında o kadar büyük bir günah olarak kabul edilmektedir ki, diğer günahlar affedildiği hâlde, şirk koşma ve küs durma bundan istisna edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) “Her Perşembe ve Pazartesi insanların mealleri Allah’a arz edilir. Aziz ve Celil olan Allah o gün kendisine şirk koşmayan kulun günahını affeder. Bundan sadece kardeşiyle arasında düşmanlık olanı istisna eder. Ve buyurur ki: “Bu ikisini barışincaya kadar terk edin.”⁶⁸

Sevginin Kazandırdıkları

1. Sevgi, Güçlü Bir Millet Oluşturur

Her güzel şey, onu yapanlarca birtakım avantajlara ve kârlara sebep olduğu gibi, sevginin de insanlara ve toplumlara kazandırdığı çok önemli değerler vardır. Sevgi, fert ve toplumları birbirine bağlayan kopmaz ve koparılmaz bir bağıdır. Bu bağla birbirine bağlı olan bir toplumu, yıkmak ve yok etmek mümkün değildir. Mü'minlerin en büyük düşmanları, –özellikle de günümüzde– cehalet, fakirlik ve tefrikadır. Tefrikanın da temelinde sevgisizlik vardır. Sevmeyen insan, kendisini farklı görür, arkadaşından veya arkadaşlarından ayrılır. Böylece topluluğun meydana getirdiği gücü kaybeder. Âciz bir duruma düşer. Böyle fertlerin oluşturduğu toplum, birbirinden kopuk, uzak ve habersizdir. Ferdietçilik ön plandadır. Bu da, o toplumun, örümcek yuvası zayıflığında olması, en küçük bir dokunma veya rüzgar karşısında dağılması demektir.

⁶⁸ Müslim, *Birr* 36; Ebû Dâvûd, *Edeb* 55.

Yüce Kitabımız, güçlü olmanın yolunun, birbirine sevgiyle kenetlenmiş mü'minlerin oluşturacağı topluluktan geçtiğini, aksine güç ve kuvveti olmayan, dolayısıyla kimse için kâle almadığı ve hiçbir etkinliği olmayan bir yığın hâline gelineceğini hatırlatır: *“Allah’a ve Resûlüne itaat edin, sakın birbirinizle ihtilaf etmeyin; sonra korkuya kapılıp za’fa düşersiniz, rüzgârınız (kuvvetiniz) gider. Bir de tam mânasıyla sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”* (Enfâl, 8/46).

Aslında dinimizin bütün emirleri, bir anlamda, mü'minler arasındaki bu birliğin sağlanması içindir. Bu açıdan baktığımızda günde beş defa kıldığımız namaz, şartlar elverdiğinde ömürde bir defa gitmekle emrolunduğumuz hac, malımız nisap miktarına ulaştığında kırkta birini vermek zorunda olduğumuz zekât, yılda bir ay tuttuğumuz oruç vs. bütün ibadetler, mü'minler arasındaki sevginin ve irtibatın artmasına, bu güçlü sevgi bağının sarsılmaz bir toplum meydana getirmesine ve onu devam ettirmeye yöneliktir.

2. Sevgi, Kıyamet Gününde Özel Muameleye Layık Olur

Bu dünyada mü'min kardeşini sevmek, Yüce Mevlâ katında o kadar önemlidir ki, âhiret gününde özel bir muameleyi netice verecektir. Mahşer gününde herkesin candan bir dostu muhtaç olduğu, ancak en yakınların bile büyük bir endişeyle kaçtıkları bir esnada, sevgi semeresini verecek ve “Din Gününün Sahibi” Allah Teâlâ:

“Benim celalim adına birbirlerini sevenler nerede? Göl-gemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı şu günde on-ları gölgede gölgelendireyim!”⁶⁹ müjdesiyle mukabelede bulunacaktır.

Başka bir rivayette de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bu dünyada birbirini seven mü'minlerin kıyamet günün-de nurdan minberler üzerinde oturtulmakla mükâfatlan-dırılacağını, hatta bu makamlarından dolayı, peygamber-lerin ve şehidlerin bile bu makama gıpta ile bakacaklarını bildirmiştir.⁷⁰

Daha detaylı olan diğer bir rivayette ise Allah Resûlü: “Allah’ın kulları arasında bir grup vardır ki, onlar ne pey-gamberlerdir ne şehidlerdir. Üstelik Kıyamet günü Allah katındaki makamlarının yüceliği sebebiyle peygamberler de, şehidler de onlara gıpta ederler.” buyurmuş, orada bu-lunanlar da şöyle sormuşlardır:

“Ey Allah’ın Resûlü! Onlar kim, bize haber verir misin?” Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) “Onlar, aralarında ne kan ba-ğ-ı ne de birbirlerine bağışladıkları bir mal olmadığı hâlde, Allah için birbirlerini sevenlerdir. Allah’a yemin ederim ki, onların yüzleri mutlaka nurdur. Onlar bir nur üzeredirler. Diğer insanlar korku ve endişe içerisindeyken, onlar kork-mazlar. İnsanlar üzülürken, onlar üzülmezler.” buyurdular ve devamında da şu âyeti kerimeyi okudular: “İyi bilesi-niz ki Allah’ın velîlerine korku yoktur, onlar üzüntüye de uğramazlar.”⁷¹ (Yûnus 10/62)

⁶⁹ Müslim, *Birr* 37.

⁷⁰ Tirmizî, *Zühd* 53.

⁷¹ Ebû Dâvûd, *Buyû’* 78.

3. Sevgi, İmandan Lezzet Almaya Sebeptir

Sevgi, manevi bir lezzettir. Bu lezzeti bulanlar, ondan ayrılmak ve uzaklaşmak istemezler. Sevgideki bu lezzet, aynı zamanda insanın ibadetlerinden de zevk almasına vesiledir. Bu sevgiden mahrum yaşayan, hayatın kısır döngüsü içerisinde bocalayıp duran ve kardeşleriyle sevgi bağlarını kurmayanlar her ne kadar Yüce Yaratıcılarına ibadet etseler de, ibadetten alınması gereken asıl ruhu ve zevki alamazlar. Çünkü Cenâb-ı Mevlâ, ibadetlerdeki zevki, mü'min kardeşini sevme şartına bağlamıştır. Bu şartı yerine getirmeyen kimsenin ibadetleri kendisine adeta bir yük gibidir. Böyle bir kimse ibadetleri içinden gelerek yapamaz, yapsa da isteksiz ve zevksiz olduğu için uzun ömürlü olamaz. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), imandaki zevki almanın asgari şartlarını açıklarken şöyle buyurmaktadır:

“Kimde üç şey bulunursa, iman tadını tatmış olur. Allâh ile Resûlu kendisine diğer herkesten daha sevgili olmak; bir kimseyi sadece Allah için sevmek; Cenâb-ı Hak kendisini küfürden kurtardıktan sonra, yeniden küfre dönmeyi, ateşe atılacakmışcasına çirkin görmek.”⁷²

Mü'minler arasındaki sevgi, o kadar önemlidir ki, aslında mü'mine karşı yapılan diğer iyilikler, güzellikler söylenmezken, hatta bunların hatırlatılması bile hoş karşılanmazken, sevginin hissettirilmesi, söylenmesi istenmiştir. Konuyla ilgili olarak Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) “Biriniz kardeşini (Allah için) seviyorsa ona sevdiğini söylesin.” Başka bir rivayette de şu bilgi verilir: Resûlullah'ın (sallallahu

⁷² Buhârî, *İman* 9; Müslim, *İman* 67.

aleyhi ve sellem) yanında bir adam vardı. Derken oradan birisi geçti. Resûlullah'ın yanındaki şahıs "Ey Allah'ın Resûlü! Ben şu geçeni seviyorum." deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) "Peki bunu kendisine söyledin mi?" deyince, adam "Hayır" dedi. Bunun karşısında Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) "Ona söyle!" dedi. Adam kalkıp, yanlarından geçen o kimseye yetişti ve kendisine "Seni Allah için seviyorum!" dedi. Adam da "Kendisi adına beni sevdiğin Zat da seni sevsin!" diye mukabelede bulundu."⁷³

4. Sevgi, Allah Teâlâ'nın Sevgisini Celbeder

Mü'minin dünyadaki en büyük hedefi, kendisini yaratan Yüce Mevlâ'nın muhabbetine mazhar olmaktır. Böyle bir muhabbeti elde etmenin yolu da, kulları sevmekten geçmektedir. Mü'minlerle sevgiyle bir araya gelme ve ayrılırken aynı sevgiyle ayrılma gibi sevginin alâmetlerine sahip olanlar Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetini kazanırlar. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle demiştir: "Allah Tebareke ve Teâlâ Hazretleri şöyle hükmetti: "Benim rızam için birbirlerini sevenlere, benim için bir araya gelenlere, benim için birbirlerini ziyaret edenlere ve benim için birbirlerine harcayanlara sevgim vacip olmuştur."⁷⁴

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) bir anlamda gönderiliş gayesi, insanlar arasındaki sevgiyi tesis etmektir. O, birbirlerine düşman olan, hatta birer canavar hâline gelmiş insanları kardeşlerini seven, onlar için kendi haklarından vazgeçen kimselere dönüştürmüştü. Kur'ân-ı

⁷³ Ebû Dâvûd, Edeb 122.

⁷⁴ Muvatta, Şi'r 16.

Kerîm, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bu yönüne şöyle vurgu yapar:

“Hepiniz toptan, Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın, bölünüp ayrılmayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısındırmış ve onun lütfu ile kardeş oluvermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı. Allah size âyetlerini böylece açıklıyor, ta ki doğru yola eresiniz.” (Âl-i İmrân, 3/103)

Bu âyet, Arapların içinden çıktıkları dehşet verici duruma işaret etmektedir. İslâm'dan önce Arap kabileleri düşman kamplara bölünmüştü ve bu kabileler incir çekirdeğini doldurmaz sebeplerden aralarında savaşa tutuşuyorlardı. İnsan hayatının hiçbir kıymeti yoktu. İnsanlar hunharca öldürülüyordu. Şayet Yüce Allah lütfuyla kendi içlerinden gönderdiği bir Elçiyle onları bu durumdan kurtarmasaydı, bu düşmanlık ateşi sadece Mekke-Medine değil, bütün bir Arap Yarımadasını kasıp kavurabilirdi. Özellikle Kutlu şehir Medine'de, bu savaşlar yıllardan beri devam edip gidiyordu. Öteden beri birbirine düşman olan, kanlı savaşlar yapan ve birbirlerine vahşi saldırılarda bulunan Evs ve Hazrec kabileleri İslâm'ı kabul ettikten sonra birbirleriyle kardeş olmuşlardı. Onlar sadece bununla da kalmamış, tarihte hiç eşine rastlanmayacak bir şekilde Mekke'den gelen muhacirlerin rahat etmesi için emsalsiz fedakârlıklar yapmışlardı.

İbn-i İshak Siyer'inde ve başka rivayetlerde yukarıda zikredilen âyetin Evs ve Hazrec hakkında nâzil olduğunu anlatır. Yahudilerden birisi Evs ve Hazrec'ten bir topluluğa rastlar. Onların uzlaşmaları ve ittifakları onun hoşuna

gitmez. Yanında bulunanlardan birisine, onların yanlarına gidip oturmasını ve “Buas Günü’ndeki savaşlarını hatırlatmasını söyler. Adam söylenenleri aynen yerine getirir. Böylece toplulukta bulunanların enaniyetleri galeyana gelir. Hemen sonrasında bu iki kabile sürtüşmeye başlarlar ve birbirlerine düşerler. Cahiliyedeki armalarıyla birbirlerini çağırıp silahlarını isterler ve “Hare” denilen yerde buluşmak üzere sözleşirler. Bu durum Resûlullah’a (sallallahu aleyhi ve sellem) haber verilince, yanlarına gelip onları sakinleştirmiş ve “Ben aranızda olduğum hâlde cahiliyye davası mı?” buyurmuştur. Arkasından yukarıdaki âyet-i kerimeyi okumuştur. Bunun üzerine her iki taraf da pişman olmuş ve barışıp birbirlerine sarılarak silahlarını bırakmışlardır. Allah da onlardan hoşnut olmuştur.⁷⁵

Aslında âyet, sadece bu olaya mahsus değildir. Yüce Beyan, bütün zaman dilimlerindeki mü’minleri, kendi yaşadıkları dönemlerde, aralarını ihlal edecek, sevgi yerine fitne ve düşmanlık tohumlarını ekecek bozguncu kimselere karşı uyararak, düşmanlıkların, kavgaların, kin ve nefretlerin değil, sevginin, hoşgörünün ve kardeşliğin ön planda olmasını hatırlatmaktadır. Zira Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), sadece kavga değil, sevgisizliğin bir alâmeti olan küsmeyi bile hoş karşılamamış, “Kim kardeşine bir yıl küserse, bu tıpkı onun kanını dökmek gibidir.”⁷⁶ buyurmuştur.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yetiştirdiği ashap, kardeşlik, sevgi ve paylaşımda, öyle ulaşılmaz bir zirveyi tutmuşlardır ki, bu zirvede, bütün insanlık için, örnek alınacak

⁷⁵ Bkz: Taberî, Âl-i İmran 3/103. âyetin tefsiri; Elmalılı, Âl-i İmrân, 3/103 âyetin tefsiri.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, Edeb 55.

ideal davranışlar vardır. Bunlardan sadece bir tanesini burada zikrederek konuyu bitirmiş olalım.

Hz. Ebubekir (radiyallahu anh) döneminde Bizanslılarla Yermük Savaşı yapılmıştır. İki ordu birbirinden sayı ve teçhizat bakımından oldukça farklıdır. Bizans ordusu 400 bin, Müslümanlar ise 40 bindir. Çok şiddetli çatışmaların olduğu, her iki taraftan büyük zayıatların yaşandığı ve neticede Müslümanların galip geldiği bir savaş gerçekleşmiştir. Ancak biz burada savaşın detaylarını değil, bu savaşta yaşanmış olan bir kardeşlik tablosunu, sevginin hayata yansımısını ifade eden bir manzarayı hatırlatmış olacağız.

Savaş devam ederken Huzeyfetü'l-Adevî adındaki sahâbi, eline bir testi su alıp, yaralı askerler arasında dolaşarak suya ihtiyacı olanlara su vermek ister. Tam da o esnada birisinin “su” diye inlediğini duyar. Yanına gittiğinde amcasının oğlu olduğunu görür. Yaralanmış, aşırı kan kaybetmiş ve konuşmaya mecali kalmamıştır. Yanına oturur, başını bir elinin üstüne alır ve testinin suyunu ağzına yaklaştırır. Tam içecekken yakın bir yerden başka bir kimsenin sesi duyulur. Yaralı, bu sesi duyup, konuşmaya da gücü kalmayınca elinin tersiyle testi iter, yan taraftaki kardeşime götür demek ister. Huzeyfe (radiyallahu anh) mecburen onu olduğu yere bırakarak diğerinin yanına gider. Onun başını da elinin üzerine alır. Tam içirecekken bu defa başka birinin “su” diye inlediği duyulur. Bu sahâbi de diğeri gibi eliyle testi uzaklaştırır. Yandaki kardeşime götür demek ister. Mecburen Hz. Huzefye yine kalkar, diğerine suyu içirmek için sesin geldiği yere doğru gider. Gittiğinde su diye inleyenin şehid olduğunu görür. Bari

diğer kardeşim içsin ona vereyim der. Ancak o da şehid olmuştur. Bari amcamın oğlu der ona gider. O da çoktan şehid olmuştur. O gün testinin suyu Huzeyfe'nin elinde kalır. Bu büyük ruhlu insanlar, belki suyu içememişlerdi ama kim bilir Cennet'in hangi köşkünde hangi İlahi ikrama mazhar olmuşlardı!

Acılı günlerin dertli şairi Mehmed Akif Ersoy da yukarıda anlatılan bu manzarayı, şiirin diliyle tasvir etmiş, mü'minler arasındaki sevginin, paylaşmanın ve birliğin nasıl olması gerektiğini ve bu birliğin hangi güzel sonuçları doğuracağını vurgulamıştır.

VAHDET

Huzeyfetü'l-Adevî der ki:

Harb-i Yermûk'ün,

Yaman kızıştığı bir gündü, pek sıcak bir gün.

İkindi üstü biraz gevşeyince, sanki, kılât,

Silâhı attım elimden, su yüklenip derhâl,

Mücâhidîn arasından açıldım imdâda,

Ağır yarayla uzaklardan kalmış efrâda.

Ne ma'rekeydi ki, çepçevre, göğsü kandı yerin!

Hudâ'ya kalbini açmış, yatan bu gövdelerin,

Şehîdi çoksa da, gâzisi hiç mi yok?.. Derken,

Derin bir inleme duydum... Fakat, bu ses nerden?

Sırayla okşadığım sîneler bütün bî-rûh...

Meğerse amcamın oğluymuş inleyen mecrûh.

Dedim: "Biraz su getirdim, içer misin, versem?"

Gözüyle "Ver!" demek isterken, arkadan bir elem,

Enîne başladı. Baktım: Nigâh-ı merhameti,

"Götür!" deyip bana îmâda ses gelen ciheti.

Ne yapsam içmiyecek, boştu, anladım ibrâm;
 O yükselen sese koştum ki: Âs'ın oğlu Hişâm.
 Görünce gölgemi birden kesildi nevhaları;
 Su istiyordu garîbin dönüp duran nazarı.
 İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa "ah!"
 Hırıltılarla boşanmaz mı karşıdan, nâgâh!
 Hişâm'ı gör ki: O hâlinde kaşlarıyla bana,
 "Ben istemem, hadi, git ver, diyordu, haykırana.

Epey zaman aradım âh eden o muhtazarı...
 Yetiştim, oh, kavuşmuştu Hakk'a son nazarı!
 Hişâm'ı bâri bulaydım, dedim, hemen döndüm:
 Meğer şikârına benden çabuk yetişmiş ölüm!
 Demek bir amcamın oğlunda vardı, varsa, ümid...
 Koşup hizâsına geldim: O kahraman da şehid.

Şark'ın ki mefahir dolu, mâzî-i kemâli,
 Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli!
 Şîrâzesi kopmuş gibi, manzûme-î îman,
 Yaprakları yırtık sürünür yerde, perîşan.
 Vahdet mi şîârıydı? Görün şimdi gelin de:
 Her parçası bir mel'abe eyyâmın elinde!
 Târihinde mev'ûd-i ezelken "ebediyyet";
 Ey, tefrika zehriyle şaşırmış giden, ümmet!
 "Nisyân"a çıkan yolda mı kaldın gümrâh?
 Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh!

Hadiste sevgiyle ilgili olarak ifade edilen hususa baktığımızda, üç aşamalı bir durumun karşımıza çıktığını görmekteyiz. Öncelikle Allah için birbirini sevmeli. Bunu hadisteki تَحَابًا فِي اللَّهِ kısmı ifade etmektedir. Bu sevgi gereği bir

araya gelinmeli, beraberce hareket edilmeli, ortak noktalar bulunmalı, bir mefkure etrafında oturup dertleşilmeli, yeni yeni çözüm yolları bulunmalı, stratejiler belirlenmeli, insanlığın birliği, beraberliği ve sevgi atmosferinde bir araya gelmeleri için müzakerelerde bulunulmalıdır. Bütün bu faaliyetlerdeki ortak nokta, sevgi olmalıdır. Bunu da hadisteki *اجْتَمَعَ عَلَيْهِ* kısmı belirtiyor. Sonunda da *وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ* “Allah için birbirinden ayrılan” denilerek, yukarıdaki işleri yaparken bir arada bulunma gereği, birtakım kırgınlıkların her zaman için ortaya çıkmasının mümkün olduğuna işaret ediliyor. Buna göre meseleleri müzakere ederken ses tonunu yükseltme, bazen şeytanın devreye girmesi, nefsin karışması gibi sâiklerden, sevginin yerini kızma, kırgınlık gibi olumsuzluklar alabilir. Ancak sonunda işi tatlıya bağlama, kırgınlıkları unutma, sevgide yeniden başa dönme, bu sevgiyle bulunulan yerden ayrılma, toplantıyı sona erdirip kardeşine olan sevgide herhangi bir azalma olmadan ayrılma da hadiste belirtilen hususlardandır.

5. HARAMA DAVET KARŞISINDA HAYIR DİYE BİLEN KİŞİ

Hadiste sayılan beşinci grup ise, makam ve cemal sahibi bir kadının talep ağında (nefsine başkaldırıp) “Ben Allah’tan korkarım!” diyen kimsedir.

İnsanın, Cenâb-ı Hakk’ın bir imtihan unsuru olarak içine koyduğu nefsî arzulardan, temayüllerden, şehevi arzu ve isteklerden dolayı bazı durumlarda direnmesi, hayır diyebilmesi adeta imkânsız gibidir. Böylesi durumlarda insanın kendisiyle savaşı, nefsiyle mücadelesi, savaş meydanlarındaki en çetin düşmanı alt etmesinden daha zordur. Onun içindir ki Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) insanın nefsiyle mücadelesine, en büyük cihad anlamında “cihad-ı ekber” demiştir. İnsan için en büyük zorluklardan birisi açık bir haram davet karşısında direnebilmesi, haramdan uzaklaşabilmesidir. Bu haram davet, güzel ve belli bir konumu olan, nefsine mağlup olmuş bir bayan tarafından yapılan

davettir. Mü'min bir erkek, böyle bir davete, dışını sıkıp dayanabilse, buna hayır diyebilse, böyle önemli bir irade zaferiyle elde ettiği güçle, manevi zirvelere ulaşmış olur. Zira böyle bir direniş, en mukaddes ve en zor bir direniştir. Bunun için de Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) özellikle bu hususa vurgu yapmıştır.

Nice babayiğitler vardır ki, böyle bir manzara karşısında bir anlık sendelemeye yıkılmış, sahile yelken açmış ve bir daha da kendine dönememiştir. Yüce Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetinin özellikle erkeklerini konuyla ilgili olarak uyarmış, ümmeti için en tehlikeli şeyin fitneye davetie çıkararak kadınlar olduğunu haber vermiştir.⁷⁷ Başka bir rivayette ise, dünyanın tatlı ve cazip olduğunu, Cenâb-ı Hakk'ın insanı ona vâris kılacağını ve nasıl hareket edeceğine bakacağını, dolayısıyla dünyaya ve kadına karşı son derece dikkatli olunması gerektiğini, zira İsrailoğulları arasındaki ilk fitnenin kadın yüzünden çıktığını belirtmiştir.⁷⁸

Bu, kadının değersiz ve tehlikeli olması anlamına gelmeyeceği gibi, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) kadına hakaret etmesi anlamına da gelmez. Buradaki uyarının anlamı, insanlarda mevcut olan bir duygunun niteliği ve mü'min erkeklerin bu duruma göstermeleri gereken hassasiyettir. Bu uyarılar, adeta aşırı elektrik akımının olduğu yerlere konulan işaretler gibi, çekim alanına girildiği zaman kurtulmanın imkânsız olduğunu bildirmek içindir. Zira kadınların duyguları farklı, erkeklerinki farklıdır. Her iki cinsin de zaaf noktaları, farklı farklıdır. Meyilleri farklı şeyleredir. Cennet

⁷⁷ Buhârî, *Nikâh* 17.

⁷⁸ Müslim, *Zikr* 99; Tirmizî, *Fiten* 26.

tasvirlerindeki farklı nimetlere de bu açıdan bakmamız gerekir. Aksine sanki Cennet sadece erkeklere tasvir ediliyor gibi anlaşılabilir. Aksine Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet ile ilgili olarak hem erkeğin hem de kadının hoşuna giden tasvirler ve nimetler vardır.

Kur'ân-ı Kerîm, bu konuda iffet âbidesi Hz. Yusuf'u örnek olarak hatırlatır bizlere. Kur'ân'ın en güzel kıssasında, Hz. Yusuf'un yaşamış olduğu ağır imtihan anlatılır ve denir ki *“Derken, bulunduğu evin hanımı, Yusuf'a sahip olmak istedi ve kapıları kapatarak “Haydi yaklaş bana!” dedi. O: “Allah’a sığınırım!” dedi. “Doğrusu, senin kocan olan benim efendim’in çok iyiliğini gördüm. Hıyanet ederek zalim olanlar iflah olmazlar.” Doğrusu, hanım ona sahip olmayı iyice aklına koymuş ve buna yeltenmişti de. Eğer Rabbinin bürhanını görmeseydi o da kadına meyledecekti. İşte böylece Biz fenalığı ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için burhanımızı gösterdik. Çünkü o, Bizim tam ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı. Derken, ikisi de kapıya doğru koşuştular. Kadın, Yusuf’un gömleğini arkadan yırttı. (Tam bu sırada) kapıda kadının kocasıyla karşılaştılar! Kadın hemen “Senin ailene kötü maksatla yaklaşmanın cezası, zindana atılmaktan veya gayet acı bir azaptan başka ne olabilir?” dedi. Yusuf ise: “Asıl o bana sahip olmak istedi” dedi. Hanımın akrabalarından biri de şöyle şahitlik etti: “Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, delikanlı ise yalancının tekidir. Yok, eğer gömleği arkadan yırtılmışsa o yalan söylemiştir, delikanlı doğru söylemektedir.” Gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce (kocası, eşine:) “Anlaşıldı!” dedi. “Bu, siz kadınların*

oyunlarınızdan biri! Gerçekten sizin fendiniz pek müthiştir! Yusuf! Sakın bunu kimseye söyleme! Kadın! Sen de günahından dolayı af dile, çünkü sen günaha girenlerden oldun” Şehirde birtakım kadınlar: “Duydunuz mu?” dediler, “Vezirin hanımı uşağına gönlünü kaptırmış, ondan kâm almak istemiş! Seveda ateşi bağırını yakmış. Kadın besbelli çıldırmış! Doğrusu biz bu hâli ona yakıştıramıyoruz!” Hanım o kadınların kendisi aleyhindeki bu dedikodularını işitince onları konağına dâvet etmek üzere dâvetçi gönderdi. Onlar için dayalı döşeli bir sofraya hazırlattı. Sofrada, ikram edilen meyveleri soyup kesmek gayesiyle, her misafir için bir de bıçak koydurmuştu. Onlar meyvelerini soyup kesmekle meşgul oldukları sırada, beriden de Yusuf’a: “Çık şimdi onların karşısına!” dedi. Kadınlar onu görünce hayran kaldılar, onun güzelliğine dalıp gittiklerinden, farkında olmadan kendi ellerini kestiler ve: “Hâşâ! Allah için, bu bir insan olamaz, bu pek kıymetli bir melek! Başka bir şey olamaz!” dediler. Vezirin hanımı: “İşte, beni kınamanıza sebep olan genç! Yemin ederim ki ben ondan kâm almak istedim, ama o iffetli davrandı. Yine yemin ederim ki kendisine emredeceğim işi yapmaması hâlinde o mutlaka zindana atılacak, zelil ve perişan olacaktır!” “Ya Rabbî!” dedi, “Zindan, bu kadınların beni dâvet ettikleri o işten daha iyidir. Eğer sen onların fendini benden uzaklaştırmazsan, onlara meyledip cahilce davrananlardan olabilirim.” Rabbi onun duasını kabul buyurdu ve onu kadınların fendinden korudu. Çünkü O, dua edenlerin dualarını işitir, durumlarına uygun olan şeyleri bilir. Sonra, vezir ve arkadaşları bunca kesin deliller görmelerine rağmen,

dedikoduları kesmek gayesiyle, bir müddet için onu hapse atmayı uygun buldular.” (Yusuf, 12/23-35)

Hz. Yusuf, zorla köleleştirilip Mısır'a getirilmiş, çöl hayatının verdiği sağlık, zindelik içerisinde, çiçeği burnunda, yirmi yaşları civarında yakışıklı bir genç. Kader yoluna su serpmiş ve onu, o dönemin en medeni ülkesinin başkentinde üst tabakadan bir bürokratin evine yerleştirmişti. Evin hanımı, kendisine âşık olmuş ve maksadına ulaşmak için her türlü tahriki yaparak onu baştan çıkarmanın bütün yollarını denemişti. Yakışıklılığı çevrede dillere destandı. Herkesin gözünün üzerinde olduğu fiziki ve ahlâkî mükemmelliğe sahip bir genç olarak karşılarında Hz. Yusuf vardı. Kendisini kısıp alıp yakalayacak ve yutacak tuzaklarla kuşatılmıştı. İnsanî duygularını galeyana getirip, cezbedecek tüm vasıtalar devreye sokulmuştu. Adım başı kurulan bu büyük tuzaklar Hz. Yusuf gibi nezih ve ihsan şuuruyla dolu olan bir iffet kahramanını kendi ağına düşürememişti. Takvanın zirvesinde olduğu gibi tevazuun da zirvesindeydi. Böylesine çetin tuzaklar karşısında asla yıkılmamış ve her türlü engeli aşmasına rağmen hiçbir gurur emaresi taşımamıştı. Bırakın gururu, tam tersine büyük bir yalvarış ve yakarışla Rabbine dua etmekte, kendisini korumasını istemekte, ancak Rabbinden gelecek yardımların kendisini bu türlü tuzaklardan kurtarabileceğini haykırmakta ve kendisine en küçük bir pay çıkarmamaktaydı.

İffet âbidesi olan Hz. Yusuf, kendisine yapılan bir davet karşısında hayır demiş, bu fani dünyanın hapishanesinde bir süre kalmış, ancak daha sonra hem bu dünya hem de

ebedî dünyasını kurtarmış bir peygamberdir. Cenâb-ı Hak ona kısa bir süre sonra Mısır'ın hazinelerini teslim etmiş, herkesin saygı gösterip temenna duyduğu bir konum bahşetmiş ve Rabbine karşı sadakatin zirvesi sayılan siddîk unvanını vererek onu muhsinlerden kılmıştır. O güne kadar çektiği baba ve aile hasreti sona ermiş, kardeşlerinden gördüğü haset duyguları ortadan kalkmış, mutlu bir aile beraberliği tablosuna ulaşmıştır. İşte bu tablo, son derece zehirli ancak çekici bir davet karşısında gösterilen çelik bir iradenin sonucudur. Demek ki dünyanın neresinde ve hangi tarihinde olursa olsun, Hz. Yusuf gibi hayatını kontrol altına alabilmiş, tuzaklar karşısında hayır diyebilmiş her insanı bekleyen son, güzel bir son olacaktır. Zaten Kur'ân-ı Kerîm, kıssaları anlatırken, özellikle ondan ders çıkarmamızı, ibretler almamızı ve kıssada anlatılanların her zaman için olabileceğini bizlere hatırlatmak içindir.

“Mağara hadisi” olarak da bilinen bir hadis-i şerifte de yine böyle bir iffet kahramanından bahsedilmektedir. Geceleme için bir mağaraya sığınan üç kişi, dağdan kopan büyük bir kaya parçası yuvarlanıp çıkışı kapayınca bir türlü oradan çıkamazlar. Bunun üzerine, sırayla Hak katında makbul olduğuna inandıkları bir ameli vesile edinerek Cenâb-ı Hak'tan kayanın yuvarlanıp gitmesini dilerler. Her birinin duasıyla kaya biraz hareket eder ve nihayet o üç arkadaş kurtulurlar. Onlardan biri, anne-babasına karşı ih-sanla davranışını şefaatchi yaparak niyazda bulunur; diğeri çalıştırdığı işçinin ücretini veremeyince onun parasını işle-tip nemalandırarak sonunda eksiksiz teslim edişi hürmeti-ne rahmet-i ilahiyeden yardım ister. Konumuza da örnek

teşkil eden bir diğer şahıs ise, “Allah’ım! Amcamın bir kızı vardı. Onu herkesten çok seviyordum. Ondan kâm almak istedim ama bana hiç yüz vermedi. Fakat, bir kıtlık senesinde elime düştü. Ona kendini teslim etmesi mukabilinde yüz yirmi dinar verdim, mecburen kabul etti. Ne var ki arzuma nail olacağım sırada, “Allah’tan kork da iffetime dokunma!” dedi. Ben de, o söz üzerine, insanlar arasında en çok sevdiğim kimse olduğu hâlde onu bıraktım, verdiğim parayı da geri almadım. Allah’ım! Eğer bunu Senin rızan için yapmışsam, bizi bu sıkıntıdan kurtar!”⁷⁹ diyerek iffetini muhafaza edişini makbul bir amel olarak Allah’a arz eder.

İnsanın böyle zehirli bir daveti kabul etmesi, Kur’ân-ı Kerîm’in yasaklamış olduğu ve sadece yapmayı değil, yaklaşmayı bile tehlikeli gördüğü zina gibi büyük bir günahın içine girmesi demektir. Bunun içindir ki İslâm, zinayı yasaklarken, ona götüren vesileleri de dikkate almıştır. Zaruret olmadıkça kadınla erkeğin aynı mekânı paylaşmasına müsaade etmemiştir. Bir kadınla bir erkeğin tek başlarına kalmalarına, kadının yabancı erkeklere karşı süslenip püslenmesine izin vermemiştir. Durumu müsait olanların derhal evlenmesini, müsait olmayanların oruç tutmak suretiyle kendini frenlemesini emretmiştir. Evlenmelerin aşırı miktarda başlık alma ve benzeri şeylerle zorlaştırılmasını istememiş, evlenmek isteyenlere yardımcı teşvik etmiştir. Çoluk çocuk sahibi olmanın fakirliğe yol açacağı şeklindeki bâtil inançları reddetmiş, evlenip kendini haramdan korumak isteyenlere yardımcı olunmasını emretmiştir.⁸⁰

⁷⁹ Buhârî, *Enbiya* 50; Müslim, *Zıkr* 100.

⁸⁰ Kutup, *Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur’ân*, İsra Sûresi 32. âyetin tefsirinde.

Kur'ân-ı Kerim, iman edenlerin iffetli, hayâlî ve edep yerlerini koruyan insanlar olduklarını nazara vermiş;⁸¹ iffetli yaşamamanın mükâfatı olarak Allah'ın mağfiretini ve ahiret sürprizlerini müjdelemiş;⁸² konunun önemine binaen kadınları ve erkekleri ayrı ayrı zikrederek bütün mü'minlere iffetli olmalarını ve iffetsizliğe götüren haram nazardan kaçınmalarını emir buyurmuştur.⁸³

Erkekle kadının yaratılışlarının gereği olan beraberliklerinin, meşru ve güzel yolu zinada değil, nikâhtadır. Nikâhta hayatın bereketi, zina ve hayasızlıkta ise onun yok olması ve sonuçsuz kalması vardır. Nikâhın kolaylığı, doğruluk ve emniyeti, çoğalmasa toplum bünyesinin sıhhatine işaret ettiği gibi, tersi olan zinanın yayılması da toplum bünyesini kemiren, çürüten, her türlü ahlâkî kötülöklere sürükleyen tahrip edici şeylerin başıdır. Tıbbî ifade ile ifade edecek olursak zina, toplum bünyesinin firengisidir. Bu konuda Peygamber Efendimiz'den (sallallahu aleyhi ve sellem) şu hadis rivayet edilmiştir: “Ey insanlar! Zinadan kaçınınız, çünkü onda altı özellik vardır. Üçü dünyada, üçü ahirettedir. Dünyadakiler değerleri giderir, fakirlik getirir, ömrü kısaltır. Ahirette de Allah'ın gazabına, hesabın kötülüğüne, Cehennem'de ebedî kalmaya neden olur.”⁸⁴

Zina, öteden beri insan aklının, ahlâk ve hukuk düzenlerinin, semavi dinlerin yanlış, ayıp ve kötü gördüğü bir fiil olup İslâm dininde de kesin olarak yasaklanmış, işlen-

⁸¹ Bkz. Mü'minûn, 23/5-7.

⁸² Bkz. Ahzâb Sûresi, 33/35.

⁸³ Bkz. Nur Sûresi, 24/30-31.

⁸⁴ Elmalî, İsra Sûresi 32. âyetin tefsirinde.

mesi büyük günahlar arasında sayılmış ve önlenebilmesi için değişik tedbirler ortaya konmuştur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) de zinanın çok kötü bir fiil olup, büyük günahlardan olduğunu, ümmetinin bundan sakınması gerektiğini belirtmiş ve bu hususta bir hayli uyarıda bulunmuştur. Mesela bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: “Zina eden bir kimse, zina yaptığı sırada mü'min olarak zina yapmaz, içkici içki içtiği sırada mü'min olduğu hâlde içki içmez, hırsız da çaldığı sırada mü'min olarak hırsızlık yapmaz.”⁸⁵

Zina Tevrat'ta da yasaklanmış, On Emrin biri olarak kabul edilmiş ve onu yapanlar için çok ağır müeyyideler konmuştur.

Şartlar müsait olmasına rağmen bir haram karşısında hayır diyebilme, günahlara af davetiyesi çıkaran önemli bir fazilettir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) geçmiş dönemlerde yaşamış birisini bu konuda örnek olarak verir:

“Sizden önce yaşayanlar arasında Kifl adında biri vardı. Bilindiğinden hiç şaşmazdı. İhtiyaç içinde olduğunu bildiği bir kadına gelerek, altmış dinar verdi. Kadından kâm almak üzere teşebbüse geçince kadın, titredi ve ağladı. “Niye ağlıyorsun?” diye sorunca, kadın:

“Bu benim hiç yapmadığım haram bir davranış. Bu günaha beni razı eden de fakirliğimdir!” dedi. Adam da: “Yani sen şimdi Allah korkusuyla mı ağlıyorsun? Öyleyse, Allah'tan korkmaya ben senden daha layıkım! Haydi git, verdiğim para da senin olsun. Vallahi ben bundan böyle

⁸⁵ Buhârî, *Mezâlim* 30, *Eşribe* 1, *Hudûd* 1; Müslim, *Îmân* 100; Ebû Dâvûd, *Sünnet* 16.

Allah’a hiç âsi olmayacağım!” dedi. Adam o gece öldü. Sabah, kapısında şu yazılı idi:

“Allah Kifl’in günahlarını affetti!” Halk bu duruma şaşırıp kaldı. Allah Teâlâ o devrin peygamberine Kifl’in durumunu vahiyle bildirinceye kadar şaşkınlık devam etti.”⁸⁶

Haram bir davete hayır diyebilme babayığitliğini gösterme, dünyada insanın başına gelebilecek iftiralar ve belalara karşı bir paratoner vazifesi görür. Böyle bir davranışın Cenâb-ı Hak katında son derece makbul bir davranış olduğunu Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Cüreyc adlı şahsın hikâyesini anlatarak örneklendirir:

“Cüreyc, kendini ibâdete vermiş âbid bir kuldu. Bir manastıra çekilmiş orada ibadetle meşguldü. Derken bir gün annesi yanına geldi, o namaz kılıyordu. “Ey Cüreyc! (Yanıma gel, seninle konuşacağım! Ben annenim)” diye seslendi. Cüreyc: “Allah’ım! Annem ve namazım (hangisini tercih edeyim?” diye düşündü). Namazına devam etmeye karar verdi. Annesi çağırmasını (her defasında üç kere olmak üzere) üç gün tekrarladı. (Cevap alamayınca) üçüncü çağırmanın sonunda: “Allah’ım, kötü kadınların yüzünü göstermedikçe canını alma!” diye bedduada bulundu. Beni İsrail, aralarında Cüreyc ve onun ibadetini konuşuyorlardı. O diyarda güzelliğiyle herkesin dilinde olan zâniye bir kadın vardı. “Dilerseniz ben onu fitneye atarım” dedi. Gidip Cüreyc’e sataştı. Ancak Cüreyc ona iltifat etmedi.

Kadın bir çobana gitti. Bu çoban, Cüreyc’in manastırı(nın dibi)nde barınak bulmuş birisiydi. Kadın onunla zina

⁸⁶ Tirmizî, *Kıyamet* 49.

yaptı ve hâmile kaldı. Çocuğu doğurunca: “Bu çocuk Cüreyc’tendir!” dedi. Halk (öfkeyle) geldi ve Cüreyc’i çıkarıp manastırı yıktılar, kendisine (hakaret ettiler) ve dövmeye başladılar (neredeyse linç edeceklerdi). Cüreyc onlara “Derdiniz ne?” diye sordu. “Şu fahişe ile zina yaptın ve o senden bir çocuk doğurdu!” dediler. Cüreyc “Çocuk nerede (getirin bana?)” dedi. Halk çocuğu ona getirdi. Cüreyc “Bırakın beni, namazımı kılayım!” dedi. Bıraktılar ve namazını kıldı. Namazı bitince çocuğun yanına gitti, karnına dürttü ve “Ey çocuk! Baban kim?” diye sordu. Çocuk “Falanca çoban.” dedi. Bunun üzerine halk Cüreyc’e gelip onu öpüp okşadı ve: “Senin manastırını altından yapacağız!” dedi. Cüreyc ise: “Hayır! Eskiden olduğu gibi kerpiçten yapın!” dedi. Onlar da yaptılar.⁸⁷

Görüldüğü gibi haram bir davete hayır diyen Cüreyc, başına gelen son derece tehlikeli bir iftiradan, normal şartlarda konuşması mümkün olmayan beşikteki bir bebeğin konuşmasıyla kurtulmuştur. Demek ki, her dönemde aynı irade kahramanlığını gösterebilen, şartların elverişliliğine, daveti yapanın cazibesine, hatta zorlayıcılığına rağmen harama yaklaşmayan kimse, başına gelebilecek en tehlikeli durumlarda bile, Yüce Mevlâ’nın haram sınırlarını koruyup aşmadığı için, Cenâb-ı Hak kendisini gözetleyip korumakta, tehlikeleri başından uzaklaştırmaktadır.

⁸⁷ Buhârî, *Enbiya* 50; Müslim, *Birr* 7, 8.

6. SADAKASINI SON DERECE GİZLİ VEREN

Hadiste anlatılan altıncı sınıf insan, solundakine infak ettiği şeyden, sağındaki bir şey hissetmeyecek şekilde gizlice veren kimsedir. Mal-mülk, Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği dünya nimetlerindendir. Her nimet, çift yönlü olduğu gibi, mal da çift yönlüdür. Yani insanı hem yücelten hem de alçaltan bir özelliğe sahiptir. Yerinde kullanıldığında, başkalarının belli ölçülerde onda haklarının olduğuna inanıldığında ve ebedî âlemimizi kazandıracak yerlere harcanıldığında o mal, insan için hayırlı olur, pişmanlık yaşatmaz ve kat kat kazandıran bir ticarete dönüşür.

Ancak ona Karun gibi malın kendi kazancımız olup onda başkasının hiçbir hakkı olmadığı, kazanmanın kendimiz tarafından gerçekleştiği dolayısıyla harcanmasının da tamamen kendimize ait olacağı düşüncesiyle bakıldığında hüsrarla biten, pişmanlıkla neticelenen ve her bir kuruşunun ateş hâline geldiği Cehennem'in ateşini netice vermiş olur.

Bundan dolayıdır ki Kur'ân-ı Kerîm, sık sık insanın kazancı üzerine dikkatleri çeker, malda başkalarının haklarının olduğuna vurgu yapar ve: *“Allah yolunda malınızı*

harcayın da, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın ve hep güzel davranın. Çünkü Allah güzel hareket edenleri sever.” (Bakara, 2/195) ikazlarıyla hep insanı uyanık tutar.

Hiçbir dostun fayda vermeyeceği, şefaatin şefaatinin geçerli olmayacağı Mahşer gününde, maldan yapılan harcamaların insanın imdadına yetiyeceğini, buna mukabil harcamamanın kâfir ve zalimlerin bir özelliği olduğunu: “*Ey iman edenler! Ne alışverişin, ne bir dosttan yardım beklemenin, ne de bir kimseden şfaat ummanın mümkün olmadığı bir gün gelmeden önce, sizi rızıklandırdığımız şeylerden harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.*” (Bakara, 2/254) veciz beyanıyla dikkatlerimizi çeker.

Malın infak edilmesi, bereketlenmesine vesile olur. “*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her başağında yüz dane bulunan danenin hâline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah ihsanı bol olan, hakkıyla bilendir.*” (Bakara, 2/261), “*Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin faydanız için bitirdiğimiz ürünlerin temiz ve güzel olanlarından Allah yolunda harcayın. Siz göz yummadan, içinize yatmaksızın almaya çağınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. İyi bilin ki: Allah her şeyden müstağnidir, asıl hamde layık olan O’dur.*” (Bakara, 2/267) âyetleri bu gerçeğe dikkatlerimizi çeker.

İnfakta cimri davranıldığında, insanlığı bekleyen faydasız bir pişmanlığın olacağı gerçeğine Yüce Kur’an: “*Sizden her hangi birinize ölüm gelip çatmadan önce, size nasip ettiğimiz imkânlardan Allah yolunda harcayın! Ölüm gelip çatınca: “Ya Rabbi, az mühlet ver bana, bak nasıl hayırlar yapacağım, tam takva ehlinden olacağım!”* diyecek olsa da, Allah

vâdesi gelen hiçbir kimseyi ertelemez. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.” (Münafikûn, 63/10-11) ikazıyla vurgu yapar.

Hayır yollarında harcanmayan mal, âhirette insanı yakan bir ateş hâline gelecektir. Nitekim: “Allah’ın kendilerine lütfu ile bol bol verdiği nimetlerde cimrilik edip harcamayanlar, sakın bu hâli kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır, bu onların hakkında şerdir. Cimrilik edip vermedikleri malları kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Kaldı ki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah ne yaparsanız hepsinden haberdardır.” (Âl-i İmrân, 3/180) âyeti bu hususu haber vermektedir.

Kur’ân-ı Kerîm, gerçek kurtuluşu başkası için yaşamada, başkası için yaşamanın bir göstergesi olan malın infak edilmesinde görür ve: *“Onun için gücünüz yettiğinde Allah’a karşı gelmekten, haramlara girmekten sakının, hakkı dinleyip, itaat edin ve kendi iyiliğinize olarak hayır yolunda mal harcayın. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden kendini kurtarabilirse asıl felaha erenler işte onlardır. Eğer Allah’a ödünç vererseniz O sizin için, onun kârını kat kat artırarak verir, hem de sizin günahlarınızı bağışlar. Çünkü Allah Şekûr’dur: Halimdir: küçük iyiliklerden ötürü bile büyük mükâfat verir, müsamahakârdır, cezalandırmada acele etmez.”* (Teğâbûn, 64/16-17) beyanıyla, kurtuluş yolunun, infaktan geçtiğini, başkasına infakta bulunmanın, aslında Cenâb-ı Hakk’a yardımda bulunma anlamına geldiğini haber verir.

İnfakta bulunma, muhtaç insanları görüp gözetme, insanın başına gelebilecek muhtemel sıkıntılara karşı adeta bir paratoner vazifesi görür. Kıtlık, depresyon, kuraklık gibi tabii afetlere karşı bir set hâline dönüşür. Resûlullah (sallallahu

aleyhi ve sellem) geçmişte yaşanmış bir vakayı haber vererek bu konuda mü'minlerin dikkatlerini çekmiştir.

“Bir adam boş bir arazide giderken bulut içinden gelen bir ses duydu: “Falancanın bahçesini sula!” diyordu. O bulut uzaklaşarak suyunu bir kayalığa boşalttı. Derken oradaki sel yollarından biri bu suların tamamını toplayıp bir yöne akıtmaya başladı. Adam da suyun istikametini takip ederek yürüdü. Bir müddet sonra, suyu bahçesine çevirmek üzere elinde bir kürek, çalışan bir adam gördü. Ona:

“Ey Allah’ın kulu senin ismin ne?” diye sordu. “Falan!” dedi. Bu isim, adamın buluttan işittiği isimdi. Bu sefer o sordu: “Ey Allah’ın kulu, peki sen benim adımla niye sordun?” “Ben şu suyu sana getiren buluttan bir ses işitmişim, senin ismini söyleyerek “Falanın bahçesini sula!” diyordu. Sen bahçede ne yapıyorsun?” Adam: “Madem ki sordun söyleyeyim. Ben, bu bahçeden çıkan ürüne nezaret ederim. Ondan çıkan ürünün üçte birini tasadduk ederim. Üçte birini ben ve ailem yeriz, üçte birini de bahçeye iade ederim (tohumluk olarak kullanırım).” dedi.⁸⁸

İnfak, Cenâb-ı Hakk’ın gadabını dindirir, ansızın ve kötü bir şekilde insanın başına gelecek ölümden korur.⁸⁹ Melek, infak eden kimseye harcanan malın yerine yenisinin konması için, cimrilik yapanın da malına telef vermesi için dua eder.⁹⁰

Şeytan, insanı fakirlikle korkutarak, infak etmesine engel

⁸⁸ Müslim, *Zühd* 45.

⁸⁹ Tirmizî, *Zekât* 28.

⁹⁰ Buhârî, *Zekât* 28, Müslim, *Zekât* 57.

olmaya çalışır.⁹¹ Şeytanın böyle bir vesvesesi karşısında mağ-lup olup, infakta bulunmayan cimrinin vermediği mal, kıya-met gününde boynuna dolanır⁹² ve altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanları acı bir azap beklemektedir. Yığılan bu altın ve gümüş, Cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır. Onlara da şöyle denilir: “İşte! Sizin kendiniz için yığıp hazineye tıktıklarınız! Haydi tadın bakalım o tıktığınız şeyleri!” (Tevbe, 9/34-35)

Gerek Kur’ân’ın, gerekse Kur’ân’ın ilk müfessiri Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem), infakla ilgili bir hayli tahşidatı vardır. Biz bunlardan birkaçına işaret ettikten sonra hadiste anlatılan asıl kısma yani infakın nasıl yapılması gerektiği me-selesine temas etmek istiyoruz. Bu önemli amelin, veren açı-sından boşa gitmemesi, gösteriş, riya gibi amelleri yok eden virüslerden uzak kalması, alan için de onur kırıcı olmaması için Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ilgili hadiste özellikle giz-liliğe vurgu yapmıştır.

Hadiste, “sağ elin verdiğinden sol elin haberdar olma-ması” ifadesi kullanılmıştır ki bu, vermedeki gizliliğin dere-cesine işaret etmektedir. Aslında insanın, verdiğinden ha-berdar olmaması imkânsızdır. Ancak bunun anlamı, insan verdiğini unutmalı, verdiğini içinde büyütmemelidir.

Yapılan infakın, insanı riyakârlığa götürme ihtimali vardır. Böyle bir riyakârlık ise, küçük şirk dediğimiz teh-likeli bir yola götürür. Bu şekilde yapılan bir infak boşa gider ve o infakı yapan kişi âyetle belirtilen şu duruma düşmüş olur:

⁹¹ Bkz. Bakara Sûresi 2/268.

⁹² Bkz. Âl-i İmrân Sûresi, 3/180.

“Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah’a da, ahirete de inanmadığı hâlde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin. Onun durumu, üzerinde toprak bulunan kaypak bir kayaya benzer ki, şiddetli bir yağmur olur olmaz toprağı kayıverir, cascavlak kalır. Öyleleri işledikleri hiçbir şeyden sevap ve mükâfat elde edemezler. Zira Allah inkârcılar gürûhunu buna muvaffak eylemez.” (Bakara, 2/264)

Gösteriş için verilen mal, kıyamet gününde hayırlı netice vermez. Verirken açıktan verilen, başkaları nazara alınarak yapılan, cömertliğin sergilenmesi için bol bol dağıtılan, birtakım isimler ve payeler belirtilerek ifşa edilen yardımlar, kıyamet gününde değeri olmayan, hatta sahibini Cehennem’e götüren birer amel hâline gelecektir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), verdiği malı açıktan verip aynı zamanda başka düşünceler peşinde olan kimseleri şöyle haber vermiştir:

“Kıyamet günü ilk çağrılacaklar, Kur’ân-ı ezberleyen, Allah yolunda öldürülen ve bir de çok malı olan kimsedir. Allah Teâlâ Kur’ân okuyana “Ben Resûlüme indirdiğim şeyi sana öğretmedim mi?” diye soracak. Adam “Evet ya Rabbi!” diyecek. “Bildiklerinle ne amelde bulundun?” diye Cenâb-ı Hak tekrar soracak. Adam “Ben onu gündüz ve gece boyunca okurdum.” diyecek. Allah Teâlâ “Yalan söylüyorsun!” diyecek. Melekler de ona “Yalan söylüyorsun!” diye çıkışacaklar. Allah Teâlâ ona “Bilakis sen, “Falanca Kur’ân okuyor.” densin diye okudun ve bu da söylendi.” der.

Sonra, mal sahibi getirilir. Allah Teâlâ “Ben sana bolca

mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki, kimseye muhtaç olmadın?” der. Zengin adam “Evet yâ Rabbi” der. “Sana verdiğimle ne amelde bulundun?” diye Rabb Teâlâ sorar. Adam “Sıla-i rahimde bulunur ve tasadduk ederdim.” der. Allâh Teâlâ “Bilakis sen “Falanca cömerttir.” desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi.” der.

Sonra Allah yolunda öldürülen getirilir. Allah Teâlâ “Niçin öldürüldün?” diye sorar. Adam “Senin yolunda cihadla emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım.” der. Hak Teâlâ ona “Yalan söylüyorsun!” der. Melekler de “Yalan söylüyorsun!” diye çıkışır. Allah Teâlâ ona tekrar “Bilakis sen “Falanca cesurdur.” desinler diye düşündün ve bu da söylendi.” buyurur. Sonra (sallallahu aleyhi ve sellem) Ebû Hureyre’nin dizine vurup “Ey Ebû Hureyre! Bu üç kimse, Kıyamet günü, Cehennem’in, aleyhlerinde kabarcığı Allah’ın ilk üç mahlukudur!” dedi.”⁹³

Kur’ân-ı Kerîm, mü’minlere, infakta hem açık hem de gizli verebilme muhayyerliğini vermiştir. Aşağıdaki âyetler bu muhayyerliği açıkça bildiren âyetlerden sadece birkaç örnektir:

“Onlar, sırf Rabb’lerinin rızasını kazanmak için sabreder, namazı hakkiyle ifa ederler. Kendilerine ihsan ettiğimiz rızıklardan gerek gizli gerek açık bir tarzda infak ederler ve kötülüğe iyilikle mukabele ederler. İşte onlardır dünya diyarının güzel akıbetini kazananlar.” (Ra’d, 13/22),

“Allah’ın Kitabını okuyup ona uyanlar, namazı hakkiyle ifa edenler ve kendilerine nasib ettiğimiz imkânlardan, gizli

⁹³ Müslim, İmaret 152; Tirmizî, Zühd 48.

ve âşikâr olarak hayır yolunda harcayanlar, ziyan ihtimali olmayan bir ticaret umarlar.” (Fâtır, 35/29)

“Mallarını gece ve gündüz, gizli ve âşikâr olarak hayra harcayanlar var ya! işte onların Rabb’leri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur ve onlar asla üzülmeyeceklerdir.” (Bakara, 2/274).

Bu âyetlerin yanında gizli infakta bulunmanın daha faziletli olduğunu bildiren âyetler de vardır. Mesela aşağıdaki âyet bu durumu beyan etmektedir:

“Allah rızası için yaptığınız maddi yardımlarınızı açıkça vererseniz ne güzel! Ama bu hayırlarınızı saklı tutar ve muhtaçlara ulaştırırsanız, bu sizin için daha hayırlı olur ve Allah bu sebeple bir kısım günahlarınızı affeder. Allah, yaptığınız bütün şeylerden haberdardır.” (Bakara, 2/271)

Müfessirlerin çoğunluğu bu âyet-i kerimenin nafile sadakalar hakkında olduğu görüşündedir. Bu türlü sadakaların gizli verilmesinin açıktan verilmesinden daha faziletli olduğu bildirilmiştir. Diğer ibadetlerde de aynı prensip esas alınmalıdır. Buna göre ibadetlerin nafile olanlarını mümkün mertebe gizli yapmaya gayret göstermelidir. Zira nafilelerin gizli yapılması, yaparı riyadan, gösterişten uzak tutmuş olur. Fakat bunun yanında şayet başkalarının bunu örnek alması söz konusuysa, yapılan toplumda unutulmaya yüz tutmuş güzel bir davranışsa, başkalarını teşvik adına milletin hayrına güzel ve hayırlı bir proje ise özendirme adına açıktan yapılabilir.

Gizli ve açık eda edilme serbestiyeti tanınan infaklar farz ve vacip olanlarla ilgilidir. Zekât ve sadaka-i fıtr gibi.

Bunlar zaten insanın üzerinde birer borçtur. İnsanın borcunu verirken gösteriş yapması, riyakârlığa düşmesi nasıl söz konusu değilse, bu türlü vecibeleri açıktan yerine getirmesinde de gösteriş olamaz. Fakat yine de herhangi geçerli bir maslahat yoksa, tamamını gizliden vermesi, bu çeşit tehlikelerden en uzak olanıdır.

İbn Abbas'dan (radiyallahu anh) konuyla ilgili rivayet edilen şu söz de bunu göstermektedir: “Yüce Allah nafile sadakanın gizlice verilmesini açıktan verilmesinden daha faziletli kılmıştır. Bunun yetmiş kat olduğu söylenir. Farz olan sadakanın açıktan verilmesini ise gizlisinden daha faziletli kılmıştır. Böylesinin diğerinden yirmi beş kat faziletli olduğu söylenmiştir.”⁹⁴

Kul, gizli bir amel yaptığında Allah Teâlâ onu gizli olarak yazar. Eğer onu açığa vurursa Allah nezdindeki defteri de açığa çıkar. Eğer o amelden bahsederek “Ben şöyle yaptım.” derse, gizlilik ve açıklıktan geçilerek riyâ olarak yazılır. Cenâb-ı Hak, verdiği sadakayı şurada burada söyleyen, gösteriş yapan ve başa kakanların sadakalarını kabul etmez. Sadakasını şurada burada söyleyen kimse, bunu herkese duyurmak istiyor demektir. Gösteriş ve riyadan kurtulmanın yolu da yapılan iyilikleri gizlemek ve bu konuda susmaktır. Sadakayı gizlemenin fazileti hakkında bazı kimseler o kadar hassas davranmıştır ki, sadaka verdikleri kişinin kendilerini tanımamasına son derece büyük gayret göstermişlerdir. Bunlardan bazıları sadakasını iki gözü âmâ olanlara vermiş, bazıları verecekleri sadakayı uyumakta olan bir fakirin elbisesinin kenarına

⁹⁴ Taberî, *Tefsir*, Bakara 271. Âyetin tefsirinde.

bağlamış, bazıları ise vereceğini başka biriyle göndermiş ve kendisini deşifre etmemiştir.

Mü'minlerin konuyla ilgili hassasiyetlerinin kaynağı, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabın konuya verdikleri ehemmiyetten kaynaklanmaktadır. Nitekim Enes'in (radiyallahu anh) rivayetine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Allah arzı yarattığı zaman, arz sallanmaya (tıpkı bir hurma ağacı gibi sağa sola) yalpalar yapmaya başladı, bunun üzerine dağlarla onu sabitleştirdi ve böylece arz istikrarını buldu. Melekler dağların gücüne hayret ettiler. “Ey Rabbimiz, dediler, dağlardan daha güçlü bir mahluk yarattın mı?” Allah Teâlâ “Evet! Demiri yarattım.” buyurdu. “Demirden daha güçlü bir şey yarattın mı?” dediler. Allah Teâlâ “Evet! Ateşi yarattım.” dedi. “Ateşten daha güçlü bir şey yarattın mı?” diye yine sordular. Hak Teâlâ “Evet! Suyu yarattım.” cevabını verdi. “Sudan daha güçlü bir şey yarattın mı?” dediler. Hak Teâlâ tekrar cevap verdi: “Evet! Rüzgârı yarattım.” “Rüzgârdan daha güçlü bir şey yarattın mı?” diye yine sordular. Hak Teâlâ “Evet insanoğlunu yarattım.” dedi ve “Eğer o, sağ eliyle sadaka verir, sol eli görmeyecek kadar gizlerse (daha güçlüdür).”⁹⁵ buyurdu.

Görüldüğü gibi Cenâb-ı Hak, sadakasını gizli veren mü'minin imanını, dağlardan, alevlerden ve şiddetli rüzgarlardan daha güçlü kabul etmiş, böyle bir imanın, karşısına çıkan her türlü zorluğu, engebeyi aşacağına işaret buyurmuştur.

⁹⁵ Tirmizî, *Tefsir-i Muavvizeteyn* 2.

Başka bir rivayette de Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) gizli verilen sadakanın Cenâb-ı Hak katındaki değerine açıkça vurgu yapmış, gizliliğin sadakaya kattığı değeri, yaşanmış bir hadiseyle teyid etmiştir.

Ebû Hureyre'nin (radiyallahu anh) rivayetine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: “Bir adam: “Bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim!” deyip, sadaka-sıyla çıktı. Fakat (farkına varmadan) onu bir hırsızın avucuna sıkıştırdı. Sabah olunca herkes: “Bu gece bir hırsıza sadaka verilmiş!” diye dedikodu yaptı.

Adam: “Ya Rabbi bir hırsıza sadaka verdiğim için sana hamdediyorum” dedi ve ilâve etti: “Ancak mutlaka bir sadaka daha vereceğim!” Yine sadakasıyla çıktı. (Gece karanlığında bu sefer de) bir zâniyenin (zinakâr bir kadının) avucuna sıkıştırdı. Sabahleyin herkes: “Bu gece bir zâniyeye sadaka verilmiş!” diye dedikodu yaptı. Adam: “Allah’ım bir hırsız ve zâniyeye sadaka verdiğim için sana hamdolsun! yine de bir sadaka vereceğim!” dedi. Sadakasıyla birlikte sokağa çıktı. (Karanlıkta) bu sefer de bir zengininin eline sıkıştırdı. Sabahleyin herkes: “Bu gece bir zengine sadaka verilmiş!” diye dedikodu yaptı. Adam: “Allah’ım, bir hırsıza, bir zâniyeye ve bir zengine sadaka verdiğim için sana hamdediyorum!” dedi. (Bilahare rüyasında ona gelip şöyle denildi):

“Senin sadakaların kabul edildi. Şöyle ki: (İhlasla yani Allah rızası için vermen sebebiyle) hırsızın hırsızlıktan vazgeçip iffete gelmesi, zâniyenin zinadan vazgeçmesi, zenginibret alıp Allah’ın kendine verdiklerinden infakta bulunması umulur.”⁹⁶

⁹⁶ Buhârî, Zekât 14; Müslim, Zekât 78.

“Sadaka-i câriye çerçevesine giren bir hayır kurumunu topluma kazandıran kimsenin adı bilinsin ya da bilinmesin, o müessesenin vakfiyesinde ismi zikredilsin veya edilmesin, daha girişteki bir tabelaya nâm ü nişanı kazınsın yahut kazınmasın, o kurum hizmet vermeye devam ettiği sürece o insanın amel defterine sevaplar akıp durur. Bir okul, bir hastahane, bir üniversiteye hazırlık kursu ya da bir talebe yurdu yaptıran hayır sahibinin adı, şanı, nâm ü nişanı hiç anılmasa da, insanlar oradan istifade ettikleri müddetçe onun defter-i hasenâtına ecir yağmaya devam eder. O okulda eğitim gören, o hastanede acıları dinen, o kursta istikbale yürüyen ve o yurtta büyüyüp yetişen kimseler ne zaman “sahibü’l-hayrât” sözüyle icmalî dua etseler ve “Allah razı olsun” deseler, o dualar mutlaka adresini bulur ve hayır sahibinin sevap hanesine kaydolur. İsmi o müessesenin alnında yazılı olmasa da, adını hiç kimse açıkça anmasa da, o insan dualara zımnî olarak girer ve onlardan kendi hissesine düşen ecir alır; çünkü Allah herkesin her hayrından haberdârdır. Kur’ân-ı Kerim, “*Hayır olarak harcadığınız her şeyi, adadığınız her adağı, Allah mutlaka bilir ve mükâfatını verir.*” (Bakara, 2/270) mealindeki beyan-ı ilahî gibi onlarca âyetiyle bu gerçeği nazara vermekte; mallarını Allah yolunda harcayıp da infaklarının ardından minnet etmeyenlerin ve kimseyi incitmeyenlerin mükâfatlarının Cenâb-ı Hak tarafından verileceğini belirtmekte ve iyilikleri Allah’ın sonsuz ilmine havale edip karşılıklarını yalnızca O’ndan beklemeyi ve dünyevî hiçbir beklentiye girmemeyi salık vermektedir.

Ne var ki, bu hakikati tam kavrayamamış ve nefis tezkiyesine muvaffak olamamış bazı kimseler, ille de yaptırdıkları binanın alnına adlarının nakşedilmesini isterler. Eserlerinin “falanın okulu”, “filanın yurdu” denilerek anılmasını şeref, onur ve saygınlık vesilesi kabul ederler; hatta bu vesileyle, aile fertlerinin de itibar görmesini hedeflerler. Böylece o hayırlı işin içine görünme, duyulma, bilinme, kendini ifade etme ve parmakla gösterilme mülâhazalarını karıştırmış ve o dupduru sevap kaynağını bulandırmış, belki de kurutmuş olurlar.. bulandırmış ve kurutmuş olurlar; zira, görsünler, duysunlar, bilsinler, itibar etsinler... düşünceleleriyle yapılan amellerde dünyevî menfaatler söz konusudur ve o amellerin bütün bütün boşa çıkma ihtimali vardır.

“Nitekim, bir hadis-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Benim ortağa hiç ihtiyacım yoktur, Ben kendisine şirk koşulmasından uzak yegâne Zatım. Her kim bir iş yapar da, onda, Benden başkasını ortak kılsa (uhrevî bir işte Allah’tan başkasının beğenmesini, alkışlamasını ve mükâfatını ararsa) onu da, o ortaklığını da terk ederim.”⁹⁷ Kur’ân-ı Kerim, insanlara minnet ve eziyet etmekten kaçınmayan kimseleri Allah’a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde riya için sadaka veren zavallının hâline benzetir. Üzerinde az bir toprak bulunan bir kaya parçasının şiddetli bir yağmurdan sonra cascavlak kalmasına benzer şekilde, öyle birinin de verdiği sadakanın dünyevî menfaatlerini gördükten sonra ötelere eli boş varacağını ve âhirette müflis olacağını belirtir.

Şu hâlde, sadece Allah’ın rızasını düşünerek değil de, cömert tanınmak, hayırlı bilinmek ve yardımsever görünmek

⁹⁷ Müslim, Zühd 46.

için tasaddukta bulunmak riyadan ibaret kötü bir davranışın ötesinde bir mana ifade etmemektedir. Allah korusun, bu mülahazaların ağırlığı nisbetinde, zâhiren çok hayırlı görünen amellerin boşa çıkmaları ve âhiret semereleri hesabına kısır kalmaları muhtemeldir. Evet, görünüşte çok hayırlı da olsa, bir işin içine onu yapan insanın adı, şanı, şöhreti, aile fertlerinin saygınlığı ve çoluk-çocuğunun itibarı karıştığı sürece, o işte Cenâb-ı Hakk’a teveccüh nisbeti azalmış olur. Allah Teâlâ’ya teveccühün tam olması mâsivâdan tamamen sıyrılmaya bağlıdır. İnsan kendi adını, nâm ü nişanını, aile efradını ve itibarını aradan çıkarıp onları mülahazalarından sürgün ettiği ölçüde, bakışlarını Cenâb-ı Hakk’a teveccühe yoğunlaştırmış ve sadece rıza noktasına im’ân-ı nazarda bulunmuş olur. Az-buçuk kendi nefsine pay çıkardığı nispette de Mevlâ-yı Müteâl’e hasretmesi gereken teveccühü kısmış, bölmüş, parçalamış sayılır.

Maalesef, dünyanın cazibedâr güzelliklerine aldanan, bu hayatı kalıcı sanan ve şan, şöhrat, makam, mevki mülahazalarından sıyrılamayan kimseler, bu mevzuda ne zaman kaybedip ne zaman kazandıklarını bilemediklerinden, kârlı görünenle kârlı olanı ayırt edemediklerinden ve dünyevî menfaatlerin âhirete bakan amellerin sevaplarını azalttığını, hatta yiyip bitirdiğini kestiremediklerinden hayır konusunda da çok yanlışlar yapıyorlar. Bazı güzel amellerini görünme, duyulma ve bilinme duygularına bağlayarak, ucundan tuttıkları bir kısım işlerin kendilerine nispet edilmesini şart koşarak âhiretleri hesabına kaybediyorlar. Şayet, böyleleri nasihate açık ve uyarılabilir kimselerse, ötede hüsrana uğramamaları için mutlaka ikaz edilmelidirler. Fakat, eğer

samimi ikazları dinlemeye yanaşmıyorlar ve yapacakları lisenin, üniversitenin, hastahanenin ya da talebe yurdunun alnına “falanın lisesi”, “filanın üniversitesi”, “... bey hastanesi” ya da “... hanımefendi yurdu” yazdırılmasında ısrar ediyorlarsa, –kendilerinin kaybına olsa da– öyle bir hayır yapmalarına mânî olunmamalı ve toplumun istifadesi engellenmemelidir. Belki, o müessese hayır sahibi hesabına bir kayba vesile olacaktır ama millet kazanacaktır. (Kim bilir, belki de Cenâb-ı Hak, engin rahmetiyle, bir gün, o hayırlı iş hürmetine sahibinin kalbini de istikamete sevkeder ve ona da kazandırır.)

Yazıktır ki, son zamanlarda, mü'minlerden bazıları da ehl-i dünyayı taklit edencesine ve onlara özenircesine, yaptıkları her işin altına mutlaka kendi imzalarını atmaya ve bir okula sadece tek yazı tahtası hibe etseler onun da bir ucuna isimlerini yazdırmaya başladılar. Belki bunu dua almak ve hayırla yâd edilmek için yapıyorlardır. Zira, bazı sâlih kimseler, nefis tezkiyesine nâil olmuş ve dünyevî isteklerden sıyrılarak yaptıklarını sadece kulluk kasdıyla ve ötelere mülâhazasıyla yapar hâle gelmişlerdir. İşte böyle biri, bir ameli açıkça yaptığı zaman, başkaları da onu görüp özenerek ve hayır yapma hisleriyle dolacaklarsa, onların da sevap kazanmaları arzusundan başka bir maksat beslemeyen bu insanın yaptırdığı müesseseye kendi adını vermesinde ve bu gayeye matuf bir yâd-ı cemil olmayı istemesinde mahzur olmayabilir. Fakat, bu hususta nefsanî duygulardan bütün bütün arınıp tamamen kulluk hisleriyle dolmak çok zordur; meseleye nefsi karıştırma tehlikesi her zaman söz konusudur. Her an farklı bir oyunla sahibini alt etmeye

çalışan nefisten emin olamayacak kimseler çok dikkat etmeli ve ihlâs yolundan asla ayrılmamalıdır.

Ayrıca, –arz edildiği gibi– Allah sizin her hayrınızı biliyor ve hasenât defterinize kaydediyor. Yaptırdığınız bir çeşmenin alınanda sizin adınız hiç yazılı olmasa da oradan su içen insanların, hatta hayvanların ve haşerâtın sayısınca sizin hanenize sevap yazılıyor. Sizi kimse bilmesede, asıl bilmesi bir şey ifade eden Allâmü’l-Guyûb biliyor. Her biri kulluk açısından sizin gibi olan ve ötelere adına hüsn-ü şehadetten başkası size faydası dokunmayan insanların tamamı sizi bilse, bu ne ifade eder ki?!. Dünya ve âhiret yedi kudretinde bulunan Cenâb-ı Hakk’ın bilmesi daha önemli, daha faydalı, daha genişçe ve kâfi değil midir?!. Allah Teâlâ’nın bilmesini yeterli bulmayan kimseler, yapıp ettiklerini bütün insanlara duyursalar bile, bu yine de meseleyi daraltma sayılmaz mı?!

Bir de, hayr ü hasenât Latîf ü Habîr’in ilmine havale edilince mele-i âlânın sâkinleri de haberdar olur onlardan. Sevgi mülâhazasında olduğu gibi; Allah (celle celâluhû) Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâîl ve Azrâîl’e (aleyhimüsselam) der ki; “Falan şöyle bir iyilik yaptı; siz onun için hayır duada bulunun; mele-i âlânın sâkinlerine de söyleyin, onlar da aynı dilek ve duada bulunsunlar.” Düşünün bir kere; her an yedi yüz bin melek Sidretü’l-müntehâyı tavaf ediyor ve her birine ömründe sadece bir kere sıra geliyor. Kesretten kinâye olarak aynı anda tavaf edenlerin sayısı yedi yüz bin şeklinde ifade edilen bu meleklerin adedi dünya nüfusuyla mukayese edilecek gibi değildir. Dolayısıyla, şuurlu, nûrânî, “Allah’ın hiçbir emrine isyan etmeyen ve kendilerine ne denilirse hemen yerine getiren” mâsum, tertemiz melekler

tarafından yapılan “Rabbimiz falanı mağfiret eyle...” duası öyle önemli bir münacaattır ki, ona mukabil yeryüzündeki bütün insanların takdirleri bir hiç hükmündedir.

Evet, tanınma, bilinme ve takdir edilme peşine düşen insanlar bu kadar açık bir hesapta bile yanlışlık yapıyor ve çok değersiz mülahazaların kurbanı oluyorlar. Hazırladığı bir kitabın, yazdığı bir makalenin, düzenlediği bir programın, yaptığı bir bestenin, kaleme aldığı bir şiirin ya da derlediği bir klabin bir yanına mutlaka adını tutuşturmaya çalışanlar da aldaniyorlar. “Söz konusu kitap, makale, program, beste, şiir veya klipten beklenen netice hâsıl olduktan sonra benim ismim bilinse de olur bilinmese de; hatta bilinmese daha da iyi olur, bütün sevabım eksiksiz âhirete kalır!” düşüncesinde olmayanlar, doğrudan kendilerine nispet edilmeyecek işlere omuz vermeyi hiç düşünmeyenler ve her başarıdan sonra kesinlikle kendi adlarının anılmasını bekleyenler de çok geniş dairede takdir görecekken, dar dairede anılmaya kendilerini mahkûm ediyorlar. Sadece bu dünyada bilinmenin arkasına düşüyor ve ona meftûn oluyorlar; âhirette bilinip tanınmayı hafife alıyor ve böylece asıl genişlikle buradaki darlığın ölçüsünü karıştırıyorlar.

Oysa, Hazreti Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil’in bilmesi, onların milyarlarca, trilyonlarca yardımcılarının takdir etmeleri, sonra da “Biliyor musunuz, falanı Allah seviyor, biz de seviyoruz; onu bizden birisi kabul ediyoruz; bizden olana zerrât-ı kâinât adedince salât ü selam olsun!..” demeleri yetmez mi?!. Evet, Cenâb-ı Allah insanı göklerde anılacak bir enginlikte yaratmıştır. Ne var ki, bazıları mahiyetlerinin bu yanını görmezlikten gelip kendilerini yeryüzünün darlığı

içinde ele almaktadırlar. Semavâtın sakinlerince alkışlanma ve göklerde anılma dururken, dünyada “üç-beş insan tarafından bilinelim” diyerek adeta dar bir urba içine girmekte ve kendilerini bir sıkışıklık mahkumu hâline getirmektedirler. Bu itibarla, hakiki bir mü’min iman ve Kur’ân hizmeti adına yaptığı hiçbir işi adının anılmasına, takdir edilmesine ve alkışlanmasına bağlamamalı; meseleyi Allah’ın bilgisine havale edip mükâfatını yalnızca O’ndan beklemelidir. Unutulmamalıdır ki, insanlar tarafından bilinme, tanınma ve alkışlanma arzusu Allah’ın bilmesini yeterli görmeme hastalığından, dünyevî menfaat mülahazasından ve riya, süm’a düşüncesinden kaynaklanmaktadır.”⁹⁸

“Bizim kültürümüzde, bir insanın kendi fazilet ve meziyetlerini sayıp dökmesi ayıp kabul edilmiş; ayrıca, iyilikleri gizli yapma anlayışı gelişmiştir. Meselâ, sadakalar, başkalarının görmeyeceği ve bilmeyeceği bir şekilde fakirlerin eline ulaşması için götürülüp bazı yerlere bırakılmış; bu düşünceyle her köşeye “sadaka taşları” yerleştirilmiş; muhtaç kimseleri minnet altında bırakmamaya, onları incitmemeye ve hasede sevk etmemeye azamî gayret gösterilmiştir. Sadakayı verenle onu alan arasına vakıflar gibi araçlar konmuş, bu sayede hem fakirlerin mahcup olmaları ve zımnî bir başa kakma tavrına maruz kalarak incinmeleri önlenmiş, hem de zenginlerin riyaya düşmelerine ve böbürlenmelerine meydan verilmemiştir.

Evet, dinimizde nafile ibadetlerin ve sadakaların gizliliği esastır. Peygamber Efendimiz, “Cenâb-ı Hak, ne ‘desinler’

⁹⁸ Gülen, M. Fethullah, *Ölümsüzlük İksiri*, s.168-172.

diye hayır yapan süm'acıdan, ne gösteriş delisi mürâiden, ne de iyiliğini başa kakıp duran mennândan hiçbir şey kabul etmez!" buyurmuştur. Hayır ve hasenâtı gizli yapmak ve sadakayı kimseye göstermeden vermek gösteriştan ve "desinler"e iş yapma mülâhazasından kurtulmak için iyi bir yoldur. Bizim dünyamızda, gizlice iyilik yapıp, yardım ettiği fakire bile kendini bildirmeden sırta kadem basan insan çoktur. Seleflerimizden bazıları, sadakasını bir fakirin geçeceği ya da oturacağı yere koyup oradan uzaklaşarak; kimisi, uyumakta olan bir muhtacın cebine para koyarak; bir başkası da, sırtındaki yardım çuvalını bir kapının önüne sessizce bırakıp gözlerden kaybolarak infakta bulunmayı tercih etmişler; riyadan, süm'adan ve minnet altında bırakmaktan son derece sakınmışlardır.

Bir menkıbede anlatıldığına göre; bu fedakâr ruhlardan biri de, Peygamber Efendimiz'in torunlarından olan İmam Ali Zeynülâbidîn'di. Kendisini Allah'a kulluğa adanmış bu insanın yaşadığı dönemde halkın arasında pek çok fakir, kimsesiz ve bakıma muhtaç insan vardı. Bunların çoğu, ihtiyaçları olan yiyecek, içecek ve giyecek eşyaların bir gece vakti kapılarının önüne konmuş olduğunu görürlerdi. Senelerce kimin getirdiğini bilemedikleri bu eşyaları –bir taraflarına ilâşirilen 'helâldir' pusulasına da güvenerek– kulllanmışlardı. Yıllardan sonra bir sabah, kapıların önü boş kalmıştı. O gece hiçbir muhtacın eşiğine erzak çuvalı bırakılmamıştı. Herkes bunun sebebini merak ediyordu ki, o sırada "İmam Ali vefat etti." diye bir ses duyuldu. Hak dostunu yıkayan, defin için hazırlayan gassal, imamın sırtına el

vurunca kocaman bir nasırın varlığını görmüş ve su yerine onu gözyaşlarıyla yıkamaya başlamıştı. Zira o koca İmam yirmi küsur sene fakire fukaraya çuval çuval yardım taşımıştı sırtında. Taşıdığı yüklerden dolayı sırtı nasır bağlamıştı. Fakat, o ölene kadar bundan kimsenin haberi olmamıştı. Kimsenin haberinin olması da gerekmezdi; çünkü, asıl gaye Allah'ın rızasını kazanmaktır ve her şeyi bilen Allah, bir gece vakti sırtında erzak çuvalı taşıyan Zeynülâbidin'in hâlini de görüyor ve biliyordu.”⁹⁹

Her konuda rehberimiz olan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), hadisteki bu vurgusuyla, ümmetine infakın ve infakta nasıl davranılması gerektiğinin yolunu öğretmiş, böylece ümmetine en faydalı ve tehlikeden en uzak olan yolu göstermiştir. Bu şekildeki bir infakı yapanı da Cenâb-ı Hakk'ın, mahşer gününde hususi bir gölgelik içine alacağını müjdelemiştir.

⁹⁹ Gülen, M. Fethullah, *İkinci Yağmurları*, Rakipsiz Yarış, s. 369-370.

7. YAPAYALNIZKEN ALLAH’I ANIP DA GÖZLERİ YAŞLARLA DOLAN MÜ’MİN

Hadiste sayılan yedinci sınıf ise, tek başına kaldığı zamanlarda veya kimsenin olmadığı yerlerde, Cenâb-ı Hakk’ı hatırlayıp, saygısından, endişesinden veya Mevlâ karşısındaki kusurlarından dolayı gözyaşı döken kimsedir.

Gözyaşı, kalp inceliğinin, muhabbet ve merhametin ifadesidir; gönüldeki hüznün, neş’e, hasret, hicran, merhamet ve şefkat gibi duyguların billûr taneler şeklinde dışa vurmasıdır. İnsan genellikle sevinç, keder, emel, ümit, ayrılık ve vuslat misillü sebep ve sâiklerle ağlar; fakat, kalb ufkunda Allah’a dost olanları, bütün bunlardan daha çok “mehâfetullah” ve “muhabbetullah” ağlatır.

Allah için ağlama, Mevlây-ı Müteâl’e muhabbetin, aşk u iştiyakın iniltirler şeklinde dışa aksetmesinden ibarettir. Gönlünde hararet olanın gözünde de yaş olur; aksine, gözleri suyu çekilmiş çeşmeler gibi kupkuru kimselerin –çoğunlukla– içlerinde de hayat yoktur. Allah’ı bilen O’na karşı alâka duyar; bu alâka ruhta derinleştikçe sevgiye dönüşür

ve zamanla bu sevgi de önü alınamaz bir aşk u iştihaya inkılâp eder. Gönlü muhabbetle dolan bir insan, her zaman O’nu gösteren iz ve emareler arar, kâinat kitabının sayfalarını O’ndan gelen mektuplar olarak algılar, eşya ve hâdiseleri O’nun mesajları gibi okur, anlar ve O’nun beyanını karşısında rikkate gelir, tarifi imkânsız hislerle ağlar.¹⁰⁰

Kur’ân-ı Kerîm, gülmeyi sadece iki yerde mü’minlere izafe etmiştir ki, bunlardan birisi;

“Onun sesini işiten Süleyman tebessüm ederek: “Ya Rabbî!” dedi, “Beni nefsim öyle hâkim kıl ki gerek bana, gerek ebeveynime ihsan ettiğin nimetlere şükredeyim. Seni razı edecek güzel ve makbul işler yapabileyim. Bir de lütfedip beni hayırlı kulların arasına dâhil eyle!” (Neml, 27/19) âyetinde, Hz. Süleyman’ın karıncanın konuşması karşısında, tebessümle güldüğü, diğerinde ise,

“Bu sırada hanımı da, hizmet için ayakta durmuş, onları dinliyordu. Bunu işitince korkusunun geçmesinden ötürü gülümsedi. Biz de ona İshak’ın, onun peşinden de Yâkub’un doğacağını müjdeledik.” (Hud, 11/71) Hz. İbrahim’in yaşının bir hayli ilerlemiş olmasına rağmen, meleklerin çocuk müjdesi karşısında eşi Sâre’nin gülmesidir. Bunların dışındaki gülmeler, mü’minlere ait değildir ve bunların hepsinde de bir yerme vardır. Cennet anlatılırken orada mü’minlerin sevinçlerinden dolayı güleceğine vurgu yapılmış, kâfirlerin ise, ağlayacakları hatırlatılmıştır.

Gözyaşı, Âdem Nebiyle başlamıştır. Zelleyi işleyip de Cennet’ten uzaklaşma zorunda kaldığında Hz. Âdem’in,

¹⁰⁰ Gülen, M. Fethullah, *Kırk Testi/Ölümsüzlük İksiri*, s.325-326.

dünyada 300 yıl ağlayıp dolaştığı, mahcubiyetinden başını yukarıya kaldıramadığı haber verilir.¹⁰¹

Peygamber Efendimizin Kur'ân okumasını dinleyip de ağlamayan, aksine gülüp geçenlere hitaben Yüce Allah:

“Şimdi siz bu söze mi şaşıyorsunuz? Hep gülüyorsunuz, ama ağlamıyorsunuz. Üstelik kafa tutuyor, oyalanıyorsunuz. Haydi artık Allah’a secde ve ibadet ediniz!” (Necm, 53/59-62) buyurarak, gülmelerini yermiş, ağlanması gerektiğini hatırlatmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm şu âyetlerle hakikat karşısında müteessir olup ağlayan kimseleri övmüştür:

“Peygambere indirilen Kur'ân'ı dinledikleri vakit, onda âşinaları olan hakikate kavuşmaları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görür ve şöyle dediklerini işitirsin: “İman ettik ya Rabbena! Bizi de hakka şahitlik edenlerle beraber yaz! Bütün isteğimiz ve umudumuz, Rabbimizin bizi hayırlı insanlar arasına dâhil etmesi iken, ne diye Allah’a ve bize gelen bu hakikate iman etmeyelim ki?” (Maide, 5/83-84)

Rivayete göre bu âyetler Necâşî ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. İlk Muhacirler Habeşistan’a hicret etmek zorunda kaldıklarında, Mekke müşrikleri arkalarından bir grup insan göndermiş ve Necâşî’yi onların aleyhinde tahrik ve teşvik ederek baskı yaptırmak ve onları perişan ettirmek istemişlerdi. Bunun üzerine Necâşî, ileri gelen keşişler ve rahiplerle bir toplantı yapmış ve Müslümanlarla müşrikleri de davet etmişti. Toplandıkları zaman Necâşî mü'minlere seslenerek “Kitabınızda Hz. Meryem anılmakta mıdır?”

¹⁰¹ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, Bakara 37. Âyetin tefsirinde.

diye sormuş, Ca'fer b. Ebî Tâlib hazretleri de: “Evet, onun adına nispet edilen bir sûre vardır.” demiştir. “*İşte Meryem oğlu İsa budur.*” (Meryem, 19/34) âyetine kadar Meryem Sûresi’nden ve “*Musa’nın haberi sana geldi mi?*” (Tâhâ, 20/9). âyetine kadar da Tâhâ Sûresi’nden okumuş ve Necâşi de çok etkilenerek ağlamıştı. Daha sonra Necâşi Medine’de bulunan Peygamber’imize yetmiş kişilik bir grup göndermiş, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) de onlara Yâsîn sûresini okumuş, aynı şekilde onlar da ağlamış ve iman etmişlerdi. İşte bu âyetler, söz konusu kişilerin hâllerini tasvir etmek için nâzil olmuştur.¹⁰²

Ağlamanın övüldüğü diğer bir yer de Kur’ân-ı Kerîm dinleme zamanıdır. Nitekim “*De ki: “İster inanın ona, ister inanmayın. Şu bir gerçektir ki daha önce kendilerine ilim verilenlere Kur’ân okununca derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.”*” (İsrâ, 17/109) âyetinde böyle bir ağlamaya ve gözyaşı dökmeye işaret edilmiştir.

Bu âyette Kur’ân inmezden önce kendilerine ilim verilmiş olanlardan maksadın kimler olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Bunların Hz. Muhammed’e (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen âyetler kendilerine okunduğunda gözyaşı döküp ağlayan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Varaka b. Nevfel ve Abdullah b. Selâm gibi kimseler¹⁰³ olduğu söylenmiştir. Bu beyandan maksat, ehl-i kitabın kendi kitapları okunduğunda gözyaşı dökmeleri olabileceği gibi âyetin öncesinde daha önceki kitaplarla ilgili herhangi bir ifadenin geçmemesi ve temel konunun Allah Resûlüne (sallallahu

¹⁰² Bkz: Elmalılı, Maide 83-84. âyetlerin Tefsirinde.

¹⁰³ Kurtubî, a.g.e, İsrâ Sûresi 107. âyetin tefsirinde; Râzî, a.g.e, 21/58.

aleyhi ve sellem) gelen Kur'ân olmasından dolayı onun okunması sebebiyle ağlayanlar da olabilir.¹⁰⁴

“Derhal yüzüstü secdeye kapanırlar ifadesinde, saygı ve korkunun fazlalığını ifade eden bir kinâye vardır. Yani onlar Kur'ân'ı işittiklerinde ona duydukları saygıdan, ona gönülden imanlarından ve imandaki derinliklerinden gözyaşı döker ve secdeye kapanırlar.

Bundan dolayıdır ki, Kur'ân okurken neşeli bir sestен ziyade kalbe etki eden hüznü bir edayla okunması müstehap kabul edilmiştir. Hüznü okumanın yolu şöyle bildirilmiştir: Kur'ân'daki tehdit, vaîd, sözleşmeler, ahitler inceden inceye düşünülür. Sonra Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasakları karşısında gösterilen eksiklikler hatırlanır. Böylelikle insan kendi eksiklerini görür ve ağlar. Eğer temiz kalbe sahip kişilerde meydana gelen hüznü ve ağlama olmuyorsa, o zaman insan hüznü ve ağlama olmadığından dolayı ağlamalıdır. Zira Kur'ân'dan ibret alıp ağlamayan bir kimsenin başına gelen musibetten daha büyük bir musibet yaktır.¹⁰⁵

H. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de bununla ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır: “Şüphesiz ki Kur'ân hüznüyle indi. Onu okuduğunuzda ağlayın. Şayet ağlayamazsanız, ağlamak için gayret gösterin.”¹⁰⁶

İbn Mes'ud (radiyallahu anhu) anlatıyor: “Bir gün Allah Resûlü yanıma geldi ve “Bana Kur'ân oku da dinleyeyim.” dedi. Ben de “Ya Resûlallah, Kur'ân sana nâzil olurken ben sana nasıl Kur'ân okurum?” dedim. Allah Resûlü “Ben

¹⁰⁴ Bkz: Taberî, a.g.e, İsrâ sûresi 107. âyetin tefsirinde.

¹⁰⁵ Gazâlî, *İhya*; 1/277.

¹⁰⁶ İbn Mâce, *İkâme* 176; *Zühd* 19.

başkasından Kur’ân dinlemeyi severim.” buyurdu. Bunun üzerine Nisâ Sûresi’ni okumaya başladım. Nihayet:

“Ey Resûlüm! Her ümmetten haklarında tanıklık edecek bir şahit (peygamber) celbettiğimizde ve seni de bütün onlara (ümmetine) şahit olarak getirdiğimizde, bakalım onların hâli nice olacak?” (Nisâ, 4/41) âyetine gelince: “Bu kadarlık kâfi!” buyurdu. Sustu. Baktım ki Allah Resûlü gözleri dolu ağlıyor.¹⁰⁷ İbn Mes’ud’un (radiyallahu anh) okuduğu âyetler adeta Allah Resûlü’nü (sallallahu aleyhi ve sellem) hâlsiz bırakmış ve onu ağlatmıştı.

Ağlamayan göz Allah Resûlü’ne (sallallahu aleyhi ve sellem) göre sahibi için bir felakettir. Ondan kaçınılması ve uzak durulması gerekir. Nitekim Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) sık sık dualarında “Ürpermeyen kalpten, yaşarmayan gözden Sana sığınırım Allah’ım!”¹⁰⁸ demiş, ağlamayan gözün, Yüce Mevlâ ve kendi yanındaki değersizliğine dikkatlerimizi çekmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in ağlayanlardan haber verdiği diğer bir sınıf ise, savaşa katılmak için binekleri olmayan ve binek alacak paraları olmayan kimselerin, cihaddan geri kalmalarından dolayı gözyaşı dökmeleridir ki aslında bahsedilen özelliği taşıyanlar, bununla övülmüştür.

“Ey Resûlüm! Binek temin etmen için sana geldiklerinde: “Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum” deyince, harcayacak para bulamamaları sebebiyle gözyaşı döke döke dönüp gidenleri de kınamak doğru değildir.” (Tevbe, 9/92).

¹⁰⁷ Buhârî, *Tefsir-ü Sûreti’n-Nisa* 9; Müslim, *Müsaferin* 247.

¹⁰⁸ Müslim, *Zikir* 73.

Allah Resûlû (sallallahu aleyhi ve sellem) mütebessimdi, ancak hayat boyu hep hüznle yaşamıştı. Ümmetine de konuyla ilgili şu hatırlatmada bulunuyordu: “Ben sizin görmediğinizi görüyor, duymadığınızı duyuyorum; âh bir bilerseniz, gök bir gıcırdayışla gıcırdayıp inledi ki!. Zaten öyle olması gerektirdi; zira göklerde meleklerin secdegâhı olmayan dört parmak kadar bile boş yer yoktur. Allah’a yemin ederim ki, eğer azamet-i ilâhî adına benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız, hatta zevcelerinize bir arada bulunmaktan kaçınır, dağ ve sahralarda çılgık çılgık Allah’a yalvarırdınız.”¹⁰⁹

Ağlamayan göz, insanın sinesinde bir yükür. Ağlama, mü'minin Yüce Rabb'i karşısındaki derecesini gösterir. Ağlayan göz, Cehennem'in alevlerinden âzâde kalmış olur. Burada ağlayan orada ağlamaz. Nitekim hayatı ağlamakla, hüznle geçen Mahzun Nebi bir müjdelerinde: “Allah korkusuyla gözyaşı döken kimse, süt memeye geri dönmedikçe ateşe girmez. Bir kul üzerinde, Allah yolunda yapışan tozla, Cehennem'in dumanı bir araya gelmez.”¹¹⁰ buyurmuş, diğer bir müjdelerinde de: “İki göz vardır ki, onlara ateş değemez: Allah için ağlayan göz ve Allah yolunda nöbet tutarak sabahlayan göz.”¹¹¹ buyurmuşlardır.

Cehennem'in alevlerinin etki edemediği tek şey, insanın burada Allah korkusundan dolayı akıtmış olduğu bir damla gözyaşıdır. Bu gözyaşı, âhirette âdetâ insanı koruyan bir zırh hâline gelecektir. Nitekim yine Allah Resûlû (sallallahu aleyhi ve sellem):

¹⁰⁹ Tirmizî, *Zühd* 9; İbn Mâce, *Zühd* 19.

¹¹⁰ Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihad* 8; Nesâî, *Cihad* 8.

¹¹¹ Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihad* 7.

“Sinek başı kadar bile olsa, gözünden Allah korkusuyla yaş çıkan ve bu yaşı yanağına değecek kadar akan hiçbir mü'min kul yoktur ki, Allah onu Cehennem ateşine haram etmesin!”¹¹² buyurmuşlardır.

Başka bir hadislerinde de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem): “Cenâb-ı Hakk’a, kendi uğrunda akıtılan kan damlasıyla, gecenin karanlığında akıtılan gözyaşı damlasından daha sevimli gelen bir damla yoktur. Yine Allah Teâlâ’ya, insana ızdırap verici sıkıntılar karşısında sabır yudumlamasıyla, kızgınlık karşısındaki öfke yudumlamasından daha sevimli bir yudum yoktur.”¹¹³

Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) mümtaz eşi Hz. Âişe validemiz de, o kadar ağlardı ki, akan gözyaşları, baş örtüsünü ıslatırdı.¹¹⁴

Hz. Ebubekir Efendimiz çokça ağlamasından dolayı “bekkâ” diye bilinir ve anılırdı.¹¹⁵

Sahabiden Abdullah b. Şeddad’ın anlattığına göre, Hz. Ömer (radiyallahu anh) sabah namazını kıldırıyordu. Ben o sırada en arka saftaydım. Namazda Yusuf Sûresini okuyordu. Ağladığını hissettim. Sûredeki: “*Ben sıkıntımı, keder ve hüznümü sadece Allah’a arz ediyorum. Hem sizin bilmediğiniz pek çok şeyi Allah tarafından vahiy yoluyla biliyorum.*” (Yûsuf, 12/86) mealindeki âyete gelince, hıçkırıklardan daha fazla okuyamadı ve rükua vardı.¹¹⁶

¹¹² İbn Mâce, Zühd 9.

¹¹³ İbn Ebi Şeybe, Musannef 8/141.

¹¹⁴ Buhârî, Edeb 62.

¹¹⁵ Buhârî, Salat 86.

¹¹⁶ el-Hindî, Kenz’ü'l-Ummâl, 12/797.

Allah Resûlü'nün üçüncü halifesi ve iffet âbidesi Hz. Osman herhangi bir kabrin başına geldiğinde, sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Neden bu kadar ağladığı sorulunca şöyle cevap vermişti:

“Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: “Kabir, ahiret duraklarının ilkidir. Eğer insan orada kurtulursa, diğerlerinden kolayca kurtulur. Yok şayet orada zorlanırsa, diğerleri oldukça zor geçer.” Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) devamında buyurdular ki: “Kabirden daha zorlu bir yer görmedim.”¹¹⁷

Kümeyl b. Ziyâd adındaki sahâbi anlatıyor: Bir gün Hz. Ali ile mezarların bulunduğu yere gittik. Hz. Ali kabristana dönerek: “Ey kabirdekiler! Ey çürümüş insanlar! Ey tek başına kalmış kimseler! Yanınızda ne tür haberler var? Bizdekiler şunlar: Mallarınız bölüşüldü, çocuklarınız yetim kaldı, hanımlarınız yeni kocaya vardı, kocalarınız da yeni hanımlarla evlendi! İşte bizdeki haberler bunlardan ibaret. Siz de ne gibi haberler var?” dedikten sonra bana dönerek: “Şayet onlara cevap vermeleri için izin verilse: “Azığın hayırlısı Allah korkusudur.” derler. Bunu deyince ağlamaya başladı. Sonra da dedi ki: “Ey Kümeyl! Kabir, amelin arşivlendiği yerdir. Ölüncede orada neler saklandığını görürsün!”¹¹⁸ buyurdu.

Allah Resûlünü gören ashap da, çoğu defa Allah korkusundan ağlıyordu. Bunlardan birisi de Hz. Ömer'in (radiyallahu anh) oğlu Abdullah b. Ömer'di. Birgün Mutaffifin Sûresi'ni okuyordu. “İnsanların, âlemlerin Rabbi huzuruna varmak için kabirlerinden kalkacağı günde.” (Mutaffifin, 83/6) mealindeki

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/430.

¹¹⁸ el-Hindî, *Kenz'ü'l-Ummâl*, 3/1234.

âyete gelince, hüngür hüngür ağlayarak secdeye kapandı. Devamını getiremedi.¹¹⁹

Yine İbn Ömer (radiyallahu anh), ne zaman: “Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ındır. Ey insanlar! Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker. Sonra dilediğini affeder, dilediğini azaba uğratarır. Doğrusu Allah her şeye kadirdir.” (Bakara, 2/284) mealindeki âyeti okusa, mutlaka ağlardı. Ve: “Bu amelleri sayıp dökme meselesi, şüphesiz çok çetin geçecektir” derdi.¹²⁰

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) gülmeyi hoş karşılamamıştır. Onu, kalbi manen öldüren bir tehlike olarak görmüş ve ümmetini uyarmıştır. Nitekim Ebû Hureyre’nin (radiyallahu anh) rivayet ettiğine göre bir gün, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabına:

“Şu cümleleri benden kim alıp kendisiyle amel edecek ve onları amel edecek olana öğretecek?” buyurunca, ben hemen atılıp:

“Ben! Ey Allah’ın Resûlü!” dedim. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) benim elimden tuttu ve beş şey saydı: “Haramlardan sakın ki, Allah’ın en âbid kulu olasın! Allah’ın sana ayırdığına razı ol ki, insanların en zengini olasın! Komşuna ihsanda bulun ki, mü’min olasın. Kendin için istediğini başkaları için de iste ki, Müslüman olasın! Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür.”¹²¹

Hadiste Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ağlamanın özellikle iki yönüne vurgu yapmışlardır. Bunlardan birincisi

¹¹⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/305.

¹²⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/305.

¹²¹ Tirmizî, *Zühd* 2; İbn Mâce, *Zühd* 24.

ağlamanın Cenâb-ı Hakk'tan dolayı olmasına, ikincisi de tek başına olmasına. Elbette insan, hayatta karşı karşıya kaldığı bazı zor durumlarda kendisini tutamaz, ağlar, günlerce gözyaşı döker. Hadiste anlatılan, böyle bir gözyaşı dökmek değildir. Hadiste vurgulanan gözyaşı, Yüce Yaraticı'yı hatırlamaktan, O'nun büyüklüğü karşısında insanın kendi küçüklüğünü idrak etmesinden, Cehennem'in dehşetinden, günahların çokluğundan, kalbi rikkate sevkedecek bir manzaradan, sözden ve hadiseden dolayı ağlamaktır.

Bir de ağlarken başkalarının görmesinden sakınarak, تنها yerleri, geceleri, kimsenin duyamayacağı ve farkına varamayacağı mekânları seçmeye dikkat edilmelidir. Zira böyle yer ve zamanlar, riyadan ve gösteriştten en uzak olanıdır.

Cenâb-ı Hakk'ın her emir ve tavsiyesinde sayısız hikmetler vardır. Nitekim gözyaşının ebedî hayattaki neticeleri yanında, gözlerin sağlığı açısından değişik faydaları da tespit edilmiştir.

Bilim adamları gözyaşını, gözü mikrobik hastalıklardan koruyan, tahriş edici maddelerin tesirini ortadan kaldıran ve gözü ıslak tutan bir vücut sıvısı olarak tarif ederler. Araştırmalar, gözyaşının, ağlama esnasında insandaki moral bozukluğunu giderdiğini ortaya çıkarmıştır. İnsanoğlu, "Ağla, rahatlarsın." tavsiyesini uygulamasına rağmen, ağlamanın müspet neticelerini şu an için tam olarak bilememektedir.

W. Frey'e göre insan gözyaşı ile vücutta strese sebep olan maddeleri atmaktadır. Gözyaşının salgılanmasını

düzenleyen salgı bezleri vücuttaki manganezi yoğunlaştırarak dışarı atarlar. İnsanda mizaç değişikliklerine sebep olduğu bilinen manganez, gözyaşında kandaki miktarından otuz kat daha fazladır.

Bilim adamlarının ulaştığı son verilere göre iki türlü gözyaşı bulunmaktadır. Birincisi, tahriş edici maddelerin meydana getirdiği gözyaşı, ikincisi hissî/duygusal sebeplerin meydana getirdiği gözyaşındır. Duygusal sebeplerle akan gözyaşının muhtevası diğerinden farklıdır ve hissî gözyaşları % 24 oranında daha fazla protein ihtiva etmektedir.

Stres esnasında salgılanan üç madde; lösin-enkefalin (ağrı hissini düzenler), ACTH (strese cevabın başlamasına sebep olur) ve prolaktin (memelilerde süt üretimini düzenler) iki tür gözyaşında da bulunmaktadır. Prolaktin, süt salgılanmasının yanında gözyaşı salgılanmasını da temin eder. Böylece, ağlamanın cinsiyete göre farklılık göstermesi ve kadınların daha çok ağlamanın sebebi de anlaşılmaktadır.

Bilim adamları ayrıca kadınların % 85'inin, erkeklerin de % 73'ünün ağladıktan sonra kendilerini daha iyi hissettiklerini tespit etmiştir. Buna ek olarak ağlamamız gerektiğinde duygularımızı bastıracak olursak fizikî ve psikolojik olarak kendimizi daha kötü hissedeceğimiz de bilim adamlarının görüşleri arasındadır. Pitsburg Hemşire Okulunda yapılan bir araştırma, sağlıklı insanların, ülserli hastalardan ve bağırsak rahatsızlığı bulunanlardan daha kolay ağlayabildiklerini göstermiştir ki bu, ağlayamayanların mide ve bağırsak hastalıkları gibi rahatsızlıklara daha fazla yakalandıkları sonucunu vermektedir.

Belirtilerinden biri ağlayamamak olan irsî disotonomi hastalığına yakalanan çocuklar, duygusal açıdan stresli olaylara karşı da dayanıksızdırlar. Bütün bu araştırmaların neticesi olarak şu söylenebilir: Strese direnç göstermede hissî gözyaşının önemi büyüktür. İnsanın mânâ dünyasında olgunluğunu gösteren ağlamak, fizyolojik etkilerde de kendini gösterir. Duygusal gözyaşı, stresten kurtulmanın en belirgin ifadesidir.

Gözyaşı salınımı ile göz yüzeyinin her zaman kaygan ve nemli tutulması gerektiğini söyleyen uzmanlar, böylece hem görme kalitesinin arttığını, hem gözyaşının ihtiva ettiği doğal antibiyotik ile enfeksiyonlara karşı dayanıklılık sağladığını kaydetmektedir. Refleks gözyaşı sadece acı, yaralanma veya duygusal durumlarda salınmakta ve göz yüzeyinin durulmasına yardım etmektedir. Söz konusu dengeye, tatmin edici göz kırpma refleksi eklenince, gözler rahat, kaygan, nemli ve iyi korunur. Gözyaşını oluşturan bileşenlerin yeterli miktarda üretilmemesi ya da bir bileşenin eksik olması göz yüzeyi üzerinde kuru noktaların oluşmasına sebep olur ki bu durum, göz ile göz kapağı arasında sürekli bir sürtünme meydana getirir. Nitekim gözyaşı kuruluğu olan hastalarda, gözlerde sürekli bir yanma ve göz içine kum dolmuş hissi yaşanır. Gözler batar, kaşınır, şişer, kızarır, daha kolay enfekte olur ve hastalığın ileri aşamalarında korneadaki hasara bağlı olarak hasta gözünü kaybedebilir.

SONUÇ

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) her dönemdeki insanlar için ideal ve örnek bir toplum yetiştirmiştir. Yetiştirdiği kimseleri, gökteki yıldızlara benzetmiş, onların da örnek alınmasını tavsiye etmiştir. Gerek Allah Resûlü'nün hayatına, gerekse ahabın hayatına baktığımızda, ele alınan hadiste sayılan yedi özelliğın, en üst seviyede hayata geçirildiğini görmekteyiz. Demek ki hadiste sayılan yedi özellik, mükemmel bir toplumda mutlaka bulunması gereken özelliklerdir.

Adaletin olmadığı, en üstünden en alt tabakaya kadar işlerin, adaletli yürütölmediğı bir toplumun zaten ayakta durması, dursa da uzun ömürlü olması imkânsızdır. Kur'ân pek çok âyetinde bu önemli özelliğ'e vurgu yapmış, adaletten ayrılmamayı, zulme girmemeyi, muamelelerde asla adaletten taviz vermemeyi salıklamıştır. Adaletin zirve mümessili Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatıyla, uygulamalarıyla ve sözleriyle adaletin tesisi için öncölük etmiştir.

Toplumun büyük bir kısmını ve en dinamik bölümünü

teşkil eden gençlerin, gençliğin getirdiği his ve hevesle kötülöklere düşmemelerinin en büyük garantisi, bu zinde ve dinamik dönemlerini Allah'a kulluk şuuru içinde geçirmeleridir. İbadetten mahrum yetişen gençler ise, hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumu felaketlere sürüklerler. Bu anlamda ibadet, özellikle gençler için, adeta bir önleyici unsur olarak karşımızda durmaktadır.

Bir toplumda mabet, hem bütün toplumu bir araya getiren önemli bir bağ, hem de insanlar için adeta bir sera vazifesi yapmaktadır. Ezandan ve mabedden mahrum olan toplumların, ortak paydalarda buluşmaları, samimi ölçülerde birbirlerine yaklaşmaları ve eşitliği tam anlamıyla tatmaları oldukça zordur. Bu gerçekten dolayıdır ki, öteden beri İslâm toplumları mabedi, hem fiziki hem de manevi açıdan merkeze almış, bütün hayatı onun çevresinde örgülemiştirler. Binaenaleyh bizim medeniyetimize, bir mabed medeniyeti de diyebiliriz.

Toplumu ayakta tutan diğer önemli bir faktör, sevgidir. Birbirini sevmeyen, sevginin gereği birbiriyle ilgilenmeyen insanların, aslında kendileri de huzursuz ve mutsuzdur. Allah'ın sevilmesi, Allah'tan dolayı Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ve mü'minlerin sevilmesi, iman gereğidir. Mü'min, başkalarını sever ve Allah tarafından sevilmenin, ancak mü'minleri sevmeden geçtiğine inanır.

Mü'min, değişik hikmetlere binaen verilen şehevânî arzularına karşı gem vurmasını bilen insandır. Allah Teâlâ'nın yasak kıldığı sınırları aşmayan, fani ve geçici güzelliğler karşısında yıkılmayan, helal daireyi kendisine yeterli gören kimsedir.

Mü'min, bencillik girdabından uzak olan, Rabbin verdiklerinde başkalarının da haklarının olduğuna inanan, bu inançla sahip olduğu imkânların bir kısmını muhtaç olan kimselere dağıtandır. Bunu yaparken de asla başa kakmaz, verdiğini gizler, ihlâs dairesi içinde hareket eder.

Hâsılı mü'min, kendi küçüklüğünü, sorumluluğunun ağırlığını hiçbir zaman unutmayan, Rabbine karşı sürekli duyarlı, günahlarından, yapması gerekenleri tam olarak yapamamasından, Cennet'i garanti edememesinden, Cehennem'den emin olamamasından, Allah'a karşı vazifelerini tam olarak yapamamasından vs. endişeler taşıyarak, gözyaşı dökmesini başarabilen kimsedir. Yüce Mevlâ, hadiste sayılan özellikleri hayatımıza taşımayı, böylece ideal mü'min ve toplum hâline gelmeyi bizlere nasip eylesin. ÂMÎN!

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, Beyrut ts
- Beğavî**, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Meâlimu't-Tenzîl*, Dâr-u Taybe, Riyad 1993.
- Ebû Dâvûd**, es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İst. 1981
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetü'l-Evliya*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1405.
- el-Hindî**, Alâudîn Ali b. Abdumelik b. Kadı Han Müttaki, *Kenz'ü'l-Ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- Elmalılı**, Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İst. ts.
- Gazâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhya-u Ulûmi'd-din*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Gülen**, Fethullah, *Ölümsüzlük İksiri*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, İst.2007.
- Gülen**, Fethullah, *Yeni Ümit Dergisi*, Peygamberimiz ve Söz 3.
- Gülen**, M. Fethullah, *İkindi Yağmurları*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, İst. 2006.

- Heysemî**, Nûreddîn Ali b. Ebûbekr, *Mecmeu'z-Zevâid Ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'r-Reyyân, Kâhire 1987.
- İbn Ebi Şeybe**, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannaf fi'l-hâdîs*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmâîl ed-Dîmeşki, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâr-u Kahraman, İst.1992.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İst. ts.
- İmam Rabbânî**, Ahmed b. Abdulahad b. Zeyne'l-Âbidin Serhendî, *el-Mektûbât*, Fazilet Neşriyat, İst. ts.
- Mâlik b. Enes**, *el-Muvatta*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Münavî**, Abdurraûf, *Feyzü'l-Kadîr*, Dâru'l-Marife, Beyrut ts.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc, *Sahîh-u Müslim*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Nesai**, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr, *Sünenü'n-Nesâi*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Şahdamar Yayınları, İzmir 2006.
- Osman b. Hasan el-Havbevi**, *Dürretü'l-Vaizin*,
- Saffet Senih**, *İbadetin Getirdikleri*, Nil Yayınları, İzmir 1995.
- Sivasi**, Şeyh Şemsüddin, *Menâkıb-ı Çehar Yâr-ı Güzin*, (Osmanlıca), (Maarif Nezareti İzniyle, h.1309).
- Taberânî**, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûmî ve'l-Hikem, Musul 1404.
- Taberi**, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1995.